

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİ
İÇERİSİNDE TÜRKİYE’NİN KONUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAFER ÇETİN

DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR. CÜNEYT OKYAR

KARS-2006

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Cafer ÇETİN'e ait "Küreselleşme ve Küresel Ekonomi İçerisinde Türkiye'nin Konumu" konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

İmza

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/....../2006 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR
......./...../2006
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III-IV
KISALTMALAR.....	V
TABLO LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.Küreselleşme Süreci.....	3-5
1.1.Küreselleşmenin Genel İçerik ve Anlamı.....	5-8
1.2.Küreselleşme Yaklaşımları.....	8-10
1.3.Küreselleşme Kavramı ve Tarihçesi.....	10-15
1.4.Küresel Aşamalar.....	15-16
2.Küreselleşme Türleri.....	16-17
2.1.Üretim ve Ticaretin Küreselleşmesi.....	17-19
2.2.Finansın Küreselleşmesi.....	20-21
2.3.Hizmetler Sektörünün Küreselleşmesi.....	21-22
3.Küreselleşmenin Nedenleri.....	22
3.1.Ekonomik Nedenler.....	22-27
3.2.Siyasal Nedenler.....	27-30
3.3.Teknolojik Nedenler.....	30-32
3.4.Sosyo-Kültürel Nedenler.....	32-35
3.5.Çevresel Nedenler.....	35-36

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME

1.Küreselleşmenin Dünyada Gelişimi.....	37-38
1.1.Merkantilist Dönem.....	38-39

1.2.Klasik Dönem.....	39
1.2.1.Sanayi Devrimi.....	39-40
1.2.2.Sanayi Devrimi Sonrası (Sanayi Toplumu).....	41-42
1.2.3.İkinci Sanayi Devrimi.....	42
1.2.4.İki Savaş Arası Dönem.....	43
1.3.Klasik Sonrası Dönem.....	43
1.3.1.1945 Sonrası Dönem.....	43-45
1.3.2.Yeni Dünya Ekonomik Düzeni.....	45-46
1.3.3.Bilgi Çağı ve Toplumu.....	47-48
2.Dünya Ekonomisinde Küresel Eğilimler.....	48
2.1.Ulus Devlet ve Küreselcilik.....	48-49
2.2.Bölgeselcilik, Aşiretçilik ve Küreselcilik.....	49-50
2.3.Küresel Vatandaşlık.....	50-51
3. Dünya Ekonomisinde Küresel Boyutlar.....	51
3.1.Ekonomik Boyutlar.....	51-53
3.2.Siyasi Boyutlar.....	53-55
3.3.Kültürel Boyutlar.....	55-56
4.Küreselleşmenin Gelişmiş Ülkelere Etkileri.....	57-60
5.Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri.....	60-63
6.Küreselleşme ve Bölgeselleşme İkilemi.....	64-67
7.Çok Uluslu Şirketler ve Küreselleşme.....	67
7.1.Tanım ve Üretim Biçimleri.....	67-68
7.2.Ulus Devlet Yapısına Etkileri.....	68-70
7.3.Ekonomik Politikalara Etkileri.....	70
7.4.Az gelişmiş Ülkelerde Yatırımlar.....	70-71
7.5.Tekelci Rekabet.....	71-72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’NİN KONUMU

1.Türkiye’de Küreselleşme Süreci.....	73
1.1.Üretim ve Ticaretin Küreselleşme Süreci.....	73-75
1.2.Finansın Küreselleşme Süreci.....	75-78
2.Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	78-86
3.Küreselleşme ve Krizler.....	86-89

4.Türkiye'nin Küreselleşme Sürecinde Yapması Gerekenler.....	89-92
SONUÇ.....	93-98
KAYNAKLAR.....	99-107
ÖZGEÇMİŞ.....	108

ÖZET

21. yüzyılda tüm dünya ülkeleri, sınır ötesi bir rekabet ortamı içinde hızla küreselleşmektedir. Küreselleşme adeta tüm dünyayı tek bir pazar haline getirmektedir. Bugün dünya ekonomisinin olağandışı bir değişim süreci içinde olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu geri dönülmez süreç, tüm geleneksel dengeleri alt üst ederken yepyeni temeller ve yapılar oluşmaya başlamıştır.

Küreselleşme, kaçınılmaz bir gerçek olarak hayatımıza girmiştir. Bundan 30 yıl öncesinde dünyanın bir bölgesinde yaşanan kriz ya da herhangi bir ekonomik olumsuzluk bizi çok da ilgilendirmezken, bugün bir bölgede meydana gelen en küçük olay, kısa sürede dünyaya yayılabilmekte, yabancı sermayenin ülkeleri terk etmesine ve ülkelerde derin kriz ortamlarının doğmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme sonucunda; dünya küçülmüş, ulus devletlerin egemenlikleri tehdit altına girmiş, tekdüze bir tüketim kültürü egemenliğinde, yerel ve ulusal kültürler zayıflamış ve zenginler daha zengin yoksullar daha yoksul bir hale gelmiştir. Bu süreçte bir kısım azgelişmiş ülke, kendilerine ekonomik fayda sağlamış, milli gelirleri ve kişi başına düşen gelirleri artmıştır. Ancak bunu yaparken bazı koşulları da yerine getirmişlerdir. Bu süreç ve Türkiye'nin geldiği yer asıl konumuzu oluşturmaktadır. Türkiye bu döneme kadar elde ettiği verilerle, küreselleşme sürecinde ekonomik gelişimini diğer birkaç gelişmekte olan ülke kadar sağlayamamıştır. Çünkü diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları tam olarak uygulama imkanı olmayan Türkiye, son 30 yılını yüksek enflasyon ortamı içinde sınırlı bir büyüme ile geçirmiştir.

Türkiye; yaşanan bu gelişmeler sonucunda mali disiplinsizlik, makroekonomik dengesizlik, yüksek enflasyon, devalüasyonlar, reel gelirin gerilemesi, adaletsiz gelir dağılımı kısır döngüsünü kıramamış ve uygulanan IMF politikaları ile fakirleşmeye devam etmiş ve küreselleşme liginde sınıfta kalmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Küreselleşme, Çok Uluslu Şirket, Ulus Devlet, Uluslar arası Yatırım, Kriz.

ABSTRACT

All countries in the world are globalizing with a borderless challenge in the 21st century. Globalization's changes the whole world to a single market. Today, it is an accepted truth that global economy is in an extraordinary changing period. This inevitable period turns upside down all-traditional balances while creating some new basis and structures.

Nowadays, globalization is an inevitable truth in our lives. 30 years before, a crisis somewhere in the world was not that much important for us, today whatever a small crisis is spreading all over the world, causing international investments leave the countries and as a consequence deep economical crises may occur in those countries.

Because of the globalization, world is being smaller, and the sovereignty of national states are being in danger, under the control of a monotonous consumption culture regional and national cultures are becoming weak where rich is becoming more rich, poor is becoming more poor. This period, some of the under developed countries got economical benefits, moreover, their national and per capita income has been increased. Nevertheless, while doing these developments, they obeyed and applied some provisions. In this thesis, especially Turkey's position is our main subject. Till this period, Turkey made some improvements, but our country has not developed enough compared to some other developing countries despite all these improvements. The reason behind this fact is that the politics of these mentioned countries could not be applied directly on the economy of Turkey completely. As a result, our economy has improved very little because of the effect of high inflation for 30 years.

As a consequence of this progress, Türkiye could not break the vicious circle of financial under discipline, macroeconomic imbalance, high inflation, devaluations, decrease in real income, inequitable income distribution, becoming poorer while following IMF policies and failed the globalization league.

KEY WORDS: Globalization, Multinational Enterprises, National State, International Investment, Crisis.

ÖNSÖZ

Küreselleşme dünyanın yaşadığı tarım ve endüstri devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrim, iletişim-bilişim devriminin görüntülerinden biridir. 21. yüzyılın başında hızlı bir değişim sürecinin içine girilmesiyle, milyonlarca insanı birbirine bağlayan bilgisayarlar, internet ve iletişim alanında devrim yaratmış, küreselleşme olgusu birçok alanda mesafeleri, sınırları anlamsız kılmış, dünya küresel bir köy haline gelmiştir.

İki kutuplu olmaktan çıkarak tek kutuplu hale gelen dünya sistemi; uluslar arası düzendeki dengeyi yok etmiş, yeni bir dünya düzeni oluşturma arayışı zorunlu hale gelmiştir. 20. yüzyıl boyunca milliyetçilik hareketleriyle uluslaşma ve ulus devlet oluşturma konusundaki öncülüğünü sürdürmüş bulunan Batı, hem uluslar arası sermaye bakımından, hem de kurduğu değerler sistemi açısından küreselleşme olgusu olarak bilinen sürecin aktörü olmuştur.

Kapitalist ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüm dünyayı coğrafi sınır tanımadan dolaşması ve bu sayede dünya ekonomisinin bütünleşmesini hedefleyen, temel felsefesini neoliberal düşüncelerin belirlediği ve genel bir deyişle “küreselleşme” (globalization) olarak adlandırılan çok yönlü bu değişimler; en büyük örgüt olan devletten, en küçük örgüt olan aileye varıncaya kadar mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Nitekim küreselleşme sonucu; coğrafi sınırlar artık devletleri birbirinden ayıran bir öge olmaktan çıkmış, bütün toplumları kuşatan tek bir ekonomik sistem (serbest piyasa ekonomisi) söz konusu olmuş, ulusal kaynaklara dayalı, içe dönük kalkınma dönemi sona ermiş, ulus devleti tanımlayıcı özellikler daha da önem kazanmıştır. Bir hayli mesafe alınan küreselleşme sürecinde, bugün dünya ekonomisine yön veren Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)’lerin dayattığı neoliberal politikaların öngördüğü en köklü değişim “devlet” üzerine olanıdır.

Bu çalışma ile, küreselleşmenin tüm hatlarıyla ortaya konması ve küreselleşme eğiliminin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini sıralamak amaçlanmıştır. Dünya çapındaki küreselleşme süreci, her ülkeyi olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiş ve özellikle finansal küreselleşme ile birlikte gelen krizler ülkemizi derinden sarsmıştır. Bu krizlerin daha iyi kavranabilmesi ve nedenlerinin bulunabilmesi için öncelikle

krizleri tetikleyen ana olgu konumundaki küreselleşmenin yeterince kavranması gereklidir.

Araştırmamda bana yön veren Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Erol KUTLU' ya, Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyeleri Başkanı Yrd. Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ ve Yrd. Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR' a, ve tezimi hazırlamam esnasında manevi desteğini her zaman hissettiğim sevgili eşim Evrim ÇETİN' e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Kars 2006

Cafer ÇETİN

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AFTA	:	Asean Free Trade Area
APEC	:	Asia-Pacific Economic Cooperation
AR-GE	:	Araştırma-Geliştirme
BM	:	Birleşmiş Milletler
BYKP	:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇHC	:	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirket
DB	:	Dünya Bankası
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
FTAA	:	Free Trade Area of the Americas
GATT	:	General Agreement on Tariffs and Trade
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	:	International Monetary Fund
NAFTA	:	North American Free Trade Agreement
NATO	:	North Atlantic Treaty Organisation
OECD	:	Organisation for Economic Cooperation and Development
RF	:	Rusya Federasyonu
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
UNEP	:	United Nations Environment Programme

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.1 : Ülke Gruplarının Dünya Nüfusu ve Ekonomisindeki Yerleri (2005).....	24
Tablo 1.2 : Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü (Yıllık % Değişme) (1998-2005 Yılları).....	25
Tablo 2.1 : Bölgesel Serbest Ticaret Düzenlemelerinin Dünya Ticaretindeki Payı (%) (1998).....	66

GİRİŞ

“Küreselleşme” diğer adıyla “globalleşme” kavramı, geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden beri ekonomi gündeminin birinci maddesi ve en önemli ekonomik, politik ve hatta sosyo-kültürel olgusu olarak karşımızda durmaktadır. Ancak küreselleşmenin genel kabul görmüş bir tanımının yapılamaması, bu kavramın tam olarak anlaşılmasını güçleştirmektedir. Küreselleşmeyle ilgili olarak dünya çapında binlerce eser bulunduğu ve çağımızın en önemli etkeni olduğu halde tam anlamıyla kavrandığı söylenemez. Birçok kaynağın küreselleşmeyi geçen yüzyılın özellikle ikinci yarısındaki gelişmelerle açıklamaya çalışması, küreselleşme olgusunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Aslında küreselleşme belirli bir tarihten itibaren birkaç nedene bağlı olarak ortaya çıkmamış, aksine insanlık tarihi ile paralel bir gelişme kaydetmiştir.

Son yıllarda küreselleşme üzerine yapılan değerlendirmelerin önemli bir bölümünde, çeşitli nedenlerle bir taraf oluş veya karşı duruş tavrı söz konusudur. Ancak küreselleşmenin olumluluk ya da olumsuzluğundan söz etmektense, fayda-zarar ilişkisini göz önünde bulundurarak sunduğu fırsatlardan azami ölçüde yararlanılması gerekmektedir. Çünkü günümüz iş dünyası, küreselleşme ile birlikte daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar hızlı bir değişim içerisinde.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın her yerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan, tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilme çabası yatmaktadır. Dünyanın tek bir pazar olabilmesi için ülkelerin gümrüklerini daha serbest bir yapıya dönüştürmeleri arzulanmış ve bu çerçevede, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlar tarafından oluşturulan uluslararası ticaretteki yeni düzenlemelerle ülke sınırları daha serbest hale gelmiş ve uluslararası ticarete serbestlik düzeyi artmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerin sınırlarını ticari faaliyetler için yeterince serbestleştirmemesi sebebiyle, uluslar arası ticarete sağlanan bu kısmi serbestlik, genellikle gelişmiş ülkelere ait işletmelerin ticaret kapasitelerini artırmaya dönük hale gelmiştir. Artan kısmi ticari serbestlik ile birlikte, dünya üzerinde mal, hizmet, bilgi ve sermaye hareketlerinin hızlanmasıyla işletmeler, dünyanın her yerinde daha kolay ticaret yapma olanağı bulmuşlardır. Önceleri ülke sınırları içinde faaliyet gösteren küçük işletmeler, küreselleşme ile

birlikte doğrudan küresel alanda faaliyet gösteren çok uluslu işletmelerin rekabeti ile karşı karşıya kalmış ve varlıklarını sürdürebilmeleri oldukça güçleşmiştir.

Pek çok alanda kendisini hissettiren küreselleşme olgusu, yapıları ve yönetim anlayışları gibi birçok değişik konuda, işletmeleri de bu gelişim süreci içine itmiştir. Çok uluslu işletmeler, küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ön plana çıkarak güçlü sermayeleri, teknolojik alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini kolaylıkla yürütebilmekte ve küreselleşme sürecinin hızlanmasında da baş rol oynamaktadırlar.

Bu tez ile kavramlara açıklık getirilerek tarihsel süreç içinde dünyada ve Türkiye’de küreselleşmenin etkileri ile Türkiye’de yapılması gerekenler incelenmiş, yeni bir buluş ya da fikir ortaya atılmaya niyet edilmemiş, mevcut bilgilere dayanarak, tarafsız bir gözle küreselleşme süreci analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü küreselleşmenin dinamikleri, genel içerik ve anlamı, tarihsel gelişimi ve bugün gelinen noktada hangi boyutlara ulaştığı gibi çalışmanın geri kalan kısmına da yön verecek konulara ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, küreselleşmenin genel olarak tüm dünyadaki çeşitli alanlarda gelişimi ve sonuçları ele alınmakta, küreselleşme akımının yön verdiği dönemin ekonomisi ve genel küreselleşme olgusu sergilenmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, küreselleşmenin Türkiye’yi genel anlamda getirdiği noktayı ve bu noktada sivil toplum kuruluşlarının önemini ele almaktadır. Türkiye, özellikle son yirmi beş yıllık dönem içerisinde, liberalleşme anlamında çok önemli politikalar ortaya koymuş, kaçınılmaz olarak küreselleşme rüzgarına kapılmıştır. Türk halkı ve ekonomisi bu ani değişime uyum göstermekte zorlanmış, liberal ekonominin gereklerini yerine getirmede güçlükler çekmiş, kriz ve sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktadan hareketle, Türkiye’nin yapması gerekenler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümü ise, bu üç bölümde ele alınan konuların genel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Küreselleşmenin Türkiye’yi getirdiği nokta göz önünde tutularak, önceki bölümlerden hareketle küreselleşmenin Türkiye yorumu yapılmaktadır.

Bu tezde belirtilen görüş ve yorumlar yazana aittir. Türk Silâhlı Kuvvetleri’nin yada diğer kuruluşlarının görüşlerini yansıtmaz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.Küreselleşme Süreci

Geniş bir ifade ile küreselleşme olgusu, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla bütünleşmesi olarak düşünülebilir. Ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar tanımıyla ekonomik boyutudur. Küreselleşme, ekonomik verimlilik sağlanabilmesi için sermayenin dolaşımı, teknoloji transferleri, mal ve hizmet ticaretinde karşılaşılan her türlü toplumsal ve yasal kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Dünyada küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz; kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz, söz konusu dönemin sermaye/emek çelişkisine damgasını vuran Fordist* endüstriyel ilişkilerin beslediği kâr sıkışması, uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması, finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu yükselen sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi.¹

Bu gelişmeler, 1970’li yıllardan itibaren ekonomik ve siyasi sınırlarına ulaşmış ve lider ülkelerin büyüme hızlarında ciddi düşüşler yaşanmaya başlanmıştır. Sermaye kârlılığının, içinde bulunduğu ulusal pazarın büyüklüğü ile sınırlı olması, yeni yatırımları gerçekleştirmek için gerekli olan sermaye birikimini olumsuz etkilemiştir. Bunalımdan çıkmak amacıyla uygulanan politikaların da genellikle sermaye kârlılığına hizmet etmemiş olmasıyla, ulusal sınırlar içinde kârlılık oranı gittikçe düşen sermaye, yeni yatırım alanlarına yönelmiş ve sermayenin uluslar arasılaşması başlamıştır. Ulusal düzeydeki her türlü sınırlamanın yıkılmasıyla, sabit döviz kuru

* Fordist Üretim: Hareketli montaj hattı sayesinde belirli ürünler için özel olarak hazırlanmış makinelerle, kitle, standart ve fiyat rekabetine dayalı üretimi ifade etmektedir. Hareketli montaj hattı Fordist üretimde endüstriyel organizasyonla, işletme organizasyonunu belirgin biçimde etkilemiştir.

¹ Erinç Yeldan, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, 2002, <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf> (08 Aralık 2005), s.2.

uygulanması terkedilmiş ve finans piyasalarının serbestleştirilmesiyle de küreselleşme dalgası başlamıştır.

1970 yılı sonrasındaki küreselleşme sürecinin, kapitalizmin 19. yüzyıl boyunca içinde bulunduğu genel küreselleşme dalgasının devamı niteliğinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Gerçekten de dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin, 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, kabaca 1870-1914 yılları arasında, dünya mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz. Söz konusu yıllara damgasını vuran bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır.²

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve ulus devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914-1970 yılları ara döneminden sonra, yeni bir küreselleşme dönemine girildiği görülmektedir. Ardı ardına iki küreselleşme sürecinin yaşandığı son 250 yıllık ekonomi tarihinin en belirgin ortak özelliği, ekonomik büyüme oranlarındaki sıçramalarda görülmektedir. Dokuma tezgahlarındaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler 1730'lu yıllarda başlamış, bunları demiryolları (1820'li yıllar) ve buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığı (1840'lı yıllar) izlemiştir. Söz konusu yıllarda işgücünün kompozisyonu süratle nitelik değiştirmiş ve örneğin İngiltere'de sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün oranı, 1800'lü yılların başında %30'a; 1840 yılında %47'e; 1870 yılında %49'a ulaşmasına karşın, bugün "Üçüncü Dünya" diye adlandırdığımız ülkeler açısından da bir "sanayisizleştirme" olgusu baş göstermiştir. 18. yüzyıla kadar dünya tekstil imalatında lider konumda olan Hindistan, 19. yüzyıl başlarında tekstil ihtiyacının %70'ini ithal eden ve karşılığında ham pamuk ihracatı yapan bir çevre ekonomisine dönüşmüştür. Dolayısıyla 19. yüzyılın birinci küreselleşme dalgası, uluslararası görece eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareket etmiş ve ortalama olarak geçimlik düzeyde sürdürülen ekonomik faaliyetleri hızla geliştirerek 20. yüzyıla gelir eşitsizliklerinin artmış olduğu bir dünyayı miras bırakmıştır.³

20. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığımız ilk küreselleşme dalgası, Birinci Dünya Savaşı ve SSCB öncülüğünde kapitalizme karşı yeni dünya sisteminin kurulması sonucu kesintiye uğramıştır. Bu ara dönemde ulusal kurtuluş savaşları yaşanmış ve

² Yeldan, "Neoliberal Küreselleşme...", s.2

³ Yeldan, "Neoliberal Küreselleşme...", ss.2-3.

kalkınma ekonomisi gelişmiştir. Bu anlamda, bağımsızlıklarına yeni kavuşan genç ulus devletlerin içe kapanarak kalkınmaya öncelik vermesi, yeni dünya düzenini ortaya çıkarmış ve küreselleşmenin duraklamasına neden olmuştur.

1.1.Küreselleşmenin Genel İçerik ve Anlamı

Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, çok farklı anlamlarda kullanılan ve çok farklı tanımlamalar yapılan kavramların başında yer almaktadır. Kısaca, “dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreç”⁴ olarak tanımlanan ve tanımların bir çoğunda ekonomik boyutun öne çıkarıldığı küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin, ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayıldığı ve ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlandığı/bağımlı hale geldiği yeni bir oluşum olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşme; üretim, finans ve hizmet sektörlerinin uluslar arasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasal yapılanmadır. Bu yeni yapılanma içinde, ekonomik rekabet ülke sınırlarından ziyade dünyanın tamamında görülmektedir.

Küreselleşme sözcüğü iki anlamda kullanılmaktadır. İlkinde dünya gezegenine gönderme yapmak. İkincisinde ise, bir bütünü ya da bir bütün olarak kavranan bir faktörler dizisini çağrıştırmak için. Bu ikinci anlamda küreselleşme; ekonomik, sosyal ve kültürel alanda artarak homojenleşen bir dünyayı ve bu homojenleşmeyle aynı anda var olan farklılığın onaylanıp sürdürülmesine yönelik diyalektik* tepkiyi içeren bir süreci ifade ediyor.⁵

Ünlü sosyolog Burger’e göre küreselleşme; Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin günlük alışkanlıklarını açıklamaya kadar bir çok insanı ilgilendiren ve hayatına yön veren bir kavramdır. Gerek İngiltere dış politikasına olan etkileri, gerekse sosyolojik teorileri ile tanınan Giddens ise, küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşmanın bile tam olmadığını belirterek, küreselleşmenin vazgeçilmesi mümkün olmayan bir unsur olduğunu belirtmiştir. Friedman küreselleşmeyi; genel teoriler ile açıklanması ve kavranılması

⁴ Hasan Tutar, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, İstanbul, Hayat Yayıncılık, 2000, s.18.

* Diyalektik: Akıl yürütme yoluyla doğrulara ulaşma ve araştırma yöntemi.

⁵ Nilgün Yıldız, “İnsan Hakları ve Küreselleşme”, http://www.isguc.org/insanhaklari_kuresellesme.php (16 Kasım 2005), s.1.

hiç de kolay olmayan bir sistem olarak tanımlamaktadır. Friedman'a göre küreselleşme, giderek artan sayıda insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen bir sistemdir. Friedman, küreselleşmeyi serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması olarak algılamaktadır.⁶

Küreselleşme, ekonomik açıdan bakıldığında, ekonomik faaliyetlerin dünya düzeyinde bütünleşmesini ifade etmektedir.⁷ Dünya pazarlarında üretilen malların ve sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan serbestçe dolaşması anlamına gelmektedir. Böylece, dünya ticaret hacmi ve yeni teknolojilerle üretim artmış, maliyetler düşmüş, neticesinde meydana gelen gelişmelerle küreselleşme süreci hızlanmıştır.

Küreselleşme sözcüğü, sanki doğaüstü bir tılsıma sahipmişçesine gerek günlük hayatta, gerekse toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkilerin yönlendirilmesinde karşı konulmaz bir çekim merkezi oluşturmaktadır. Bu tılsımlı sözcük aslında hem bir tanımlama, hem de siyasi önermeler içeren iki olguyu bünyesinde barındırmaktadır. Bir tanım olarak küreselleşme, teknolojik ilerlemeler sayesinde dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve bilginin dünya ölçeğinde sınır tanımadan dolaşması, ulusal ekonomileri ve bu arada kültürel ve sosyal değerleri de birbirine yaklaştırmaktadır. Küreselleşme olgusunu, toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasi/ekonomik önlemler reçetesi olarak gören neoliberal felsefenin yaklaşımına göre; tüm ülkelerin bu sihirli akımdan yararlanabilmesi için bir dizi toplumsal/siyasi/ekonomik düzenlemeyi başarması gerekmektedir.⁸

Kimilerine göre küreselleşme; tarihsel bir çığır, soğuk savaş döneminin sonlanması ile ortaya çıkan yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin başlaması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlı ortaya koyanlara göre küreselleşme, dünya güç dengesini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) lehine değiştirecek ve tamamen ABD'nin kontrolünde olacak bir sistemin yeni adıdır.

Kimilerine göre küreselleşme; pazarların serbestleşmesi, kamu kurumlarının özelleştirilerek devletin küçültülmesi, devletlerin elini ekonomiden çekmesi, artan uluslar arası yatırımlar sayesinde dünya mali pazarlarının küçülmesi anlamını taşımaktadır. Bazılarına göre küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel

⁶ Thomas Friedman, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul, Boyner Yayınları, 2000, s.31.

⁷ Davut Dursun, "Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 19:154-161, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-I, Ocak-Şubat 1998, ss.154-157.

⁸ Erinc Yeldan, "Küreselleşme Denilen Tılsımlı Sözcük", Şubat 2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan10_2Sub05.pdf (11 Aralık 2005), s.1.

değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılmasıdır.

Farklı bir yaklaşıma göre küreselleşme; soğuk savaş döneminden sonra batının zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yayması olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, yaşanan bu süreç, dağılma, sömürgeleşme ve demokratikleşme sürecinde daha geriye savrulma anlamına gelmektedir. Bu süreçte uluslararası sermayenin egemenliği, kayıtsız şartsız hale gelmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşme, vahşi kapitalizmin makyajlanmış şekli ya da emperyalizmin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Kongar'a göre küreselleşme, dünyanın yaşadığı tarım ve endüstri devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, iletişim-bilişim devriminin görüntülerinden biridir. İki temel kaynağı vardır: Birincisi, iletişim-bilişim devrimi, ikincisi, SSCB'nin çökmesi ve soğuk savaşın sona ermesidir.¹⁰

Bazıları küreselleşme ile ulus devletlerin yok olacağını, ulusal politikaların ortadan kalkacağını, gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha da artacağını, zenginin daha zengin, fakirin ise daha fakir olacağını, sosyal patlamaların ortaya çıkacağını, çevrenin kirleneceğini, işsizliğin artacağını, teknolojik gelişmeler sayesinde robotların insanları tehdit eder duruma geleceğini, ulusal kimlik ve benliklerin ortadan kalkacağını, dünyanın büyük sermayedarlar tarafından yönetilip kontrol edileceğini ve sonuçta küresel bir toplum oluşacağını iddia etmektedirler.

Küreselleşme olarak adlandırılan çok yönlü değişimler; devletten, aileye varıncaya kadar mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak; coğrafi sınırlar artık devletleri birbirinden ayıran bir öge olmaktan çıkmış, bütün toplumları kuşatan tek bir ekonomik sistem olan serbest piyasa ekonomisi söz konusu olmuş, ulusal değerlere dayalı içe dönük kalkınma dönemi sona ermiş ve bu süreçte ulus devletin tanımlayıcı özellikleri bulanıklaşmış ve zayıflamıştır.¹¹

Küreselleşme kavramı, modern dünya sistemini oluşturan devletleri ve toplumları aşan, bağ ve karşılıklı bağlantı çokluğu yaratan evrensel bir süreci veya süreçler dizisini tanımlamaktadır. Öte yandan küreselleşme, modern dünya topluluğunu

⁹ H.Ömer Köse, "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:49, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf> (05 Mart 2006), s.5.

¹⁰ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001, s.29.

¹¹ Kamil Alptekin, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü", <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet.doc> (02 Şubat 2006), ss.1-2

oluşturan devletler ve toplumlar arasındaki etkileşim, karşılıklı bağlantılılık veya o karşılıklı bağımlılık düzeylerinde bir yoğunlaşmaya da işaret etmektedir. Dolayısıyla, herkesin yerel bir hayatı olmasına rağmen, olgusal dünyalar pek çok bakımdan hakikaten küreseldir. Böylelikle küreselleşme, yer ve tekilik özelliklerine sahip, küresel insanlık durumunun artan bir karşılıklı nüfuz edişiyile iç içedir.¹²

Görüldüğü gibi küreselleşmeye ilişkin yorum ve tanımlamalar çok geniş bir yelpazede yapılmakta olup küreselleşmeyi, her şeyi değiştiren ve kaçınılmaz bir eğilim olarak görenlerden, küreselleşmenin ilk kez yaşanmadığını, tarihe bakıldığında önemi ve sonuçları itibariyle de yeni bir olgu olmadığını savunanlara, küreselleşmenin bir abartma olduğu ve dünya ekonomisinin küreselleşmiş değil, üç ya da daha fazla kutuplu uluslar arasılasmış olduğunu savunanlara ve küreselleşmenin bireyselliğin ve ulusallığın ötesinde olanı ifade ettiğini ve hangi sözcüğün başına getirilirse (küresel ekonomi, küresel mücadele, küresel işbirliği vs) ona, tüm dünyadaki insanları ilgilendiren ve insanlar için gereklilik anlamı yüklediğini savunan yaklaşımlara kadar çok sayıda farklı açıklama olması, bir çok tartışmayı da beraberinde getirirken, küreselleşme sürecinin taşıdığı belirsizlik ve riskler, onun geleceği konusunda öngöründe bulunmayı da zorlaştırmaktadır. Özetle küreselleşmenin, yerel kültürlerin, geleneksel toplumların, milli devletlerin belirleyiciliğinin ve sınırların öneminin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, farklı bir bireyselliliğin geçerli olduğu, değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç olduğu söylenebilir.

1.2.Küreselleşme Yaklaşımları

Kazananları ve kaybedenleri, fırsatları ve dezavantajları ile bir süreç olan küreselleşme konusunda yapılan tanımlar ışığında bu konudaki yaklaşımları; aşırı küreselleşmeciler (radikaller), şüpheciler (red cephesi) ve dönüşümcüler olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Radikaller olarak da tanınan aşırı küreselleşmecilere göre; tarihte ilk kez gerçek anlamda bir küresel uygarlık kurulmaktadır. Dünya tek pazara doğru gitmekte, ulusal ekonomilerin yerini uluslar arası üretim ağlarından oluşan küresel ekonomi almaktadır. İletişim sektöründeki gelişmeler, kültürleri birbirine yaklaştırmakta ve ortak bir kültür oluşturma yolunda

¹² Christopher Pierson, **Modern Devlet**, (Çeviren: Dilek Hattatoğlu), İstanbul, Berdan Matbaası, 2000, s.264.

zemin hazırlamaktadır. Endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, artık önemini kaybetmiştir. Bu süreçte küresel piyasa politikanın yerini almakta, piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel olarak çalışmaktadır.¹³

Radikaller; piyasaların devletlerden daha güçlü duruma geldiğini ve devlet otoritesinde belirgin bir gerilemenin söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre küreselleşme, durdurulması ve geriye götürülmesi mümkün olmayan bir süreçtir ve bu süreç sonunda küresel uygarlığın oluşmasından hiç kimse kaçamayacaktır.¹⁴

Radikallerin hemen her dediğine karşı çıkan şüpheciler ya da red cephesi olarak adlandırılan bir grup ise, küreselleşmenin ilk kez yaşanan bir olgu olmadığını, yaşanmakta olan sürecin üçüncü küreselleşme dalgası olduğunu ve bu dalganın da diğerleri gibi gelip geçeceğini belirtmektedirler. Onlara göre küreselleşme, emperyalizmin yeni bir biçimidir. ABD'nin dünyaya bütünüyle hakim olma ve yön verme hevesi hayalden öteye gitmeyecektir. Ulusal ekonomilerin ortadan kalkmakta olduğu görüşü doğru değildir. Küresel bütünleşmeden önce bölgesel bütünleşmeler meydana gelecek ve ulus devletlerin önemi artacaktır. Küreselleşme, ülkeler içinde ve dünya boyutunda eşitsizlikleri artırmaktadır. İnsanlık kültürel bir birleşmeye doğru değil, ırkçılık, milliyetçilik ve kökten dincilikle beslenen yeni bir parçalanmaya doğru gitmektedir.¹⁵

Yukarıda bahsedilen iki eğilimden farklı olarak kesin yargılara varmaktan kaçınan dönüşümcüler ise, küreselleşmenin çok boyutlu bir dönüşüm süreci olduğunu ve halen yaşanmakta olan bu karmaşık sürecin sonuçlarını şimdiden kestirmenin mümkün olamayacağını savunmaktadırlar. Bu eğilimi destekleyenlere göre, dünya nasıl sonuçlanacağı belli olmayan kapsamlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Küreselleşme kapsamında ülkelerin iç işleri ile uluslar arası alandaki ilişkileri arasındaki ayırım gittikçe belirsizleşmektedir. Oluşmakta olan küresel kültür, tek bir küresel toplum olma anlamına gelmemektedir. Yaşanmakta olan bu süreç kimi toplumları, toplulukları ve ülkeleri bütünleştirirken kimilerini de sistem dışına itecektir. Ekonomik küreselleşme süreci, ulusal ekonomileri küresel ekonomiye entegre olmaya zorlayacaktır. Küreselleşme, ulus devletlerin ve hükümetlerin gücünü, işlevlerini ve yetkilerini yeniden tanımlamaktadır. Yeni dünya

¹³ Osman Ulagay, **Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001, s.71.

¹⁴ Veysel Bozkurt, **Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**, İstanbul, Alfa Kitabevi, 2000, s.2.

¹⁵ Ulagay, **Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi**, s.71.

düzeninde ulusal sınırlarla bağı olmayan kurumlar, uluslar üstü şirketler, uluslar arası niteliği olan toplumsal örgütler ve düzenleyici kurumlar önem kazanacaktır. Ancak tüm bunlara karşın ulus devletin önemi azalmamıştır. Yaşanan bu karmaşık süreçte ulusal stratejileri iyi belirleme ve küresel düzene uyum sağlama konusunda harcanması gereken çabaların artması, ulus devletin görevlerini artıracaktır.

1.3.Küreselleşme Kavramı ve Tarihçesi

Küreselleşme kavramı son zamanlarda, ekonomiden siyasete, sanattan toplumsal ve uluslararası ilişkilere kadar her türlü olguyu açıklamakta kullanılan bir etikete dönüşmüştür. Çok hızlı bir şekilde etkisini arttıran ve nüfuz alanını genişleten bu oluşum, ona yön veren sanayileşmiş ülkeler ve azgelişmiş yada sömürge ülkeler olarak dünyayı iki kutba ayırırken, ona yön verenler ekonomik ve siyasi anlamda güç kazanmıştır. Küreselleşmeye yön veren sanayileşmiş ülkeler, üstünlüklerinden faydalanarak dünyanın kaderini çizmekte ve kendi çıkarlarına olan politikaları, yeni dünya düzeninin gerisinde kalmamak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak isteyen diğer ülkelere kolaylıkla uygulamaktadırlar.

Küreselleşme ile birlikte, diğer ülkelere uygulatılan ekonomik politikalar ışığında, 1970’li yılların sonunda, aynı amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmeye başlayan IMF ve Dünya Bankası (DB)’nin katkılarıyla neoliberal ekonomi politikaları azgelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına hızla yayılmıştır. IMF ve DB aracılığı ile kredi verilmesi ve bu kredilerin devamlı olması karşılığı olarak da, bu ülkelerin liberalleşme eğilimi içerisinde olması sağlanmıştır. Bu politikaların çıkış noktası; tam rekabet şartlarının sağlanarak toplam refah ve verimlilik artışı için dünya piyasasının açık ve bir bütün olması ve ulus devletlerin müdahalelerinin kaldırılması gerektiği ve bu doğrultuda da, ekonominin istikrarlı olabilmesi için para arzının kontrol altında tutulması ve finansal liberalleşmenin tam anlamıyla sağlanması düşüncesidir.

Yapılan araştırmalar son 20 yılda dilimize yerleşen küreselleşmenin, bazılarının iddia ettiği gibi ilk kez yaşanan bir süreç olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Tarih incelendiğinde 1870-1914 yılları arasında dünyanın ilk küreselleşme sürecini yaşadığı görülmektedir. Ticaret hacimleri ve sınırlar arası sermaye akışları karşılaştırıldığında Birinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan bu süreç ile bugün yaşamakta olduğumuz küreselleşme süreci arasında önemli benzerliklerin olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. O yıllarda kimi zaman Arjantin’deki demiryolu

tahvilleri, kimi zaman Letonya ve Almanya'daki devlet tahvillerinde yaşanan olumsuz gelişmeler Avrupa, ABD ve İngiltere'deki büyük şirketlerin finansal krizlere düşmelerine neden olmuştur. Dolaşımdaki para miktarı üzerinde bir denetim olmadığı için New York'ta yaşanan bankacılık ve finans krizleri çok kısa süre sonra Londra ve Paris'te hissedilmiştir.

Küreselleşme kavramının bugün anladığımız manada kullanılmaya başlaması hususunda ise değişik iddialar vardır. Bazı iddialara göre, ilk olarak 1963'de Marshall Mc Luhan "global köy" (global village) kavramını kullanmıştır. Ona göre, en azından dünyanın belli bir bölümü global köy haline dönüşmektedir. Bazı iddialara göre ise, küreselleşme kavramı ilk kez 1980'li yıllarda Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Küreselleşmenin tarihini ilk çağların Asur, Pers, Helen, Roma İmparatorlukları, orta çağların Bizans ve İslam İmparatorluklarına kadar götüren görüşler bulunmaktadır.¹⁷ Ancak bu dönemlerde küreselleşme kavramı sadece siyasal boyut içermektedir. Bu çerçevede küreselleşme sürecinin başlangıcına ilişkin yaklaşımlar birbirinden çok farklılaşmaktadır. Bunların başlıcaları, küreselleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğu, küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizm ile yaşıt olduğu ve küreselleşmenin sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgu olduğu şeklindeki yaklaşımlardır.

Küreselleşmenin işleyiş prensiplerine baktığımızda pek de yeni bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Tarih boyunca siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduran toplumlar daima diğerlerini tehlike olarak görmüş ve kendi egemenliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin, denizcilikte ilerleyen ülkeler keşfettikleri toprakları derhal sömürgeleri haline getirmiştir. Eğer küreselleşme bugün yaygın olarak kullanılan tanımıyla "ülkelerin birbirlerine yaklaşması ve toplumlar arası ilişkilerde meydana gelen artış ya da ülkeler arası entegrasyonun güçlenmesi" gibi ifadelerle tarif edilmeye çalışılırsa, örnekler daha da arttırılabilir. İlkel çağdan yerleşik hayata geçiş, küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Avcılık ve toplayıcılıktan kabile hayatına geçen insanlar, yardımlaşma ve iş bölümü sayesinde birbirlerine yaklaşmışlardır. Fakat bu noktada daha önemli işlerde uzmanlaşan

¹⁶ Yusuf Erbay, "Kavram Olarak Globalleşme", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 19:168-174, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-I, Ocak-Şubat 1998, s.169.

¹⁷ M. Burhan Erdem, "Küreselleşme ve Bilgi Çağında Yeni Ekonomi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 20:983-987, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-II, Mart-Nisan1998, s.983.

kabileler (örneğin; alet yapımı, tarım vb) giderek güçlenmişlerdir. Zamanla güçlü kabileler arasında egemenlik mücadeleleri başlarken bu sırada görece olarak güçsüz olan kabileler merkez kabileleri tarafından paylaşılmış ve ağır işlerde kullanılmıştır. Yük taşımacılığı ve ticarete artış meydana gelmiş, yeni ticaret yolları kurulmuş, ticaret daha kolay yapılır olmuştur. Ancak bu durum, bu ticaret yollarına egemenlik amacından kaynaklanan birçok savaşa neden olmuştur. Bu ticaret yolları üzerinde egemenliğini kuran ülkeler, bir yandan egemenliklerini yitirmemek için diğer ülkelerle savaşmış, diğer taraftan bu yolları kullanmak isteyen ülkelere de çeşitli politikalar yoluyla (ağır vergiler, sömürme politikaları vb) baskı kurmaya devam etmişlerdir. Zaman içinde giderek zenginleşen bu ülkeler bugün küreselleşme dediğimiz düzenin bir benzerini kurmuşlardır. Gerçekten de, bugün anlaşılmaya çalışılan dünya düzeninin özü de bunun aynısıdır. Yani dünya düzeninde sanıldığı gibi bir değişiklik yoktur. “Tarih tekerrürden ibarettir” sözü bugün bir anlamda doğrulanmış olmaktadır.¹⁸

Küreselleşmeye ivme kazandıran gelişmelerin başında ise, bölgeselleşme ve entegrasyon hareketleri gelmektedir. Çok taraflı üretim, ticaret ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olup da aynı coğrafi bölge içerisinde yer alan ülkeleri güç birliğine ve yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmiştir.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı’na kadar yaşanan süre içinde, savaş zamanları hariç ülkelerin seyahat için pasaport talep etmemeleri, daha iyi iş imkanlarına kavuşmak için fakir ülkelere ABD kıyılarına büyük göçlerin yapılmasına neden olmuştur. Yaşanan bu işçi hareketleri, tıpkı bugün olduğu gibi emeğin ucuzlaması sonucunu beraberinde getirmiş ve bu durumdan yararlanan büyük sermaye sahipleri küçük ülkelere yatırımlar yaparak daha çok para kazanmışlardır. Buharlı geminin, demiryollarının, telgrafın ve telefonun icadı ile ülkeler arasındaki mesafeler azalmış, pazarlar birbirlerine daha fazla yaklaşmıştır. Küresel sermaye, bir ülkeden diğerine çok rahat yer değiştirebilmiş, sermaye sahipleri ülkelerin iç işlerine müdahale etme hakkını kendilerinde görebilmiştir. 1800’lü yıllarda bu tür gelişmelerle başlayan ve hızlanarak devam eden küreselleşme hareketleri, Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile hızını kaybetmiştir.

¹⁸ Cansın Can, “Globalleşme Rüzgarında Global Bir Köy: Türkiye”, <http://iibf.ogu.edu.tr/contest/yarisma.htm> (22 Ekim 2005), ss.5-6.

¹⁹ Köse, “Küreselleşme Sürecinde...”, s.7.

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında geçen süre içinde uygulama alanı bulamayan küreselleşme hareketleri, savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünyada sınırlı olarak gelişmesine devam etmiştir. Varşova Paktı bünyesinde bulunan kapalı ekonomiler, serbest piyasa ekonomisi ile pek de ilgilenmemiştir. Sermaye hareketleri, ABD'nin liderliğini yaptığı NATO üyesi ülkeler arasında daha fazla görülmüştür. Ancak; 1980'li yılların başlarından itibaren küreselleşme, sistemli bir şekilde canlanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren uluslar arası şirketlerin sayıları artmaya, IMF politikaları devletlerin hayatlarına ciddi boyutlarda girmeye, yabancı sermaye tıpkı 200 yıl önce olduğu gibi daha fazla kâr elde etmek amacıyla hızla yayılmaya başlamıştır.

Küreselleşme sürecini besleyen temel dinamikler arasında, uluslar arası ekonominin gelişmesi ve ÇUŞ'ların yaygınlaşması da, kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretimin ulusal sınırlar dışına çıkması hızlanmış ve giderek yeni bir dünya ekonomisi şekillenmeye başlamıştır. Uluslararası yatırım ve üretimin kaynağını teşkil eden ÇUŞ'lar, bu tarihten sonraki gelişmeleri ile dünya sisteminde büyük değişikliklere yol açmışlardır. Geniş üretim ve pazarlama alanında üst düzeyde yatay ve dikey bütünleşmeyi başaran ÇUŞ'lar, farklı ekonomik yapıları bütünleştirmekte dikkate değer bir kapasite göstermiş ve hatta karşıt amaçlı ekonomik ve sosyal sistemler arasında köprü oluşturmuşlardır.

Son çeyrek yüzyılda hızlanan ve küreselleşme olarak nitelenen sürecin ortaya çıkmasında, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, taşıma/ulaştırma maliyetlerindeki azalma ve bunların, üretim teknikleri ve piyasaların bütünleşmesi üzerinde yarattığı köklü değişiklikler, kuşkusuz önemli ölçüde etkili olmuştur. Bugünkü küreselleşme sürecinin kökenleri neoliberalizmin 1970'li yılların sonlarında başlayan yükselişiyle ilişkilendirilebilir. Ancak, 1870-1914 yıllarındaki birinci küreselleşme dönemi ile, 1970 yılı sonrasındaki küreselleşme dönemi arasında kalan dönemin küreselleşme olarak nitelendirilmesini engelleyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda siyasal anlamda bağımsızlıklarına kavuşan azgelişmiş ülkelerin, serbest piyasa ağırlıklı politikalar aracılığıyla dış dünya ile bütünleşmek yerine devlet önderliğinde içe dönük sanayileşme politikaları uygulamayı yeğlemiş olmaları ve sanayileşmiş kapitalist ülkelerin de soğuk savaşın etkili olduğu bu dönemde bu gelişmeye göz yummuş olmalarıdır. Bu bağlamda ikinci temel unsur, bu ülkelerin birçoğunun doğrudan yabancı sermaye konusuna dikkatli ve hatta kuşkulu bir biçimde

yaklaşmaları, dış yardımlardan medet umarak, devletten devlete borçlanmayı ön planda tutmaları ve uluslararası finans piyasalarının büyük ölçüde dışında kalmalarıdır. 1973-1980 dönemi, 1980 yılı sonrasında ivme kazanacak küreselleşme sürecinin ortaya çıkması açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Petrol ihracatçısı ülkelerin ellerindeki petrodolarlar, içe dönük sanayileşme stratejileri uygulayan ülkelerin artan finansman gereksinimini karşılamak amacıyla sanayileşmiş ülkelerdeki finans kuruluşları yoluyla azgelişmiş ülkelere yönlendirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda, kısa sürede önemli bir artış gösteren uluslararası özel finansal akımlar, bir yandan azgelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan içe dönük sanayileşme modelinin bir süre daha sürmesine olanak tanırken, diğer yandan özel finansal piyasaların önemini artırarak şimdiki küresel dalğanın öncü bir unsuru olmuştur. Bu sürecin sonunda ortaya çıkan uluslararası borç krizi, bu modelin sona ermesi ve uluslar arası kuruluşlar güdümünde neoliberal politikaların, azgelişmiş ülkelerin çok büyük bir kısmını içine alacak bir biçimde yaygınlaşması ve bugün küreselleşme diye adlandırılan sürecin fiilen başlaması anlamına gelmiştir.²⁰

1989 yılında Berlin Duvarı'nın çökmesi, 1991 yılında SSCB'nin hukuki olarak sona ermesi, küreselleşme hareketlerine büyük bir ivme kazandırmıştır. Dışa kapalı ekonomilerin serbest ekonomi ile tanışmaya başlamaları, yeni yatırımlara ve yüklü miktarlarda dış yardımlara mahkum olmaları, küreselleşmenin soğuk savaş döneminde kaybettiği hıza yeniden ulaşmasını sağlamıştır. 200 yıl önce temelleri atılan ancak zaman zaman kesintilere uğrayan küreselleşme hareketleri, günümüze kadar bu tarihi perspektif içinde gelişme göstermiş ve ekonomik, siyasi, kültürel, çevresel her alanda hayatımıza girmiştir.

Günümüzde, ülkelerin ilişkilerindeki artışın olağanüstü bir hıza ulaştığı ve uluslararası ticaretin ve finansal hareketlerin gün geçtikçe yaygınlaştığı bir dönem söz konusudur. Özellikle iletişim teknolojisindeki gelişmeler, her alanda bilginin anında paylaşımına izin vermekte, ülkeler arasındaki sınırların giderek azalmasına neden olmakta ve her ülkeyi birbirine komşu durumuna getirmektedir. Tarih içindeki her dönemin bir öncekine göre biraz daha küresel eğilim gösterdiği ve insanlığın yaptığı her buluşun küreselleşmeye katkıda bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle, küreselleşmenin tarihsel birikimlerin bir sonucu olarak, teknoloji

²⁰ Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı? Engel mi?", ERC Working Paper in Economic, 04/09 August 2004, http://www.erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_09&lang=eng&nav=yes (28 Şubat 2006), s.2.

devriminin ve ayrıca demokratikleşme, liberalleşme eğilimlerinin etkisiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Tarih boyunca sürekli gelişen uluslararası sistem, artık yalnızca devletlerden ve onların arasındaki ilişkilerden oluşan bir yapı olmaktan çıkarak, güç ve etkinlikleri gittikçe artmakta olan yeni küresel aktörleri (ÇUŞ'lar gibi) kapsayan yapıya dönüşmektedir.

1.4.Küresel Aşamalar

Küresel aşamalar, dünya üzerinde herhangi bir ülkenin yaşayacağı bir süreç olarak ifade edilebilir. Küresel aşamaların ilki ulusal aşamadır. İlk basamakta firmalar sadece ülke içindeki insanlara yönelik ürünler üretirler. Kâr payı yüksek ve rakip firmalar çok azdır. İhracat yoktur ya da çok azdır. İnsanların kendi vatanını terk etmediği, kültürler ötesi eğitim ve gelişimin olmadığı bir aşamadır.

Uluslararası aşamada firmalar daha çok pazarlamaya kaymaktadırlar. Teknoloji herkesçe paylaşılmaktadır. Bu şekilde, en yakın ülkelere pazarlama ve üretim yapılmaktadır. Ülkeler daha çok kendi kültürlerine benzeyen ülkeler ile ticaret yaparlar. Yurt dışına insanlar gönderilerek özellikle pazarlama alanında eğitim almaları sağlanır.²¹

Çok uluslu aşamada firmalar merkezileşmektedir. Kararlar merkezde alınırken, firmalar dünyanın çeşitli yerlerinde üretim ve pazarlama yaparlar. İşgücü ve diğer kaynaklar en düşük maliyete ulaşma prensibi ile seçilir. Çok uluslu firmalarda, farklı ülkelerden gelen insanlar birlikte çalışırlar. Bu aşamada daha fazla insan, yönetici yetiştirmek amacıyla yurt dışına gönderilir. Şirketlerin bağımsızlaşıp dışa açılma konusunda cesaret kazandıkları gözlenir.²²

Küresel aşamada stratejik ortaklıklarla, birleşmelerle, kazançlarla ve daha akıcı kurumlarla ürün ve servis, kitlelere hitap edecek şekilde üretilir. Ürün ve servisler, dünyanın nüfus ihtiyaçlarına göre dizayn edilir. Özellikle çok uluslu firmalar talebe göre mal üretme yoluna giderler. Araştırma-Geliştirme (AR-GE)'ye çok önem verirler. Bu ise firmalar için çok büyük maliyetlere neden olur. Üretilen ürünlerin ömürleri kısadır. Küresel kurumlar, kurum içindeki ve dışındaki kültürler ötesi farkları anlamak durumundadır ve buna göre ürün geliştirilir. Ayrıca yöneticiler, gittikleri yabancı ülkelere yerleşir ve buradaki stratejik faaliyetleri düzenlerler.

²¹ Vedat Akman, **Gelecek Yüzyılın Gündemi; Yeni Oyunun Yeni Kuralları, Globalleşen Sermayenin 21. Yüzyıl Planı**, İstanbul, Rota Yayınları, Şubat 1999, ss.106-107.

²² Erol Kutlu, **Dünya Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.176.

Eğitim sürekli hale gelerek yöneticinin hayatının her aşamasında eğitimle iç içe olması sağlanır.²³ Bugün dünya üzerinde özellikle gelişmiş ülkeler bu aşamaları tamamlamış sayılmaktadırlar.

2.Küreselleşme Türleri

Küreselleşme süreci, bir çok sosyal bilim dalında olduğu gibi ekonomi üzerinde de etkili olmuştur. Küreselleşmenin ekonomik boyutu da en çok öne çıkan, en çok tartışılan ve en derin boyutudur. Öyle ki, günümüzde ekonomik alanda bir milliyetçilikten söz etmek, fazla olanaklı görünmemektedir. Yabancı sermaye, bütün ülkeler tarafından arzulanmakta ve yabancı yatırımlar teşvik edilmektedir. Yoğun yabancı sermaye girişleri, ulusal sermayeleri etkilemekte ve yabancı şirketlerle birleşen yerli girişimcilerin ulusal sınırlar/çıkarlar çerçevesinden uzaklaşarak dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamaktadır. Ulusal niteliğini tamamen kaybeden ÇUŞ'ların, dünya çapında etkin bir güç elde etmesiyle, ekonomik birim olarak devletin sonunun geldiği düşüncesi gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bugün gelinen noktada, büyük ölçüde ÇUŞ'ların ve uluslar arası ekonomik örgütlerin (IMF, DB, DTÖ gibi) yönlendirdiği küresel bir ekonomik düzen, dünyanın her yerinde etkinliğini sürdürmektedir. Uluslar arası ekonomik örgütler, dünya ekonomisini düzenlemek amacıyla genelde ticaretin ve üretim faktörlerinin dolaşımında karşılaşılan engellerin kaldırılmasını sağlamaya yönelik çok sayıda girişimi yürütmektedirler.

Ekonomi alanındaki değişme ve gelişmeler, mevcut kavramlar, kurumlar ve anlayışları yakından ilgilendirmektedir. 1980'li yılların ortalarından bu yana, sanayi toplumunun ürünü olan temel kurumlar son derece ciddi bir sarsıntı geçirmekte, zaman ve mekan kavramları değişmektedir. Sanayi toplumunda stratejik kaynağı oluşturan sermaye, yerini bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgiye bırakmakta ve bilgiyi üreten kurumlar toplumun temel eksenini oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle beliren köklü yapısal değişimde, sanayi toplumu yerini tamamen yapısal farklılıklar gösteren bilgi toplumuna bırakmakta ve nitelik farkları gösteren yeni yapılar oluşmaktadır. Farklı paradigmalara dayanan yeni toplumda, fabrika ve maddi üretim, toplumun temel özelliği olma niteliğini yitirmekte, yerine sembolik unsurların öne çıktığı, bilgi/hizmet üretimi önem kazanmaktadır. Bilgi toplumunda yapılan işler ve

²³ Akman, a.g.e., s.109.

üretileen mallar çeşitlenmekte, homojenliğe ve standartlaşmaya dayalı sanayi toplumları hızla çözülmekte, üretim birimleri esnek örgütlere dönüşmektedir.²⁴

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, birbirinden ayrı pazarlar arasında var olan ve bağımsız milli ekonomik politikalar için gerekli ön koşulu oluşturan sınırları zayıflatması, ülkelerin ulusal düzeyde bir ekonomi politikası belirleme şanslarını da zayıflatmaktadır. Ulusal hükümetlerin para ve maliye politikaları, uluslararası mali pazarlar tarafından sürekli kontrol altına alınmaktadır. ÇUŞ'lar yoluyla üretim, finansman ve diğer ekonomik kaynakların uluslar arasında paylaşılması, herhangi bir ulus devletin kendi ekonomik geleceğini kontrol etme gücünü zayıflatmakta, en azından devlet otoritesinde bir zayıflama görülmektedir. Kendi geleceği konusunda kendisi karar verebilen egemen devlet fikri ile modern ekonomilerin durumu arasında da bir kopma görülmektedir ki bu, ulusal ve uluslararası ekonomik güçlerin kesişmesi şeklinde kendini göstermektedir. Ekonomik alandaki küreselleşme sürecinin derinleştirilmesi, uluslar arası ekonomik örgütlerin sürekli gündemini oluşturmaktadır. Bu örgütlerin bölgesel ve uluslararası nitelikteki faaliyetleri kesintisiz olarak devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yeni düzenlemelerden daha avantajlı çıkma umutları ise, her defasında bir başka bahara ertelenmektedir.²⁵

2.1.Üretim ve Ticaretin Küreselleşmesi

Küreselleşme olgusu başlıca iki alanda ortaya çıkmaktadır ve bunlardan ilki dünya ticaretinde meydana gelen küreselleşme eğilimleridir. Uluslar arası ticaret, üretilen mal ve hizmetlerin ulusal pazarlardan dünya piyasalarına ulaşması için aracılık eder. Günümüzde hemen hemen tüm ülkelerin ticareti, gittikçe artan oranda küreselleşme eğilimleri göstermektedir.²⁶ Üretimin küreselleşmesi ile, gelişmiş ülkeler endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçmiş, imalat sektöründe ortaya çıkan boşluk, gelişmekte olan ülkeler tarafından doldurulmuştur. İletişim teknolojisinin de gelişmesiyle, dünyanın her yerinde standart ve homojen bir tüketim şablonu oluşmuştur. Bu durum, çevreye zarar vermeden, uluslararası standartlarda mal ve hizmet üretilmesini zorunlu hale getirmiş ve ülkelerin bilgiye olan ihtiyacını

²⁴ Mehmet Dikkaya, **Küreselleşmenin Ekonomi-Politiği**, Yayınlanmamış Ders Notu, Kars, 2005, s.10.

²⁵ Köse, "Küreselleşme Sürecinde...", s.11.

²⁶ Dikkaya, a.g.e., s.12.

artırmıştır. Ulusal sınırları aşan işlemlerin, sayısının ve ölçeğinin her geçen gün artması ulus devletin gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Uluslararası arenada faaliyet gösteren bazı firmalar, bir çok hükümetten daha büyük ve daha güçlü hale gelmiştir.²⁷

Küreselleşme ile birlikte, uluslararası kurum ve kuruluşlarla beraber, kendi sınırlarını aşmış dev sermayeli ve çok büyük hacimlerde ticaret yapan ÇUŞ'lar, özellikle zayıf ekonomisi olan ülkelerin ekonomilerinde söz sahibi olarak alınan kararlarda etkili olmaktadır. Ülkelerin ekonomilerine ve hatta dünya piyasalarına yön veren bu şirketler, küreselleşmenin getirdiği her alandaki serbestleşme hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen bütün sektörlerde dünya piyasasını yöneten birkaç firma bulunmaktadır ve hatta bazı sektörlerde tek el durumuna bile dönüştükleri görülmektedir (Microsoft gibi). Bu noktadan hareketle küreselleşmenin aksaklıklarının altında yatan en önemli nedenlerden biri olan eksik rekabet ve gelir dağılımındaki eşitsizlik yüzünden dünya çapında refah artışının sağlanamaması küreselleşmeye karşı olanların ana çıkış noktasıdır.

Tüm dünyada nüfuzunu arttıran bu ÇUŞ'lar, halkların tüketim kalıplarını da etkilemekte, kendi alışkanlıklarından ve karakteristik özelliklerinden vazgeçen topluluklar, tüm dünyada tek tip bir insan modelinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu da, her ülkeye mal satabilme, daha çok güce sahip olabilme olanağını da beraberinde getirmektedir. Ulus devletler ise, bu şirketler tarafından ülkelere getirilen uluslararası sermayeyi kaçırmamak için her türlü tavizi vermek zorunda kalmaktadır. Çok uluslu ve dev sermayeli şirketlerin gelişmekte olan ülkelere girmeleri, o ülkede aynı işi yapan firmaların aleyhine olmakta, bu şirketlerle baş edemeyen işletmeler iflas etmekte ya da bu şirketler tarafından satın alınmakta ve üretim gittikçe küreselleşmektedir.

Üretimin küreselleşmesi, kendi ülkesinde faaliyet gösteren firmaların üretim faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade etmektedir. Üretim alanı olarak bütün dünyayı hedefleyen bu firmalar, üretim faaliyetlerini maliyet avantajı sağlayacak ülkelere kaydırmanın yollarını aramakta ve faaliyetlerini maliyet açısından daha cazip gördükleri ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu yönelişte, özellikle işgücü maliyetinin düşüklüğü ve dışsal maliyetler önemli rol oynamaktadır. Küresel firmalar, ücret artışlarının işgücü verimliliğini aştığı ve çevre koruma maliyetlerinin

²⁷ C. Can Aktan ve Hüseyin Şen, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Ankara, Tosyöv Yayınları, 1999, ss.10-35.

arttığı ülkeleri hemen terk etmekte ve düşük işgücü ve çevre koruma maliyeti sağlayacak ülkelere ya da bölgelere yönelmektedirler. Üretimin küreselleşmesi ile çeşitli alanlarda küreselleşen fabrikalar ortaya çıkmaktadır. Böylece, bir malın üretiminin değişik safhaları bir ülkeyle sınırlı kalmayıp; karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı olarak tek bir üretim hattı içinde birden çok ülkeye yayılmakta ve üretim içi uzmanlaşma önem kazanmaktadır. Küresel firmalar, etkinlik ve verimliliği ön plana çıkarmakta ve küresel rekabet koşullarını kendi lehlerine çevirebilmek için sürekli yenilik yapma ihtiyacı duymaktadırlar.²⁸ Küreselleşme ile uluslar arası ticaretin yayıldığı bölgelerde ekonomik büyüme görülmekte, ekonomik büyüme ile beraber de uluslar arası ticaret kapasitesi artmaktadır. Örneğin, Japonya, Doğu Asya ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin ekonomik başarılarında uluslar arası ticaret önemli rol oynamıştır.

Çağdaş iktisat teorisi, uluslararası ticaretin her iki tarafa da nasıl fayda getireceğini açıklamaktadır. Ticaret, ülkelerin belli ürünlerde uzmanlaşmasını sağlar ve üretimde daha büyük avantajlar elde edilir. Uzmanlaşma, öğrenmeyi ve bu ürünler hakkında yeni buluşları hızlandırır ve uluslara ölçek ekonomilerinden avantajlar elde etme imkanı verir. Ülkeler uzmanlaşır ve ticaret yaparlarsa, dünya üretim kaynakları, işgücü, fiziki kaynaklar ve zaman daha etkin kullanılmış olur. Ticaret, müşteri ve iş adamlarının (alıcı ve satıcıların) küresel pazarda en iyiyi aramalarına izin verir. Üreticilere, pazarda rekabet duygusu ve gücü aşılar. Ticaretin bu dolaylı faydaları, özellikle daha küçük ve fakir ekonomiler için önemlidir. ABD, ulusal çıkarlar için kısmen içine kapanık bir ticaret politikası izleyebilir ve bu yaklaşım belki ona çok fazla zarar vermez. Fakat küçük ekonomi ülkeleri, sadece yurt içinde ürettiklerini tüketmeye zorlanırlarsa, bu ülkelerin yaşam standartları oldukça düşecektir. Ticaret olmaksızın küçük ekonomiler, uzmanlaşmayı yüksek düzeyde sürdüremezler. Üstelik onlar, bilim, teknoloji, yönetim ve finansal düzenlemeleri, doğru zamanda ve doğru bir şekilde yapma konusunda da bugüne kadar güçlükler içinde olmuşlardır. Küçük ekonomiler, sadece yurt içi üretime güvenmek/dayanmak zorunda bırakılırsa, daha az çeşit ürün, daha yüksek fiyata tüketilecektir. O halde ticaretin yararlarının, sadece fiziki mal elde etmekten çok, görüş ve kurumların nakli ile de ilgili olduğu iddia edilebilir.²⁹

²⁸ Aktan ve Şen, a.g.e., ss.10-35.

²⁹ Ferhat Başkan Özgen ve Aslı Yenipazarlı, "Globalizasyon Hakkındaki Doğru", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Globalizasyon.pdf> (25 Şubat 2006), ss.4-6.

2.2.Finansın Küreselleşmesi

Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi ise, ekonomik küreselleşmenin kendini gösterdiği bir diğer alandır. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesiyle sermaye, herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmayıp; daha düşük risk ve daha yüksek kazanç sağlamak düşüncesiyle, herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan ülke dışına kolayca yayılmaktadır. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, özellikle 1980’li yıllarda ve sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve uluslararası finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar hemen hemen ortadan kalkmış ve her ülkede karakteristik olarak birbirine benzeyen ve aşırı derecede birbirine bağlı finansal piyasalar ortaya çıkmıştır.

Özellikle 1980 yılı sonrasında, dünya çapındaki liberal politikalar nedeniyle kalkan gümrük duvarları ve artan finansal hareketlenme, dünyayı tam bir finansal pazar görünümüne çevirmiştir. Ancak özellikle finans faaliyetlerinin önündeki engellerin, gelişmekte olan ülkelerin fon ihtiyacı ve küresel sermayenin de yeni alanlar araması nedeniyle kaldırılması, finansal karakterli işlemlerin reel ekonominin aktivitelerinin önüne geçmesine neden olmuştur. Bugün dünya üzerinde mal ve hizmet dolaşımına dayanmayan finansal işlemlerin sayısı ve hacmi, diğer işlemlerin kat kat üzerine çıkmıştır. Finansal küreselleşme ile birlikte sermaye daha düşük risk ve daha yüksek kâr amacıyla, kendi sınırlarının ötesine çıkmakta tereddüt etmemiş ve kolayca yayılma olanağı bulmuştur. Küreselleşme olgusunun en etkin ve bariz bir şekilde yaşandığı alanın finansal piyasalar olduğunu söylemek yanlış olmaz.³⁰

Finansal küreselleşme, uluslararası sermaye hareketleri kavramını tümüyle değiştirerek “sıcak para” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu terim, genel olarak doğrudan yatırımdan ziyade, kısa vadeli portföy yatırımlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarz hareketlerin genel özelliği, yüksek kazanç kollamalarıdır. Bu nedenle, kendi ülkeleri yerine daha fazla reel getiri sağlayan piyasalara yönelmektedirler. Bu piyasalar genellikle sermaye stokundaki yetersizlik nedeniyle uluslararası sermayeye ihtiyaç duyan ve azgelişmiş ülkelere oluşmaktadır. Bu tarz ülkeler, ihtiyaç duydukları yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için reel faizlerini devamlı olarak yüksek tutmak ve sermayenin girişinin önündeki bürokratik engelleri kaldırmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum bütçe dengelerinin sağlanmasını zorlaştırmakta ve yatırımları olumsuz etkilemektedir.

³⁰ Can, a.g.m., s.9.

Sonuçta ekonomi, sermayenin girişiyle dönemsel olarak rahatlamakta, fakat paranın ani çıkışları ve yüksek faiz hadleri nedeniyle istikrarlı bir ortamı yakalayamamaktadır. Kazancını elde etmiş bir şekilde ani olarak piyasayı terk eden bu sıcak para akımları, başka piyasalara yönelirken, aniden terk ettiği piyasayı zor durumda bırakmakta ve ülke, uluslararası piyasalardan tekrar borçlanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, uluslararası finansal hareketlerin piyasaları krizlere götürmesine neden olmaktadır.³¹

Finansal küreselleşmesi ile fon talep eden ülkeler ile fon arz eden ülkeler arasındaki ilişkiler hem yoğunlaşmış, hem de çeşitlilik kazanmıştır. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülke piyasalarına rahatlıkla girebilme, dolayısıyla getirisi yüksek ve riski düşük finansal yatırımlarda bulunabilme imkanına kavuşmaktadır. Ulusal piyasaların ülkenin finansman ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı durumlarda uluslararası finansal piyasalar devreye girmekte ve böylece yatırımlarda ekstra bir artış gerçekleşerek ekonomik büyüme ile birlikte gelir artışı ve istihdam sağlanmaktadır.³²

Teorik olarak, uluslar arası sermaye akımları ülkelere önemli faydalar sağlar; tasarruflar ve yatırımlar daha etkin bir şekilde tahsis edilir. Büyük yatırımlara ihtiyacı olan gelişmemiş ülkeler, sermaye açıklarını bu şekilde telafi edebilirken, tasarruf sahipleri, kendilerine daha yüksek getiri elde edebilecek başka ülke piyasalarına rahatlıkla girebilirler. Yatırımcılar, portföylerini daha geniş bir alana dağıttıkları için risk de dağılmış olur. Buna karşıt bir düşünceye göre ise, finansal piyasaların entegrasyonu zararlı ve istikrar bozucu etkiler yapabilir. Çünkü, tahvil ticareti yapanlar ve döviz spekülörlerinin, makro ekonomik politikaları belirlemede politik liderlerin yerine karar verebilecek konuma gelecekleri düşünülmektedir. Bu iyimser ve kötümser uçların her biri yanlış yorumlamalara açıktır ve tüm bu gösterişli gelişmelere rağmen henüz tam küresel bir sermaye piyasasının mevcut olmadığı söylenebilir.³³

2.3.Hizmetler Sektörünün Küreselleşmesi

Küreselleşme olgusu, dünya ekonomisini tüm alanlarda etkilemeye devam etmektedir. Bu durum, pek çok ekonomi için ekonomik gelişme ve istihdamın başlıca

³¹ Can, a.g.m., ss.9-10.

³² Aktan ve Şen, a.g.e., ss.10-35.

³³ Dikkaya, a.g.e., s.20.

nedeni olan hizmetler sektörünü de kapsamaktadır. Gerçekten, İsviçre, Hong Kong, Yunanistan gibi pek çok ülke, hizmetler endüstrisinden milli gelirlerinin büyük kısmını sağlamaktadırlar. Ulusal ekonomiler üzerinde bu denli öğrenime rağmen küreselleşmenin hizmetler sektörü üzerindeki etkisi, araştırmacı ve politikacıların ilgilerine ancak son zamanlarda girmeye başlamıştır. Teknolojik yenilikler, dış ticaret içerisinde hizmetler sektörünün yerini ve önemini artırmıştır. Her çeşit yazılım programları, bir yandan ABD ve Uzak Doğu'daki bazı ülkelere milyarlarca dolar kazandırırken, eğlence kültürünün genişlemesi ve küreselleşmesi ile de bu alanda dünya ülkelerini doyurmaya çalışan, yine başta ABD olmak üzere, pek çok ülke kârlı çıkmaktadır. Uluslar arası bilgisayar ağları veya internet ağlarının genişlemesi ve hızlanması ile, ülkeler arasında hızla artan bilgi alış-verişi de hizmetler ticaretinin patlamasına sebep olmaktadır.³⁴

3.Küreselleşmenin Nedenleri

3.1.Ekonomik Nedenler

Ekonomik alanda küreselleşmenin başlangıcı 1800'lü yıllara dayanmaktadır. 1800'lü yılların başlarından itibaren keşif ve icatlardaki artış sonucu, ulaştırma ve haberleşmede ulaşılan yeni boyutlar sermayenin küreselleşmesinin önünü açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ekonomide küreselleşme duraklama dönemine girmiş, İkinci Dünya Savaşı ve soğuk savaş dönemlerinde duraklama dönemini devam ettirmiştir. Ekonomide küreselleşme 1970'li yılların başlarından itibaren tekrar gündeme gelmeye başlamış, 1980'li yılların başlarında ise ABD'de muhafazakarların "piyasa ekonomisini devlet müdahalelerinden arındırma hareketleri" ile hız kazanmaya başlamıştır. ABD'de Reagan döneminde, daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi oluşturmak amacıyla yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın çökmesiyle, ABD hakimiyetinde tek kutuplu dünya düzeni oluşturma çabaları sonucu sermayenin küreselleşme hareketleri, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin yani tüm dünyanın gündemine "yeni ekonomik düzen" adı altında yerleşmeye başlamıştır.³⁵ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, ulusal mali piyasalar arasındaki sınırların çoğu ortadan kalkmak suretiyle küresel bir sermaye piyasası oluşmaya başlamış, uluslar

³⁴ Dikkaya, a.g.e., ss.20-23.

³⁵ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2000, s.64.

arası alanda yeni aktörlerin ve ÇUŞ'ların sayısında inanılmaz derecede artışlar meydana gelmiştir.

Sermayenin küreselleşmesi konusunda hızlı gelişmelerin yaşandığı bu dönemlerde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yaşanan olumsuzlukların etkisiyle borçlarını ödeyemez duruma düştükleri gözlenmektedir. Bu durum, sermayenin küreselleşmesi sonucu sayıları ve etkinlikleri artan uluslar arası aktörleri harekete geçirmiş, IMF ve DB gibi, yönetimlerinde ABD'nin etkin olduğu uluslar arası mali kuruluşlar, ülkeler arası ilişkilerde daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. ABD önderliğindeki Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya gibi gelişmiş ülkeler, borç verdikleri ülkelerin sadece mali politikalarına değil, siyasi politikalarına da etkin olarak müdahale eder duruma gelmişlerdir.

Küreselleşmenin gelişimine bağlı olarak ülkelerin dış borçlarında gözlenen artış, dikkat çekici başka bir noktayı oluşturmaktadır. 1980 yılında gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 561.4 milyar ABD doları iken, bu miktar 1985 yılında 1 trilyon 217 milyar ABD dolarına, 1990 yılında 1 trilyon 518 milyar ABD dolarına, küreselleşmenin oldukça fazla hız kazandığı 1995 yılında ise 2 trilyon 67 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Diğer bir ifade ile; refah seviyelerinde belirgin bir artış gözlenmeyen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borçları %300'e yakın artış göstermiştir. Bu ülkelerin dış borçlarının toplamı 1980 yılında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'lerinin %20'sini oluştururken, bu oran 1995 yılında %55 seviyelerine yükselmiştir.³⁶ Ortaya çıkan bu tablo, küreselleşmenin ekonomik boyutunun irdelenebilmesi için son derece gerçekçi ipuçları vermektedir.

2005 yılı itibariyle ülke gruplarının dünya ekonomisi ve nüfusu içindeki paylarının yer aldığı Tablo 1.1 incelendiğinde; tüm dünya nüfusunun sadece %15.3'lük bölümünü oluşturan, ABD ve Euro Bölgesi liderliğindeki gelişmiş ülkelerin, dünya mal ve hizmet ihracatının %68.9'una, dünya Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sinin yarıdan fazlasına sahip iken, gelişmiş ülkelerin beş katından daha fazla nüfusa sahip geçiş sürecinde ve gelişmekte olan 146 ülke, dünya mal ve hizmet ihracatının sadece %30.8'ine sahip olmaları dikkat çekmektedir.

³⁶ Michel Cossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Ankara, Çivi Yazıları Yayınevi, 2001, s.42.

Tablo 1.1 : Ülke Gruplarının Dünya Nüfusu ve Ekonomisindeki Yerleri (2005)

Ülkeler	Ülke Sayısı	GSYİH (%)	Mal ve Hizmet İhracatı (%)	Nüfus (%)
Gelişmiş Ülkeler	29	52.3	68.9	15.3
ABD	1	20.1	10.1	4.7
Euro Bölgesi	12	14.8	29.5	4.9
Japonya	1	6.4	5.3	2.0
İngiltere	1	3.0	4.5	0.9
Kanada	1	1.8	3.4	0.5
Diğer Gelişmiş Ülkeler	13	6.2	16.1	2.3
Geçiş Sürecinde ve Gelişmekte Olan Ülkeler	146	47.7	30.8	84.7
Afrika	48	3.3	2.4	12.7
Orta ve Doğu Avrupa	15	3.3	4.4	2.9
Bağımsız Devletler Topluluğu	13	3.8	3.0	4.4
Gelişmekte Olan Asya	23	27.1	12.1	52.1
Orta Doğu	14	2.8	4.6	4.1
Batı Yarımküre	33	7.4	4.5	8.5
Ağır Bir Biçimde Borçlu Fakir Ülkeler	29	0.9	0.4	6.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	20	3.7	5.3	5.9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Globalization and Inflation, April 2006

Tablo 1.2’ de yer alan dünya ekonomisinin genel görünümüne bakıldığında ise, küreselleşmenin daha çarpıcı bir boyutunu gözleme imkanı elde edilecektir.

2005 yılı için dünya ekonomisinin büyüme hızı %4.8 olmuştur. IMF 2003 Nisan ayı raporunda, siyasi belirsizlikler, kâr kaygıları, istikrarsız petrol fiyatları, Arjantin krizinin komşu ülkeleri de etkilemesi ve 11 Eylül gibi olağanüstü durumlar nedeniyle yatırımcı güveninin kaybolması, dünya borsalarındaki düşüşler ile Irak krizi gibi nedenlerle 2003 yılı büyüme hızını dünya genelinde %3.2, gelişmiş ekonomilerde %1.9, geçiş sürecinde ve gelişmekte olan ülkelerde %5.0 olarak tahmin etse de, sonuçlar 2003 yılı için tahminlerin üzerindedir. Bunlar gibi olumsuzluklar her zaman dünya ekonomisini olumsuz etkilerken, 2004 ve 2005 yıllarına doğru yukarıda

sayılan nedenlerin etkileri gittikçe kaybolduğu görülmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırıları, tüm gelişmiş ülkelerin 2001 ve 2002 yıllarındaki ithalat ve ihracatlarını büyük ölçüde etkilediği görülmektedir.

Tablo 1.2 : Dünya Ekonomisinin Genel Görünümü (Yıllık % Değişme)
(1998-2005 Yılları)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Dünya Üretimi	2.8	3.7	4.8	2.6	3.1	4.1	5.3	4.8
Gelişmiş Ekonomiler	2.6	3.4	3.9	1.2	1.6	2.0	3.3	2.7
Geçiş Sürecinde ve Gelişmekte Olan Ülkeler	3.1	4.1	6.1	4.4	5.1	6.7	7.6	7.2
İthalat								
Gelişmiş Ekonomiler	6.0	8.1	11.6	-0.5	2.5	4.1	8.9	5.8
Geçiş Sürecinde ve Gelişmekte Olan Ülkeler	-0.1	0.1	14.5	3.4	6.3	10.3	15.8	12.4
İhracat								
Gelişmiş Ekonomiler	4.3	5.6	11.7	-0.6	2.2	3.3	8.5	5.3
Geçiş Sürecinde ve Gelişmekte Olan Ülkeler	5.5	3.4	13.3	3.1	7.0	10.6	14.6	11.5
Tüketici Fiyatları (Dolar)								
Gelişmiş Ekonomiler	1.5	1.4	2.2	2.1	1.5	1.8	2.0	2.3
Geçiş Sürecinde ve Gelişmekte Olan Ülkeler	11.1	10.1	7.1	6.6	5.8	5.8	5.7	5.4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Globalization and Inflation, April 2006

Görüldüğü gibi, dünyanın herhangi bir yerindeki olay bütün dünyayı etkilemektedir. Çünkü bütün dünya birbirine eklemlenmiştir. Ancak, yine de en az zararı gören merkez ülkeler konumundaki gelişmiş ülkelerdir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin gündeme gelmeye başladığı 1980 yılından itibaren reel gelirler açısından sürekli geri giderlerken, gelişmiş ülkeler milli gelirlerini artırmak suretiyle reel gelir açısından daha ileri gitmişlerdir. Son

zamanlarda ortaya çıkan ekonomik krizler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen kronik devalüasyonların aradaki farkın gelişmiş ülkelerin lehine daha da açılmakta olduğunu göstermekte, “küreselleşme, zengini daha zengin fakiri ise daha fakir yapan yeni bir emperyalizm çeşidi mi?” sorusunun gündeme getirilmesine neden olmaktadır.

Dünyada hiçbir ülke, her yönü ile kendi içinde yeterli değildir. Bir insanın her türlü ihtiyacını kendisi yaparak karşılayamayacağı gibi, ülkeler de doğal kaynakların kullanılması, iş gücü, teknoloji ve pazar açılarından birbirlerine muhtaçtır. Merkez ülkeler önce bölgesel ekonomik bütünleşmelere gitmiştir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve AB teşkilatları kurulmuştur. Çevre ülkeleri de aynı şekilde bölgesel oluşumlara girmişlerdir. Japon modelini izleyen Asya Kaplanları, G. Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur bir araya gelmiştir. Türkiye öncülüğünde Karadeniz Ekonomik İşbirliği teşkilatı kurulmuştur. Ayrıca, değişik uluslarda büyük şirketler birleşerek daha büyük ÇUŞ’lar kurulmuştur. Bunlar güçlendikçe devletlerin siyasi otoritelerini de etkilemektedir.

Uluslar arası ekonomik ilişkilerin şimdiye kadar görülmedik biçimde artması, uluslar arası işbirliğini ve koordinasyonu gerekli kılmıştır. Uluslar arası ekonomik (ve siyasi) ilişkilerin barışçı ve istikrarlı bir biçimde devamı, ancak bu işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına bağlıdır.

Üretim kalıpları da değişmiştir. Artık herhangi bir malın üretimi tek bir ülkenin sınırları içinde söz konusu olmamaktadır. Motor tasarımı ABD de, imalatı Türkiye’de yapılan bir uçak motoru, Mısır’a satılabilmektedir. Aynı şekilde, karşılıklı bu etkiler üretimi standartlaştırmaktadır. Ürün daha çok müşterinin isteklerine göre yapılmaktadır. Mal akış hızı arttığından, stoklar mümkün olduğu kadar az tutulmaktadır. Dağıtım ve pazarlama sistemleri de değişmiştir. Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve diğer sosyo-ekonomik şartların değişimine paralel olarak, yönetim kavramında ve işletmelerin yapısında da önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Sanayiinin başlangıç dönemlerinde yönetici işin sahibi, aynı zamanda işin ustası, aynı zamanda da yöneticisiydi. Zamanla endüstrinin daha karmaşık hale gelmesi ile işyerindeki bütün faaliyetleri bir kişinin yönlendirmesinin imkansızlaşması, farklı işlevlerden sorumlu, farklı kişilerin yönetimi üstlenmeleri ile

kontrol fonksiyonunun bölünmesini ve bunun sonucu olarak hiyerarşik yapılanmaları gündeme getirmiştir.³⁷

3.2.Siyasal Nedenler

18. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde dünyada örgütlenme biçimi, temelde büyük imparatorluklarının oluşturulmasına dayanmaktaydı. Bir yanda Orta Çağ'dan devam eden imparatorluklar (Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, ÇHC, Japonya), diğer yanda ise yeni Avrupalı imparatorluklar (İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İspanya, Portekiz) yerkürenin büyük kısmını kendi sınırları içinde tutmaktaydılar. Günümüzdeki devletlerden bazıları bu imparatorluklar içinde barınmaktaydılar. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyerek başlayan çözülme, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar sürdü. Meydana gelen iki büyük dünya savaşının arasındaki yıllarda ülke sayısının artması küresel çapta bir siyasi örgütün gerekliliğini ortaya çıkardı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan maddi kayıplarla çıkan büyük devletler, savaşın son günlerinde bir araya gelerek dünya coğrafyasını yeniden biçimlendirmeye çalışmışlardır. Üç bölünen dünyada, etki alanlarını genişleten SSCB yandaşı olan ülkeler, sosyalist bir dünya düzeni kurmaya çalışırken, başını ABD'nin çektiği kapitalist dünya, kendi aralarındaki rekabete dayalı gerilimleri silaha başvurmadan çözmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu bloklaşmanın dışında kalan ülkeler ise, "Üçüncü Dünya Ülkeleri" adını alarak kendilerine yol çizmeye çalışmıştır. Dünya düzenini belirlemeye yönelik olarak kurulan iki büyük pakt (ABD liderliğindeki NATO ile, SSCB liderliğindeki Varşova Paktı), etki alanlarını genişletmek için dönemin az gelişmiş ülkelere küçük tavizler vererek kendi içlerine çekmeye çalışmıştır. Ancak; 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 26 Aralık 1991 tarihinde ise SSCB'nin çökmesi soğuk savaş dönemini noktalamış ve yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. SSCB'de görülen bu çöküş, dalga dalga tüm doğu bloğu ülkelere yayılmış, dengeler yerinden oynamış, iki kutuplu yapı ortadan kalkmış ve tek kutuplu bir dünya düzeni kurulma aşamasına gelinmiştir. Bu aşamada sahneye ABD çıkmış, en büyük rakibi SSCB'nin saf dışı kalması sonucu tek kutuplu dünyanın liderliğine soyunmuştur. Çünkü; küreselleşmenin baş mimarı ABD, bu misyonu yıllar öncesinde üstlenmiştir. 10 Mayıs 1965 tarihinde ABD'nin eski

³⁷ Bekir Evin, "Dünyada Yaşanan Globalleşmenin Türkiye'ye Etkileri", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Mart 2000, Ankara, ss.26-27.

Dışışleri Bakanı Dean Rusk tarafından söylenen řu sözler, bu görüşü doğrular nitelik taşımaktadır. “Sadece Kuzey Amerika, sadece Batı Yarımküresi ya da sadece Kuzey Atlantik Topluluğu ile sınırlandırılmış savunma taktiklerinin artık güven ve refah sağlayamayacağını biliyoruz. Dünya çok küçülmüştür. Toprak ile, su ile, atmosfer ile kısaca bunları paylaşan uzay ile, her şey ile ilgilenmeliyiz.”³⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya liderliği mücadelesi konusunda ABD tarafından uygulanan politikalar 1960’lı yıllarda somutlaşarak devam etmiş, 1980’li yıllarda ise büyük bir ivme kazanmıştır. Takip edilen politikalar; günümüz dünyasının siyasi ve ekonomik ilişkilerinde aktif roller üstlenen ve yabancı sermayenin her zamankinden daha fazla yaygınlaşması, ekonomiden devlet müdahalesinin kaldırılması ve tüm ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin şartlarının yerine getirilmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi için İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde kurulan IMF, DB ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) (daha sonra DTÖ olmuştur) gibi uluslar arası kuruluşların önemli birer aktör olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD, böylece diğer gelişmiş ülkeleri de yanına alarak dünya siyasetindeki etkinliğini daha da fazla artırmıştır.

İşte yaşanan bu gelişmeler sonucu ABD, yeni ekonomik düzenle dünyanın zirvesine oturmuş, gerek IMF, DB, GATT, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslar arası kuruluşlar, gerekse ÇUŞ’lar aracılığı ile tüm dünyayı sadece ekonomik boyutta değil, aynı zamanda siyasi alanda da kontrol etmeye başlamıştır. Kurulmaya çalışılan bu yeni düzen içinde artık devletler bölgesel ve küresel piyasa güçlerinin yararına bir araç olarak uluslar arası kuruluşların, ÇUŞ’ların, büyük bankaların ve sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda hareket eden ve politikalar üreten duruma gelmiştir.

1991 yılında SSCB’nin yıkılması ile resmen sona eren soğuk savaş dönemi sonrası, ABD liderliğinde oluşan yeni siyasal ortam içinde ortaya çıkan siyasal aktörler Yugoslavya’nın parçalanışını gerçekleştirirken, dünya siyasal coğrafyası yeni ittifaklara, yeni bütünleşme hareketlerine tanık olmuştur. Soğuk savaş döneminin önemli bir kuruluşu olan NATO’nun, eski Varşova Paktı üyesi ülkelere kucak açması ve IMF, DB gibi Batı Bloğu kuruluşlarının eski Doğu Bloğu ülkelerinin ekonomik sıkıntıları ile yakından ilgilenmeye başlaması, yeni siyasal ortamın ilginç gelişmeleri olarak göze çarpmaktadır. Yaşanan gelişmeler sonucunda

³⁸ Harry Magdoff, **Emperyalizm Çağı**, (Çeviren: Doğan Şafak), İstanbul, Odak Yayınları, Şubat 1974, s.55.

soğuk savaş sonrasının siyasal ortamında Batı Bloğu'ndan geriye kalan tek süper güç olan ABD, tüm siyasal ilişkilerde merkez işlevini kaybetmeme arzusuyla davranmış, buna bağlı olarak yeni tehditler algılamış ve bunun gereği olarak dünyanın güvenliğini yeniden üstlenmiş yani dünyanın jandarması olarak görev yapacağını bildirmiştir.

ABD'nin liderliği çeşitli ekonomik ve siyasi faaliyetler ile Rusya Federasyonu (RF), Almanya'nın liderliğindeki AB, Japonya, ÇHC ve hatta Hindistan gibi siyasi aktörler tarafından istenmemektedir. Bugün ÇHC, çok kutuplu dünya düzeninin kurulmasını istemekte; Japonya, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip daimi üyelik isteyerek küresel liderlik mücadelesine katılmakta; RF, Bağımsız Devletler Topluluğu yapısını genişletme ve güçlendirme faaliyetleri ile etkinliğini artırmaya çalışmakta; AB, özellikle ekonomik alan başta olmak üzere siyasal ilişkilerde ABD ile rekabet yollarını aramakta ve alternatif politikalar üretmekte; ekonomik ve toplumsal sorunlarına rağmen dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip, nükleer bir gücü bünyesinde bulunduran, teknolojik alanda gelişmeler kaydeden Hindistan, Asya-Pasifik bölgesinde önemli bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Artık ÇHC, Japonya, hatta Almanya ve Fransa tek kutuplu dünya düzenini istememeye başlamıştır. Bu görüşler, küreselleşme sonucu oluşan yeni siyasal ortamdaki farklılaşmaları ve çelişkili ilişkileri de ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.³⁹

Uluslararası ilişkiler yoğunlaştıkça ulusal hükümetlerin sorumluluğundaki görevler ve yerel problemler uluslararası hale gelmiş ve bunların çözümü de uluslararası işbirliğini gerektirmiştir. Bu durum ulus-üstü örgütlerin ortaya çıkmasına ve ulus devletin öneminin, güç ve etkinliğinin azalmasına zemin hazırlamıştır. Ulus devlet, sınırları içindeki fikirlerin akışını ve ekonomik politikaları artık kontrol edemezken, yetkilerinin birçoğunu uluslararası kuruluşlar ve yerel otoritelerle paylaşmaya mahkum olmuştur. Bir zamanlar ulus devletin sorumluluk alanı içindeki pek çok alan, artık büyük ölçüde IMF, DB, DTÖ, NATO ve BM gibi uluslararası kuruluşlar ya da bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler (Avrupa Konseyi, Avrupa Merkez Bankası gibi) temelinde koordine edilmektedir. Ulus devlet, artık ne

³⁹ İ.Yaşar Hacısalıhoğulları, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, İstanbul, Çantay Yayınları, 2001, s.45.

ekonomik politikaların yönlendiricisi, ne de tek başına ulusal güvenliğini sağlayıcıdır.⁴⁰

3.3.Teknolojik Nedenler

İnsanlar ya da ülkeler arasında ayrıcalıklı konuma gelmek güce, güç de büyük oranda teknolojik gelişmeye bağlıdır. Bu gerçek tekerlekten bilgisayara, nükleer füzelere dek insanlık tarihinin bütün dönemlerinde açık biçimde yaşanmıştır. Tarihin her döneminde teknolojiye sahip olan, güce de sahip olmuştur. Bugün de geçerli olan bu kural, bölgesel ya da küresel etkinlik peşinde koşan ülkelerin yoğun bir teknolojik yarış içine girmelerine neden olmaktadır. Bu yarışın gerçek amacı ise, yüksek teknolojiye sahip olmaktır.

19. ve 20. yüzyılda fizik, kimya, tıp ve mühendislik alanında kaydedilen gelişmeler dünyanın çehresini değiştirmiş ve teknoloji alanında daha sonraki yıllarda gerçekleştirilecek buluşların temelini hazırlamıştır. Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle bilgisayarların devreye girmesi ile elektronik haberleşme alanındaki buluşlar gerçek bir devrim yaratmıştır. Bugün fiber optik sistemler sayesinde bir saç telinden daha ince tek bir kablo ile binlerce telefon görüşmesi aynı anda gerçekleştirilebilmektedir. Üstelik bu kabloların döşenme ve bakım maliyeti bakır kablolardan çok daha ucuzdur. Bu teknolojik gelişmeler, uluslar arası telefon konuşmalarını büyük bir hızla artırmıştır.

Bilgisayar teknolojisinde görülen hızlı ilerleme, küresel olarak bilgisayar miktarlarının da artmasına neden olmuştur. 1994 yılı verilerine göre, tüm dünyada 100 milyon adetten daha fazla bilgisayarın kullanımda olduğu tahmin edilmektedir.⁴¹ Kullanımda bulunan bu 100 milyon bilgisayarın çoğunun yerel, bölgesel ve uluslar arası bağlarla birbirine bağlanması sonucu, yeni ilişkiler ortaya çıkmış, devlet, sınır ve hukuk tanımadan gerçek zamanlı olarak mali işlemlerin kolaylıkla yürütülmesi sağlanmış, bilgi alış-verişi, doküman değiş-tokuşu gibi işlemlerin gerçekleşmesi sağlanmış ve sanal bir ekonomi dünyası oluşturulmuştur. Bilgi-işlemin ve haberleşmenin hızlanması, yaygınlaşması ve ucuzlaması sayesinde sermayenin serbest dolaşımı, gerçek zamanlı olarak bire bir ilişkilerle zaman ve mekan açısından kesintiye uğramadan gerçekleşmeye başlamıştır. Dünyanın birçok bölgesindeki ekonomik ve mali birimler birbirleri ile entegre olma yolunu seçmişlerdir. Bu

⁴⁰ Aktan ve Şen, a.g.e., ss.10-35.

⁴¹ Ergin Yıldızoglu, **Globalleşme ve Kriz**, İstanbul, Alan Yayınları, 1996, ss.22-24.

birlikteliklerin sonucunda dünyanın herhangi bir bölgesinde oluşan en küçük kriz bile çok kısa zamanda mali piyasalarda derinden hissedilir bir duruma gelmiştir.

Teknolojide görülen bu hızlı gelişmeler sonucunda merkezi kontrol kolaylaşmaya, personel ilişkileri değişmeye, bazı işler kaybolmaya, şirketlerin örgütlenmesinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Büyük şirketler bölünerek küçük parçalara ayrılmış, üretim teknolojisi ve boyutlarında görülen değişimler, nicelikten çok niteliğe verilen önemi artırmıştır. Üretimde geleneksel bant sisteminin yerini, bilgisayar destekli yeni tezgahların alması sonucu robotlar devreye girmeye başlamıştır. Artık çeşitli fikir ve projeler bilgisayar dünyasında sanal olarak denenir hale gelmiştir. İletişim alanındaki yenilikler dünyayı daha da küçültmüş, insanları birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. İnternet sayesinde birbirleri ile tanışmayan insanlar alış-veriş yapmaya, arkadaşlıklar kurmaya, iş ortaklıkları oluşturmaya ve yeni iş alanları yaratmaya başlamışlardır. Ancak olumlu bazı gelişmelerin yanı sıra, teknoloji birçok konuda önemli küresel sorunları beraberinde getirmiştir. Örneğin; robot teknolojisinde görülen akıl almaz gelişmeler, “acaba gelecekte insanların yerine robotlar mı geçecek? Gelecekte robotların çoğunluğu oluşturduğu bir dünyada mı yaşayacağız?” gibi soruların sıkça sorulmasına neden olmaktadır. Bu konuda dünyada ciddi boyutlarda kuşkular duyulmaya başlanmıştır. Sun Microsystems şirketinin kurucularından Bill Joy, Wired dergisinin Nisan 2000 sayısında; “GNR’de (Genetik-Nanoteknoloji-Robotik) görülen gelişmeler insanlığın sonunu getirebilecek bir sonuca doğru ilerlemektedir. Bu sonucu görmemek için, robotlarla ilgili yapılan araştırmalara sınırlama getirilmelidir” diyerek, endişelerini dile getirmiştir.⁴²

Teknolojide küresel alanda görülen gelişme dalgası, toplumsal sonuçları itibariyle önemli sonuçlar doğurabilecek işsizlik sorununu alevlendirmiştir. Günümüzde dünyanın her yerinden insanın, yeni işler bulmak amacıyla zengin ülkelere göç ettikleri görülmektedir. İşsiz insan sayısı hem az gelişmiş, hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerde sürekli artış göstermektedir. Ucuz iş gücünün gelişmiş ülkelere doğru hareket etmesi, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi ilkel düşüncelerin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Uydu teknolojisinde görülen gelişmeler ile, dünyanın her yerindeki insanlar gelişmiş ülkeler tarafından izlenir ve kontrol edilir hale gelmişlerdir. Silah

⁴² Ulagay, **Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi**, s.81.

teknolojisinde yaşanan ilerlemeler, dünya çapında ülkelerin silahlanma yarışına girmelerine neden olmuş ve gelişmiş ülkelere önemli pazarlar oluşturmuştur. Teknolojik transfer ve teknolojinin paylaşılması gibi söylemleri dillerinden eksik etmeyen gelişmiş ülkeler, bu konuda gizlilik ve korumacılık prensiplerinden taviz vermeyerek çelişkili bir ortamın oluşmasına neden olmuşlardır. Gelişmiş ülkeler, teknolojinin sağladığı yenilikleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kontrol edilmesinde önemli bir unsur olarak kullanmışlar ve kullanmaya devam etmektedirler. Artık 21. yüzyılda güç, bilgi ve teknolojiyi en iyi kullananın elinde olacaktır.

3.4.Sosyo-Kültürel Nedenler

Küreselleşmenin ideologlarından John Naisbitt, “Büyük şirketlerin özerk ve küçük ünitelere bölünerek daha iyi çalışabileceklerini görebiliyoruz. Aynı durum ülkeler için de geçerli. Eğer dünyayı tek pazarlı bir dünya haline getireceksek parçaları küçük olmalı. Evrenselleşerek daha kabilesel davranıyoruz. Etnik köken, dil, kültür, din ve yerel inançlar giderek gelişiyor. Yeni liderler artık devletler arasında değil, bireyler ve şirketler arasındaki stratejik ittifakları kolaylaştıracak ya da en azından karşı çıkmayacaktır. Bugün dünyamızda tanık olduğumuz şey birbirinden ayrı ve karmaşık bir olaylar yumağı değil, bir süreç. Bu süreç, hükümsüz yönetimlerin yayılmasına doğru ilerleme gösteren bir süreç” demektedir. Bu yaklaşım, küreselleşmenin kültürel boyutunun irdelenebilmesi için önemli verileri ve iddialı söylemleri içermektedir. Bu gruba giren küreselleşme savunucuları günümüzde artık küresel kültürün alternatifi olmadığını savunur duruma gelmişlerdir.⁴³

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında yeni değer yargılarının ve yeni alışkanlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Küresel kültürün etkisi ile televizyon, internet, cd ve kasetler, çeşitli yabancı markalar, sinema filmleri ve gazete haberleri, gençler üzerinde anne-baba ve öğretmenlerden daha fazla etkili olabilmektedir.

Bugün; birçok ülke insanı tanışmadıkları arkadaşlarıyla aileleri ile paylaştıklarından daha çok şeyi paylaşır duruma gelmişlerdir. Hamburger-Cola ikilisi

⁴³ Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 1999, s.620.

vazgeçilemeyecek alışkanlıklar arasında yer almaktadır. Küresel şirketler tarafından üretilen mallar, değişik şehirlerde aynı vitrin düzenlemeleri ile satışa sunulmaktadır.

Kültürel alanda etkileri olan önemli unsurlardan birini de uluslar arası şirketler oluşturmaktadırlar. Dünyanın her yerinde denetlenmesi pek de kolay olmayan uluslar arası dev şirketler, üretimden eğitime, tüketimden kültüre kadar toplumsal yaşamın her alanında etkilerini artırmaktadırlar. Philip Morris'in yıllık cirosu, Yeni Zelanda'nın yıllık gelirinden daha fazla olabilmekte ve bu güç, toplum hayatında önemli değişikliklere neden olabilmektedir. Ülke pazarlarına girişte yerel yasaların yerine uluslar arası yasaların geçerli olması, çalışma koşullarının küresel yasalarla belirlenmesi, yeni bir kültür anlayışının ortak sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde küresel kültür adı ile ABD'nin ticari kültürünün ön plana çıktığı görülmektedir. Kitle eğlencesinin dünya çapında dağıtımı, Hollywood ve Amerikan müzik piyasası tarafından yapılmaktadır. Hindistan'ın dünyanın en büyük sinema sanayisine sahip olmasına rağmen, dünya film sektörünün Hollywood tarafından belirlenmesi, ilginç bir görünüm arz etmektedir. ABD; güç, zenginlik, lüks yaşam duygularını ve kişisel özgürlük temalarını bünyesinde simgeleştirmekte ve bu simgeleri müziğiyle, videosuyla, cd'siyle ve filmleri ile tüm dünyaya yansıtmaktadır. Bu sayede, dünyanın her toplumundaki bireyler kendi kültürlerinde bulamadıkları ve göremedikleri daha üstün birey olma duysusunu, Amerikan kültürünün ürünlerinde bulmakta ve kendilerini bu kültürle özdeşleştirmektedirler. Amerikan efsanesi, milyonlarca insanı ABD şehirlerine çekmeyi başarmakta, buralara gitme imkanı olmayanlar ise sinema filmleri, video görüntüleri, müzik klipleri ve internet sayesinde hayallerini gerçekleştirebilmektedirler.

Dünyada yayınlanan haberlerin birçoğu ABD kaynaklıdır. Dünya haber pazarının tamamına yakınının Associated Press, United Press (ABD), Reuters (İngiltere), France Press (Fransa) adlarındaki dört şirket tarafından satıldığı istatistik bir gerçektir. ABD'li işçilere iş giysisi yapmak için kurulan Levi Strausse (Levi's) firması, küresel bir giyim firması olmuştur. Gelirlerinin büyük bir bölümünü yurt dışından sağlayan Coca Cola firması, birçok ülkede her gün defalarca reklamlarda gösterilmektedir.

Toplumların karşılıklı etkileşimi ile kültürlerde de bütünleşmeler olmaya başlamıştır. İngilizce bir dünya dili haline gelmiştir. Diplomaside, bilimde, uluslar arası ekonomik, sosyal, kültürel kurumların faaliyetlerinde, ticarete en fazla İngilizce konuşulmaktadır. Dünyadaki tüm radyoların yandan fazlası İngilizce yayın

yapmakta, ticari mektupların birçoğu İngilizce yazılmakta, uluslar arası telefon görüşmeleri ve bilgisayar verileri hep İngilizce yapılmaktadır. Şehirlerimizde mağazaların isimleri, vitrinlerdeki blucinler ABD'nin kültürünü, Japon ve Çin restoranları Japon ve Çin kültürünü, Almanya'daki kebabçı Türk kültürünü yansıtmaktadır. Bunlar hep küreselleşmenin sonucudur.

Dünyada süregelen hızlı kültür alışverişi, insanlığa çeşitliliğin güzelliğini tattırmaktadır. Birçok ülkede Çin, Japonya, Meksika, Fransız, Amerikan ve Türk mutfaklarının çeşitlerine rastlanmakta, müzik sınır tanımaz biçimde insanları etkilemekte, sanat eserleri uluslar üstü bir anlatımla beğeni kazanmakta, moda rüzgarları giyimde millet ayrımı yapmaya imkan vermez biçimde etkili olmaktadır. Edebi ve bilimsel eserler pek çok dile çevrilirken, insan kendinden binlerce kilometre uzaklıktaki bir yazarı, düşünürü, bilim adamını duygu ve düşünceleri ile tanıyıp, onunla özdeşleşebilmektedir. Folklorik özellikler ise, dünya kültürüne aynı bir renk ve özellik katmaktadır. Bilgi toplumunda kültür; bir yönü ile bütünleştirici bir fonksiyon görürken, diğer yandan yerel kültürel zenginliklerin korunmasına titizlik gösteren ve geçmişin birikimini ve kültürel zenginliğini yaşatmayı amaçlayan bir anlayışla ele alınmalıdır.

Radyo, televizyon, telefon, faks, internet gibi kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim, bilgi akışını inanılmaz ölçüde hızlandırmış, ülkeler ve insanlar birbirlerine daha çok yaklaşmış ve bütün dünya birbirine komşu olmuştur. İletişim teknolojisinin gelişmesi, üretimin daha uzaktan ve daha süratli olarak yönetimini, denetimini ve sipariş alıp vermeyi kolaylaştırmıştır. Kitle iletişim araçları üzerindeki devlet denetiminin çeşitli sebeplerle azalması, bu araçların ticari amaçlarla çok geniş alanlara ulaşmalarını hızlandırmıştır.

Özellikle iletişim teknolojisindeki hızlı ilerlemelere bağlı olarak, toplumların sosyal ve kültürel yapılarının olumlu ya da olumsuz bir biçimde dönüşüme uğradıkları görülmektedir. Küresel ekonomik yapılara ve evrensel değerlere uyum sağlayamayan toplumlar, küreselleşme süreci tarafından kültürel değerlerini kısmen de olsa değiştirmeye zorlanmaktadır. Oysa sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, eğitim seviyesi, inanç sistemi gibi faktörlere bağlı olarak bu toplumların bazı kesimleri, dünya ile kültürel bütünleşmenin gerektirdiği değişimi isteyerek ve kolaylıkla sağlarken, böyle bir değişimi istemeyen veya başaramayan kesimler de mevcuttur. Bu kesimler, kültürel kimliklerini koruyabilmek amacıyla demokrasinin de sağladığı olanakları kullanarak kendi aralarında geleneksel kurumlar etrafında

örgütlenme yoluna gitmektedirler. Özetle küreselleşme, bir yandan yerel kimlikleri yıpratırken, diğer yandan değişime yol açmaktadır. Bu şartlar altında değişim talebiyle başa çıkamayan veya değişimi benimsemeyen toplum kesimleri çözümü, geleneksel kurumların tanıdık dünyasına dönmekte aramaktadırlar.⁴⁴ Küreselleşme ile yerel kültürlerin evrensel bir kültüre doğru dönüşüme uğramaları kaçınılmaz olmaktadır. Küresel kültür oluşurken aynı zamanda buna tepki olarak da yerel kültürler güçlenmektedir. Küresel kültüre ayak uyduramayan, değişimle baş edemeyen yada değişimi benimsemek istemeyen kesimler kendi iç dünyalarına kapanmakta veya kimlik krizi ile karşı karşıya kalarak küreselleşmeye karşı mücadeleye girişmektedirler. Kendi kültürünü reddedip tamamen küresel kültüre bağlanmak ya da kendi kültürü içine hapsolup dünyaya sırtını dönmek, aşırı tepkiler olarak görünürken, genellikle uluslar kendi kültürel değerlerini kaybetmeden dünya değerleriyle bütünleşme yoluna gitmektedirler.

3.5.Çevresel Nedenler

Çevre alanında, kirlilik sayılabilecek dikkate değer gelişmelerin 19. yüzyılda sanayi devrimi ile batılı ülkelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, çevresel sorunlar küreselleşmenin etkisi ile son 20 yıl içinde beklenmedik boyutlara ulaşmıştır.

Bugün dünya topraklarının %29'u orta ya da yüksek düzeyde çölleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Her yıl 6 milyon hektar arazi çöle dönüşmektedir. Dünyada her 30 yılda, Suudi Arabistan'ın yüzölçümü kadar toprak çölleşmekte, Hindistan'ın yüzölçümü kadar tropikal orman zarar görmektedir. Son 25 yılda Afrika'nın tahıl üretimi %28 azalmıştır. Dünyadaki akarsuların %10'u canlı yaşayamayacak şekilde kirlenmiştir. Okyanuslara her yıl 6.5 milyon ton çöp dökülmektedir. Ozon tabakasının incilmesi sonucu oluşan hasar, net olarak ortaya konamamıştır.⁴⁵

Ortaya çıkan çevresel sorunların, küreselleşmenin doğal sonucu olduğu yolundaki görüşler kaçınılmayacak gerçek olarak gündeme gelmektedir. Çünkü çevre kirlenmesi ve doğal çevrenin bozulması, ÇUŞ'ların tüm dünyaya yaydıkları sermaye sonucu ortaya çıkan yeni fabrikalar ve endüstri kuruluşlarının, özellikle de enerji üretim tesislerinin denetimsiz faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınırları içinde kurulu

⁴⁴ Köse, "Küreselleşme Sürecinde...", s.12.

⁴⁵ Marian Prokop, **Yeşil Yönetim**, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, 1997, ss.53-60.

bulunan birçok endüstri kuruluşunun çevre ile ilgili faaliyetleri, yabancı sermayenin ürkütülmesi ya da kaçırılması gibi endişeler sonucunda denetimsiz bırakılmaktadır.

Günümüzde fabrikaların, petro-kimya tesislerinin, petrol yakıtlı taşıt araçlarının doğaya her gün milyonlarca ton zehirli atık bıraktıkları bir gerçektir. Bu atıkların çok büyük bir bölümü ise, küreselleşmenin savunucusu durumundaki gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler tarafından oluşturulmaktadır. Çeşitli rakamlar, ÇUŞ'ların yatırımlarını yaparken çevresel faktörlere pek de önem vermediklerini somut olarak açıklamaktadır.

Küreselleşme ile birlikte teknolojik gelişmelerin artmasına paralel olarak özellikle ekonomik alanda yapılan faaliyetlerle çevre kirliliği artmıştır. Geri kalmışlığı telafi etmek için koşuşturan gelişme yolundaki ülkelerin bir kısmı da, halkın sağlığı ve çevrenin kirlenmesini düşünmek yerine kalkınmayı ön plana aldıklarından, bu kirlenmenin daha da artacağı değerlendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME

1.Küreselleşmenin Dünyada Gelişimi

Küreselleşme; ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içermektedir. Küreselleşme, maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir. Bu değerler ekonomik nitelikli olabildiği gibi siyasi, sosyal ve kültürel özellikte de olabilmektedir.

Dünyada özellikle ekonomik sınırların ortadan kalkması ile küreselleşme hız kazanmıştır. Bu etkileşim ülkeler arasında siyasi, kültürel ve çevre başta olmak üzere bir çok alanda gelişmiştir. Ülkeler arasında ticareti evrensel hale getirmek için ilk somut adım, 1947 yılında GATT'ın imzalanması ile atılmış ve günümüze kadar bu anlaşmalar devam etmiştir.

1960 yıllarında küreselleşme ile ilgili, Amerikan şirketlerinin dış pazarlara açılma çabaları dikkat çekmektedir. Örneğin; Polaroid firması Amerika'da fotoğraf pazarında durgunlukla karşılaşmış ve potansiyel büyüme için Avrupa pazarlarına bakmaya başlamıştır. Amerikan ticaret odasının verilerine göre, bu dönem içerisinde Amerikan şirketlerinin yurtdışı yatırımları 31 milyar dolardan, 70 milyar dolara çıkmıştır. Buna ek olarak, Amerika'nın ihracatı 80 milyar dolardan, 140 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemde uluslararası pazarlara yayılmış işletmelerin, yabancı pazarlardaki büyüme oranları iç pazardan çok daha fazla olmuştur. Örneğin Coca Cola, Amerikan pazarındaki yavaşlamadan etkilenmiş, fakat uluslar arası pazarlarda hızla büyümüştür.¹ Bugün nerede ise, ABD'de Coca Cola'nın idari binasından başka bir mal varlığı bulunmamaktadır.

¹ Ebru Güzelcik, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Kasım 1999, s.17.

1970 yılından itibaren, gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları yanlış ekonomik programlar ve aldıkları borçları yatırıma yönlendirememeleri nedeniyle oluşan dış ödeme açıkları, bu ülkelerin ihracata ağırlık vermelerini zorunlu kılmasının yanında, ithalatı da serbestleştirmeye başlamalarına yol açtı. Bu yıllarda, dünyada ekonomik olarak gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler dış pazarlara yöneldiler. Bunlar; başta Japonya olmak üzere doğudaki sanayileşmiş ülkeler ile Avrupa ülkelerindeki büyük şirketlerdir.

1980 yıllarına gelindiğinde bir yandan ekonomik değerlerin artan hızla küreselleşmesi, diğer yandan iletişim ve teknolojik alandaki gelişmelerin ekonomik süreci hızlandırması ile ülkeler arasında sosyal, siyasi, kültürel, çevre ve hatta askeri alanda yeni değerlendirmelere neden olmuştur. ÇUŞ'lar dünyada söz sahibi olmaya başlamıştır. Dünyada yumuşama ile birlikte bütünleşme çabaları aynı zamanda yerelleşme ve bölgesel birlikteliklerin önemini arttırmıştır. Dünya iki kutupluktan tek kutupluluğa gitmiş gibi görünse de, çok kutupluluğa doğru yol almaya başlamıştır.

1990 yılına gelindiğinde dünyada ABD ve SSCB'nin oluşturduğu iki kutup ortadan kalkmış ve iletişim ve teknolojiye gelişmelerle küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Ekonomik piyasalar, sınır tanımaz hale gelmiştir. Hızlı etkileşim, siyasal ve sosyal küreselleşmeyi de zorunlu hale getirmiştir. Hızlı sanayileşmenin sonucu çevre bozulmuş, hava, su, toprak kirlenmesi oluşmuş, ozon tabakası delinmiş ve ülkelerin ortak problemi haline gelmiştir.

1.1.Merkantilist Dönem

Dünya tarihinin gelişimi her zaman bir etkileşim içinde ve insanlar arasındaki ilişkilerden soyutlanamaz bir şekilde olmuştur. Küreselleşme sürecinin temelinde bu etkileşimlerin yol açtığı sosyo-ekonomik durum yer almaktadır. Küreselleşmeye yol açan bir çok dinamik daima var olmuştur. 15. yüzyıla kadar bunların ivmesi oldukça yavaş olmuştur ve küreselleşmenin gelişim süreci doğrusal değildir. Bu süreçte kopukluklar olmuştur. Eski antik imparatorlukların yayılma dönemlerine yada ticari, askeri ve dini amaçlarla girişilen serüvenlerin göze alınma sıklığına bağlı olarak, dönem dönem hız kazanmakta yada duraksamaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda modernleşme olarak da adlandırılan Avrupa'daki toplumsal dönüşümle birlikte, küreselleşme artış yönünde ilerleyen doğrusal bir gelişme sürecine girmiştir.²

² Rana Eşkinat, **Küreselleşme Türkiye Ekonomisine Etkisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.9.

Küreleşme sürecinin temelinde insanların, toplumların yada ulusların birbiriyle olan etkileşimi neden olarak karşımıza çıkar. Ülkelerin, özellikle kendi ekonomik çıkarlarını dizayn ettiği teoriler ve bu teorilerin bilinçli olarak geçerli olmaya başladığı zamanlar, 15. yüzyıl olarak görebileceğimiz merkantilizm dönemidir.

Ekonomik ve sosyal bir doktrin olarak ortaya çıkan merkantilizm, 18. yüzyıla kadar sürmüştür. O dönemlerde dünya ekonomisinin merkezi Batı Avrupa ve özellikle İngiltere idi. Amerika ve Avustralya henüz Avrupa'dan gelen göçlerin yerleşim alanları durumundaydılar. Afrika, uzak doğu ve dünyanın öteki yöreleri genellikle İngiltere, Hollanda, İspanya, Portekiz ve Belçika gibi Batı Avrupa ülkelerinin sömürgelerini oluşturuyordu.³

Merkantilizm, feodalitenin yerine ekonomik doktrinlerin geliştiği dönemlerde ulusal devletlerin kurulmakta olduğu bir döneme ait görüşleri yansıtır. Modern ulus devletler bu dönem içinde, belli bir ekonomi politikasına öncelik vererek uygulamaya koymuşlardır. Bu ekonomi politikasının dayandığı temel anlayış, bir ülkenin ekonomik zenginliğinin yani o ülkedeki toplam kıymetli maden miktarının, o ülkenin gücü ve refahını belirleyen en temel etken olduğudur. Küreselleşme sürecinin bugünkü anlamına eşdeğer bir şekilde karşılıklı ilişki içinde olan ülkeler, kıymetli maden miktarı dünya üzerinde sınırlı olduğundan, o dönemlerde bu madenlere ulaşmak için birbirleri ile rekabet içinde olmuşlardır. Her ülke, bir devlet politikası olarak elindeki altın ve gümüş miktarını artırmaya çalışmıştır.⁴

Özellikle uluslar arası ekonomik ilişkilerin yön verdiği küreleşme süreci, sanayi devrimi ile yerini klasik döneme veya klasik liberalizme bırakmıştır. Bu dönemde, çeşitli ekonomistler dünya ekonomisinin gelişimine uygun olarak çeşitli teoriler ortaya atmışlardır.

1.2.Klasik Dönem

1.2.1.Sanayi Devrimi

Sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla, Merkantilist dönem sona ermiştir. O dönemdeki ekonomistlerin söylemlerinde de bunu görebiliriz. Quesnay, tarımsal üretim ve dolaşım sürecinden ayrılarak, imalat ile kurduğu bir ekonomik döngü kavramını var etmiştir. Quesnay, dolaşım, ticaret ve finansal sektörü verimli, bunun dışındakileri verimsiz gören bir anlayış içerisinde. Aslında tarih bize

³ Halil Seyidoğlu, **Uluslar arası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1998, s.12.

⁴ Gencay Şeylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1995, s.23.

göstermektedir ki; uluslar arası ticaret modern ulusal ekonomilerin oluşmasına ön ayak olmuştur. Uluslar arası ticaret yoluyla, ulusal ekonomilerin küresel ekonominin temeli olduğu tezi, tarihsel ve metodolojik olarak ortaya çıkmıştır.⁵ Ekonomi biliminin ve ulusal ekonomilerin, dış dünya ilişkilerini göz ardı edemeyen ulusal ekonomik sistemlerce biçimlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu yüzden, önce Adam Smith mutlak üstünlükler teorisi ile, sonra David Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile uluslar arası ticaretin, ülkelerin dışa açılması ve refahlarının artmasında önemli bir etken olduğunu öne sürmüşlerdir. Ayrıca bu zamanda, özellikle İngiltere, Portekiz, İspanya, Belçika, Hollanda ve Fransa, koloni ülkelerinden ticaret yolu ile elde ettikleri kapitalist birikimleri, onlara temel kaynaklar olarak kullanmışlardır.

Dünya devletleri, sanayi devrimi ile uluslararası ticaretin önemini bir kez daha keşfetmişlerdir. Sanayi devrimine yön veren ise, teknolojik gelişmenin oluşturduğu atılımdır. 150 yıllık bir dönem içinde, 1750 yılından 1900 yılına kadar kapitalizmle teknoloji dünyayı fethetmiş, bir dünya uygarlığı oluşturulmuştur. Kapitalizm de, teknik yenilikler de aslında yeni bir şey değildi. Her ikisi de batıda ve doğuda yüzyıllardır hep tekrarlanan olgulardır. Asıl yeni olan; bunların yayılış hızları ve kültürleri, sınıfları, coğrafi uzaklıkları aşp dünyanın her yanına yayabilmeleri idi. İşte kapitalizmi “kapitalizme” yani bir sisteme çeviren de, bu hız ve kapsam olmuştur. Teknik ilerlemeleri sanayi devrimine çeviren de yine bu gelişmedir.⁶

Birinci sanayi devrimi, buhar makinesinin 18. yüzyıl sonunda İngiltere’de sanayide uygulanması ve kol gücünün ikamesiyle başladı. Devrim, buhar makinesinin demir yollarında uygulamaya girmesiyle, 19. yüzyıl ortasında dünya pazarının oluşmasını sağladı. Telgrafın devreye girmesi ve fotoğraf, haberleşmenin hızlanmasını ve haber malzemesinin zenginleşmesini sağlayan yeni buluşlar oldu. İngiltere bunlara öncülük etmekle kalmadı, aynı zamanda bunları sanayide uygulayarak sanayi devrimiyle olanaklı hale gelen yeni araçları da üretti.⁷

⁵ Theotonio Dos Santos, “National and International Economics”, <http://www.esf.colodo.edu/jwsr> , ss.456-458. (05 Eylül 2005)

⁶ Peter F. Drucker, **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çeviren: Belkıs Çorakçı), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993, s.33.

⁷ Kazgan, a.g.e., s.25.

1.2.2.Sanayi Devrimi Sonrası (Sanayi Toplumu)

Dünya ekonomik tarihinin gelişim sürecinde sanayi devrimi, çok önemli bir yer tutmuştur. Maddesel anlamda dünya üzerinde değişikliğe yol açan bu devrim, toplumsal olarak da değişikliklere neden olmuştur. Sanayi toplumu, sanayi devrimini oluşturan teknolojilerin, ekonomik alanda artan ölçüde kullanılmasına ve yeni sosyal yapıların doğmasına yol açmıştır.

Tarım dayalı geleneksel toplumda üretim evlerde, el tezgahlarında yürütülürken, sanayi devrimi sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlandı. Fabrikalara dayalı kitlesel üretim, kentleşme ve kent yapısını değiştirdi. Geleneksel tarım toplumunun köylüleri serflikten* endüstri işçiliğine geçti. Kendi emeğini kendisi pazarladığı için emeğin özgürleşmesi gerçekleşti. Toprak sahipleri olan aristokratlar yerine, sermayenin sahibi olan burjuvazi, toplumun üst ve saygın sosyal kesimi olarak ortaya çıktı. Toplumun geleneksel davranışları değişirken giderek rasyonel (akılcı) davranışlar ortaya çıktı.⁸

Bu tür bir ekonomik devrim ile oluşan fabrika kentlerinde, bebek ölümlerinin azaldığı ise diğer bir gelişmedir. Küreselleşmenin temelinde yatan teknolojik sıçrama ve gelişme ile önemi ortaya çıkan bilgi, o zamana kadar üretim sürecinde fazla kullanılmamaktaydı. 1751-1772 yılları arasında, Denis Diderot ve Jean D'Alembert tarafından redaksiyonu yapılan Encyclopedie (Ansiklopedi), beceriden teknolojiye geçişin önemli bir aşamasıdır. Kitabı analistler, matematikçiler, mantıkçılar yazmıştı. Ancak, o devirlerde yapılan endüstriyel üretimin sadece görünen tanımları kitapta verilmekteydi. İş uygulamalarının anlatımı olduğu gibi anlatılmaktaydı. Ancak, sanayi devrimi ile birlikte bilimi aletlere, ürünlere uygulamaktan yani teknolojiden hiç söz etmeyen önceki yayınlar ve kitaplar değişmiştir. 1840'lı yıllarda Justus Liebig adlı bir Alman kimyageri, bilgiyi kullanarak önce yapay gübreyi ardından da hayvansal proteini saklayacak bir yol buldu. Bu, teknolojinin artık insan hayatına girdiğinin işaretiydi. İşte bilginin anlamındaki bu değişiklik çağdaş kapitalizmi ortaya çıkarmıştır. Teknik değişikliğin

* Serflik: Latince “köle” anlamını taşıyan “servus” tan gelme bir kelime olan serf, feodal toplumda bir toprağa ve bir lorda bağlı kişiye denirdi. Serfler efendileri olan lordların birer malı gibiydiler ve özgürlükleri yoktu. Köleden tek farkları üzerinde yaşadıkları, işleyip ürün elde ettikleri toprakla satılmalarıydı. Serfler özgür insan topluluğundan dışlanmışlardı. Yalnız efendinin özgür kararı bir insanı serflik durumundan çıkarabilirdi.

⁸ Hüsnü Erkan, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İzmir, İş Bankası Yayınları, 1998, s.4.

hızı, zanaatçıların asla ortaya koyamayacağı kadar büyük sermaye talebini ortaya çıkarmış, küçük atölyelerden üretim yoğunlaşması nedeniyle fabrikalara geçilmiştir.⁹

Ekonomik yaşamın en önemli özelliklerinden birisi işbölümü idi. Artan işbölümü sayesinde üretim sürecinde verimlilik artışı sürekli sıçramalar yaşıyordu. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması, insanlığın o güne kadar görmediği üretim artışlarına yol açmıştı. Yeni teknolojilerin üretim sürecine aktarılması fabrika tipi örgütlenme gerektirdiği için, yeni sermaye koymak ve yatırım yapmak önem kazanmıştı. Üretimin ihtiyaç duyduğu hammaddeler ile yeni pazarlar, sanayi devrimini ortaya çıkaran ülkeleri dış pazar aramaya itmişti. Bu konuda ise ilk olma avantajı, İngiltere’de olmuştu.

1.2.3.İkinci Sanayi Devrimi

Sanayi devriminin ikinci aşaması olan ikinci sanayi devrimi, esas olarak içten patlamalı motorların icadı ve sanayide uygulanmasından güç aldı. Ulaştırma ve haberleşmede devrimci gelişmelerle sürdü. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bu icatlar yanında, mikropların bulunmasıyla birlikte kimya-ilaç sanayisinde gelişmeler, 19. yüzyılda korkunç salgınların dizginlenmesinde önemli bir adım olmuştur. Avrupa ve ABD’de kitlesel eğitim yaygınlık kazanmıştır. Daha sağlıklı, daha iyi yetişmiş insan gücü ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinde önceki icatlardan daha fazla yenilik ortaya çıkmıştır. Pervaneli uçakların yapımı bu aşamada çok önemlidir. Karayolları araçlarının ortaya çıkması ulaştırmayı canlandırmıştır. Telefon, radyo ve fotoğraf ile birlikte filmlerin icadı, haberleşmenin yoğunlaşması ile dünya daha küçük bir hale gelmiştir. İçten patlamalı motorların sanayide kullanılmasıyla, daha güçlü makinelerle üretilen mallar kitlesel tüketime yönelik üretimleri ortaya çıkarmıştır.

Birinci sanayi devriminden farklı olarak, hem gerekli bilimsel keşiflerin yapılmasında hem bunların sanayide uygulanmasında tek başına İngiltere değil, diğer devletlere de sıçrayan ikinci sanayi devrimi, bir çok güçlü devlet doğurmuştur. Almanya, Fransa, ABD aynı ölçüde ülkeler haline gelmişlerdir. Rusya’yı yenen Japonya da, Meiji restorasyonu sayesinde önemli atılımlar yapan ülkeler arasına girmiştir.¹⁰

⁹ Drucker, a.g.e., ss.47-50.

¹⁰ Kazgan, a.g.e., ss.27-28.

1.2.4.İki Savaş Arası Dönem

1914'te dünya üzerinde güçlü sayılan 8 askeri/ekonomik güç vardı. Bunlar Avustralya-Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya, Rusya, ABD idi. Bugün belli başlı ekonomik güçlerden olan G-7 ülkeleri içinde, Avusturya-Macaristan dışında Kanada bulunmaktadır. Rusya ise, eski gücünü kaybettiği için gözlemci statüsünü almıştır. Bu ülkelerin hepsinin hemen hemen eşit güçte olması, ülkelerin dünyaya egemenlik yolu, serbest piyasa ekonomisi şeklinde olmadı. Aksine eşitler arası savaş, egemenliğin kurulmasında başlıca araca dönüştü. İki dünya savaşı ve ikisinin arasındaki Büyük Depresyon dönemi, bugün felaket yılları olarak anılmaktadır. Bu dönemde yeni teknolojilerin yayılması, yenilerinin ortaya çıkması hiç durmadı. Hatta savaşlar, yeni teknik buluşların yapılmasında ve yayılmasında büyük etken oldu.¹¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yenilen Almanya özellikle bu döneme damgasını vurmuştur. 1920'de ortaya çıkan büyük bunalım, 1929 depresyonu, Almanya'da milliyetçi akımların önünü açmıştır. Tüm Avrupa'da bu ara dönemin özelliği olarak, uzun bir süre korumacılık fikri yer almaya başlamıştır. Avrupa'nın sanayi üretimi 1914-1939 yılları arası çeyrek yüzyıl içinde tüm ekonomik sorunlara rağmen, üçte bir oranda genişlediği halde, Avrupa içi ticaret %10 daralma göstermiştir. Korumacılık daha fazla artmıştır.¹²

1.3.Klasik Sonrası Dönem

1.3.1.1945 Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı'ndan en az zarar görerek, en çok yararı sağlayan ülke ABD olmuştur. Bu dönemde, 1930'lu yılların sonunda dahi tam atlatılamamış olan Büyük Depresyon, savaştan sonra teknolojide ortaya çıkan gelişmeler ile, silah sanayiinden her türlü tüketim-yatırım malı sanayiine ihracat artışı yoluyla atlatılmıştır. Güçlü bir büyüme baskısı ortaya çıkmış, bu da teknolojik yeniliklere kaynak olmuştur. Savaş, Avrupa'ya verdiği zarar kadar, diğer bölgelerdeki müttefik ülkelerin altın stoklarını, ithalatı finanse edebilmek için ABD'ye kaydırmıştı. Savaşın baskısı ile ortaya çıkan buluşlar çoktu. Atom çekirdeğinin parçalanmasından, sentetik yapımına, tarımda melez mısır tohumundan, hareket programlama tekniklerine kadar uzanan bir

¹¹ Kazgan, a.g.e., s.28.

¹² Mustafa Özel, "Yeni Dünya Düzeni ve Körfez Bunalımı", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 25-26:25-32, Temmuz 1991, s.28.

çizgideki yenilikler ABD’den kaynaklanmıştır. Savaş, Amerika’yı başlıca besin maddesi sağlayıcısı konumuna getirmiştir. ABD, savaş sırasında elde ettiği ekonomik gücü savaş sonrası kullanmak için ve diğer ülkelerin savaş yorgunu olmaları nedeniyle, uluslar arası düzende kendine göre stratejiler belirlemiştir. ABD, bu sebeplerle ekonomik ve politik açıdan en güçlü ülke konumundaydı. Savaş sonrası dönem boyunca dünyaya yaydığı sermaye ve teknoloji transferleriyle, ticaret artırıcı politikalarla, dünya ekonomisinde oluşan yeni iş bölümü ve büyümenin genel koordinatörü görevini üstlenmiştir.¹³

Küreselleşme sürecinin savaştan sonra hız kazanması, 1970’li yıllara kadar sürmüştür. Ancak hemen savaş sonrasında küreselleşme sürecine yön verecek kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Savaş öncesindeki korumacılığa dayalı sistem, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Uluslar arası ticaretin büyümesini, İkinci Dünya Savaşı ertesinde oluşturulan, Bretton Woods* adıyla tanınan uluslar arası sistem sağlamıştır. Sistem, ABD dolarına rezerv para olma rolünü vererek, IMF’ nin vesayetinde sabit döviz kurları sistemini de yerleştirmiştir. Amaç; iki savaş arası dönemde uluslar arası ekonomiyi önemli ölçüde sarsan uluslar arası para istikrarsızlığından kaçınmaktır.¹⁴ Ayrıca bu dönemde, yine uluslar arası sisteme yön veren DB ve BM kurulmuştur.

1950’li ve 1960’lı yıllarda, güçlü kamu sektörleri ve büyük bürokratik merkezi şirket yapılanmaları, işletmecilik uygulamalarını ve iş dünyasını şekillendiren iki temel güç olmuştur. Kamu sektörlerinde, devletleştirme ve istimlak etme gibi uygulamalar genel kabul görmüştür. Hükümetlerin, geleneksel yükümlülükleri arasında düşünülen eğitim, adalet, savunma, sosyal güvencelerin sağlanması, ekonomik sosyal altyapıların geliştirilmesi faaliyetlerinin yanında; üretim, madencilik, tarım, ticari bankacılık gibi sahalarda da aktif olarak sorumluluklar

¹³ Ergün Yener, “Türk Sanayiinin Yeniden Yapılanma Gerekleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 28:651-665, Temmuz-Ağustos 1999, s.651.

* Bretton Woods: İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası ödemeler ve sermaye hareketleri açısından genel bir düzenleme yapılmasına, uluslararası bir para kuralı belirlenmesine ilişkin olarak yapılan toplantı. Bretton Woods sistemi 1930’ların korumacılığına bir tepki olarak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak üzere tasarlanmış genel bir sabit kur sistemiydi. Böylece kurda fazla dalgalanmaya izin verilmeyecek, bu da genel anlamda ticareti daha az riskli hale getirecekti. Dünyadaki altının ve doların tamamına yakını ABD’de olduğu sürece bu Amerikan hegemonyasının kurumsallaştırılmasını temsil ediyordu. Sadece kur sistemi değil, bir bütün olarak dünya ekonomisinin çeşitli yönlerini düzenleme maksadıyla, bugün adını sıkça duyduğumuz IMF, DB ve daha sonra DTÖ’ye dönüşecek olan GATT gibi kuruluşlar da Bretton Woods görüşmelerinin bir ürünü olarak oluşturuldu.

¹⁴ Fikret Şenses, **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1996, ss.216-217.

üstlenmeleri normal uygulamalar olarak kabul edilmiştir.¹⁵ 1930’lu yıllarda serbest piyasa ekonomisinin çökmesi ile, yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluğun ABD, Avrupa ve deniz aşırı topraklarda yayılmasının başlattığı sosyal devlet anlayışı, 1970’li yıllara kadar devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönem, 1970’li yılların öncesi ve sonrası olarak sınıflandırılabilir. Uzun, hızlı bir ekonomik büyüme dönemi olarak 1948-1973 yılları arası, sanayi üretimi %6 oranında artmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sağlanan bu yüksek büyüme, soğuk savaşın etkisiyle kamplaşan dünyada bir barış dönemi olarak özellikle gelişmiş ülkelere ve az sayıda gelişmekte olan ülkelere fayda sağlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yeniden inşa dönemi, imalat sanayiine hız kazandırmıştır. Dolayısıyla büyüme, bu dönemde başta tarım olmak üzere diğer sektörlerden emek kullanmaya dayalıydı. 1970’li yılların başına gelindiğinde, dünya sanayi ürün ticaretinin dörtte üçü gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktaydı.

1.3.2.Yeni Dünya Ekonomik Düzeni

Yeni dünya ekonomik düzeni ya da küreselleşme sürecinin hızlanması, 1970 yılı başlarına rastlamaktadır. Bu yıllarda patlak veren bir dizi ekonomik ve sosyal olayın sonucunda, stratejik bir planla ABD tarafından gündeme getirilmiştir. Petrol fiyatlarının artması, 1973 yılı petrol krizi ile birlikte, 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve serbest kur uygulamalarına geçilmesi, özellikle ABD şirketlerinin kârlılıklarının azalması nedeniyle yeni pazarlar elde etme isteği, AB’nin rakipleri ile arasındaki rekabette geriye düşmek istememesi ve hem genişliğine hem derinliğine büyümesi, Japonya’nın bir sanayi ve ihracat devi olarak ortaya çıkması ve bir dizi Asya ülkesinin de onu izlemesi yeni bir ekonomik düzeni ortaya çıkarmıştır.

Bir yandan 1970’li yılların başından itibaren yaşanan krizle, sermayenin her biçimiyle kârlılığını artırmak için küreselleşme baskısı altına girmesi ve yeni teknolojilerin bunu kolaylaştırması; bir yandan gelişmiş ülkeler içinde çekişme, ticari çatışmaların artması ve ABD’ye, AB ile Japonya gibi yeni güçlü rakiplerin

¹⁵ Güngör Tunç, “Küreselleşme Amacı, Araçları ve Etkileri”, **Banka ve Ekonomik Mali Yorumlar Dergisi**, Sayı: 354:49-70, Mayıs 2001, s.50.

ortaya çıkması; diğer taraftan ise gelişmekte olan ülkelerin yoğun dış borçları nedeniyle dışa açılmaları, yeni düzenin temelinde yatan unsurlardır.¹⁶

1960'lı yıllarda Amerikan şirketlerinin deniz aşırı pazardaki hareketleriyle birlikte, küreselleşme çalışmaları daha da artmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı, birçok şirketi Amerika dışındaki zengin pazarlara yatırım yapmaya yöneltmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'li yıllardan itibaren içine düştükleri borç krizi ve dış ödeme güçlükleri, söz konusu ülkelerin dar boğazdan kurtulabilmek için ihracata yönelik stratejiler belirlemeleri, bu ülkeleri de küreselleşme sürecine dahil etmiştir. Dünya üzerinde ÇUŞ'lar küreselleşme sürecine ivme kazandırmışlardır. Küresel işletmelerin dünya ticaretinde ve ekonomisinde ağırlıklı olarak görülmeye başlandığı zaman, 20. yüzyılın ikinci yarısıdır. 1980'li yıllarda endüstrileşen ve gelişen ülkelere çıkan çok uluslu işletmeler yeni bir güç olarak dünya pazarına girmişlerdir. Bu işletmeler G.Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi endüstrileşen uzak doğu ülkeleri ile Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerine yönelmişlerdir.¹⁷ Yeni dünya düzeni öyle bir değişikliğe neden olmuştur ki, ülkeler kadar, hatta onlardan daha büyük şirketler ortaya çıkmıştır.

Dünya ekonomisinde rekabet güçlerini kaybetmek istemeyen şirketlerin, birleşme ve satın alma yoluna başvurmalarıyla sınırlar ortadan kalkmıştır. İngiltere'de 1995 yılı içinde 346 milyar frank değerinde, 1340 şirketler arası birleşme-devir olmuştur. Bunlardan 136'sı Avrupa şirketlerince, 125'i Amerikan şirketlerince gerçekleştirilmiştir. Almanya'da 1995 yılında, 424'ü yabancı firmalarca olmak üzere, 1675 birleşme-devir işlemi söz konusu olmuştur.¹⁸

Bu dönemde üretim ve ticarete artışlar olmuştur. Yüksek gelir grubu ülkelerinde GSYİH artışları, 1974-1990 yılları arasında %2.9, 1991-1995 yılları arasında %2 olmuştur. Düşük ve orta gelirli ülkeler grubunda ise, 1974-1990 yılları arasında %3.3, 1991-1995 yılları arasında %2.3 olmuştur.¹⁹ Bu dönemin bir diğer özelliği ise, dünya çapında serbestleşme uygulamaları arttıkça ekonomik krizlerin daha fazla ve daha sık ortaya çıkmasıdır. Bu da, özellikle 1990 yılı sonrası büyüme hızlarında azalmalara neden olmuştur.

¹⁶ Kazgan, a.g.e., s.95.

¹⁷ Güzelcik, a.g.e., s.22.

¹⁸ Abdulkadir Göktaş, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Ankara, Özen Yayıncılık, 2000, s.138.

¹⁹ Emin Çankıcı, "20. Asırdan 21. Yüzyıla Dünya Ekonomisi ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 20:971-978, Mart-Nisan 1998, s.972.

1.3.3.Bilgi Çağı ve Toplumu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmaya başlayan ve 1970 yılından sonra hız kazanan küreselleşme, üretim, finansal piyasalar, siyaset, sosyal ve kültürel yaşam gibi hayatın birçok kesimine yayılarak etkili olmaya başlamıştır. Küreselleşme; ulusal kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal yaşamın büyük bir bölümünün artan küresel olaylar tarafından belirlendiği bir süreçtir. Bu öyle bir süreçtir ki, ulusal ekonomi ve teknoloji politikalarının etki alanı daralmakta, dünya ekonomisinin uluslar arasılaşma derecesi arttıkça denetim dışı piyasa güçlerinin baskısı çoğalmakta ve hiçbir ulusal devlete tabi olmadan piyasa avantajlarının belirlediği alanlara istediği gibi girip çıkabilen ÇUŞ'lar, küresel ekonomik faaliyetlerin yönünü ve büyüklüğünü belirleyen yegane unsurlar haline gelebilmektedir.²⁰

Sanayi devrimi ile sanayi toplumunun insanlığa getirdiği köklü değişim ve dönüşümlere benzer bir süreç bugün de yaşanmaktadır. Yeni teknolojiler ile sanayi devrimine göre çok hızlı üretim yapılabilmesi ve yaşam biçimimizi etkilemesi, bilgi toplumuna dönüşümün çok daha kısa sürede gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından sanayi toplumuna dönüşüm uzun yıllar almıştır. 100 yılı aşkın bir sürede sanayi toplumu ve kurumların dönüşümü gerçekleşmiştir. Bilgi toplumu ise, bu süreci daha da kısaltmıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşümün çok daha hızlı olmasının nedeni, yeni teknolojilerin gelişme hızı ve insanların bu teknolojilere uyum esnekliğinin yüksekliğinden kaynaklanmıştır. İnsanoğlu, sanayileşme sürecine göre teknolojik yenilikler konusunda daha bilinçli hale gelmiş ve daha geniş olanaklara sahip olmuştur. Bu durum, bilgi toplumunun insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün, sanayi toplumundan daha derin ve köklü olacağını bize göstermektedir. Bu yüzden bilgi toplumuna geçişin yakından incelenmesi ve bu değişim sürecine ayak uydurulması, geleceğin dünyasında kendine saygın bir yer edinmek isteyen toplumlar için zorunlu ve kaçınılmazdır.²¹

Bilgi toplumunda devletin rolü de farklılaşmış; eğitim, sağlık ve sosyal alt yapıya ait her türlü yatırım, diğer yatırım harcamaları gibi pazar ekonomisi içinde düşünölmeye başlamıştır. Böylece, ulus devletlerin bu alanlardaki etkinliğı piyasa ile

²⁰ Kadir Eser ve Nuran Halise Belet, "Uluslar arası Ekonomik Düzene Doğru...", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 173:64-82, Ağustos 2000, s.66.

²¹ Erkan, a.g.e., s.11.

birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Dünya üzerindeki gelişmelere bağlı olarak, tüm mal ve hizmetler artık piyasa koşullarında değerlendirilmeye başlanmıştır.

2.Dünya Ekonomisinde Küresel Eğilimler

2.1.Ulus Devlet ve Küreselcilik

Küreselleşme; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değişimleri kapsayan çok yönlü bir süreçtir. Ulus devlet ise, bu süreç içinde kendine yer arayan yada yerini tam olarak benimsemeye çalışan bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. 200 yıldır kapitalizm ile ulus devlet, ayrılmaz bir şekilde ilişkili olmuştur. Kapitalizm milli pazarlarda doğmuş, milli sınırlar içerisinde temel bulmuş ve 19. yüzyılda Britanya, 20. yüzyılda ABD, kapitalizmin hakim gücü olmuştur. Teknolojik gelişmeleri, ticaret ve üretimin kurallarını ve dünyadaki sistemin sınırlarını bu ulus devletler düzenlemiştir.²²

Bununla beraber artık ulus devlet ile kapitalizm arasındaki ilişki sonlanırken, ulus devleti gereksiz, siyaseti alakasız gören, milli egemenliğin tanımlarını ise değiştiren bir yapı meydana gelmiştir. Kapitalizm, tarihinde ilk defa küresel bir sistem görüntüsü vererek, dünyanın en ücra köşelerine ulaşmıştır.

Küreselleşme ile ulus devlet arasında bir gerilim olduğu açıktır. Her ülke dünya ekonomisi ile bütünleşirken daha avantajlı bir konum yakalamak istemekte ve bu eğilimler devlet politikası biçiminde yansımaktadır. Diğer taraftan küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içinde konumunun ne olacağı kararları sermaye, özellikle uluslar araslaşmış mali sermaye tarafından verilmektedir.²³

Ulus devletler, küreselleşme sürecinde büyük bir çoğunluğun görüşlerine göre, sona yaklaşmaktadır. Kontrolü dışında olan ekonomik baskılara karşı ulus devletler, güçler dengesinin küresel pazarlara kaydığını çaresizlik içinde izlemektedir. Son yüzyıl içinde bir çok piyasaya ve siyasete yönelik kararlar, artık uluslar üstü kuruluşlar tarafından alınmaktadır. Örneğin fiyat, yatırım, üretim gibi kararlar, hükümetler ve seçilmiş siyasi kurum ve organlar tarafından değil; DTÖ, IMF, DB gibi milli ekonomi dışındaki uluslar arası kuruluşlar ile uluslar arası şirketler

²² Noelle Burgi ve Philip S. Golup, “Küreselleşme Gerçekten Ulus Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi mi?”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Abdulkadir Atalık), Sayı: 64:44-49, 2001, s.44.

²³ Şeylan, a.g.e., s.218.

tarafından verilmektedir. Bu durum pek çok görüş çerçevesinde, milli egemenliğin sınırlandığı düşüncesini doğurmaktadır.

Bu konu şöyle ifade edilebilir ki; önceki yıllarda ulus devletlerin milli ekonomiyi geliştirmek için ekonominin bütün alanlarına müdahale etmesi ekonomik gelişmeyi kösteklemiş, ekonomik ve siyasi rant ve imtiyaz yaratmak peşinde koşulmuş, enflasyon oranları yükselmiş, gelir dağılımı bozulmuş, kapalı ekonomi ve korumacılık ise, tüm ülkelerin büyüme hızını düşürmüştür. Bu yüzden devlet müdahalelerinin gerekli olduğu sınırlara çekilmesi gündeme gelmiştir. Devlet, fiyat istikrarını ve piyasa ekonomisinin başarısı için küreselleşmenin vazgeçilmez şartlarını yerine getirmelidir.²⁴

Ancak yine de ulus devletin yerini alacak bir kurum, şu andaki düşünce alt yapısıyla mümkün görünmemektedir. Sadece AB, ekonomik ve siyasal bütünleşmeye doğru yöneldiği Amerika ile rekabet edebilecek tek birlik olarak görülmektedir. Bu nedenle, Avrupa ülkeleri belli yetkilerini uluslar üstü karar organlarına bırakmak gereği duymuşlardır. Bazı görüşler ise, küresel süreçte devletin yabancı sermayeyle rekabet etmekte olduğunu, ulus devletin kendi sermayedarlığını desteklemek için var olacağını ve ülke içindeki dengeleri sağlamak açısından varlığını devam ettireceğini ifade etmektedir.²⁵ Küreselleşme süreci, ulus devletin görevlerinde 19. ve 20. yüzyıldan kalan özellik ve kalıntıları değiştirmeye zorlamıştır.

2.2.Bölgeselcilik, Aşiretçilik ve Küreselcilik

Bölgeselleşme, küresel eğilimler içinde ortaya çıkan bir durumdur. Bölgeselcilik bir süper devlet yaratıp, ulusal hükümetin yerine geçmesi demek değildir, ancak ulusal hükümet yanında önemli alanları kapsayacak bir takım bölgesel yönetim kurumları yaratılabilir. Böylelikle de ulusal hükümet, giderek önemini yitirir.

Bölgeselciliğe doğru gidiş Avrupa Topluluğu tarafından başlatılmış ama onunla sınırlı kalmamıştır. Avrupa Topluluğu esasen bir ortak pazar olarak ortaya çıkmış, yani tümüyle ekonomik bir örgüt olarak başlamıştır. Ancak giderek daha çok siyasal işlevler üslenmeye başlamış ve bir Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa parası yaratılmıştır. Avrupa Topluluğu ticarete ve mesleklere giriş konusunda da yetki

²⁴ Mükerrrem Hiç, “Küreselleşmeye Yanlış Eleştiri ve Endişeler”, *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Sayı: 418:46-49, Ocak 2001, s.49.

²⁵ Bob Jessop, “Küreselleşme ve Ulusal Devlet”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (Çeviren: Efkân Kala, Ahmet Altıparmak), Sayı: 64:61-79, 2001, s.65.

almıştır. Avrupa Topluluğu daha sonra Kuzey Amerika Topluluğu'na öncülük etmiştir.²⁶ Bölgeselcilik, küreselleşme içinde bir eğilim olarak bu sayede ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte, uluslar arasıcilık ve bölgeselcilik egemen devleti dışarıdan sıkıştırmaktadır. Aşiretçilik ise, ulus devleti içerden etkilemekte ve ulus devletin birleştirici gücünü yok etmektedir. Aslında aşiretçilik; küreselleşme sürecinde ülke içinde bulunan insanların kendi köklerine, kendi benliklerine dönme ihtiyaçlarının görünür hale gelmesinden başka bir şey değildir.

2.3.Küresel Vatandaşlık

Bu kavram, küreselleşme eğiliminin ortaya çıkardığı sosyal ve bütünsel bir etkileşimin sonucudur. Özellikle 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ÇHC'deki güçlü demokrasi hareketlerinin bastırılmasında açıkça görüldüğü gibi, vatandaşlık hakları için yapılan mücadeleler küresel bir nitelik kazanmıştır. Küresel haberleşme sisteminin olayları anında dünyaya duyurmasının, bunda büyük katkıları olmuştur. Genel bir çerçeve içinde; dünya para piyasaları, dünya turizmi, internet, uluslar arası markalar, ÇUŞ'lar, dünya vatandaşı gibi yaşayan ünlü kişiler vb, sosyal hayatın meydana çıkardığı ilişkilerin, milli devlet ve onun milli vatandaş yapısının çok ötesine geçtiğini ortaya koymuştur. Bu durum çerçevesinde ortaya çıkan küresel vatandaşlık tiplerleri ise, dünya vatandaşlığı kavramının geçerli olmaya başladığını bize yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır.

-Küresel Kapitalistler: Bütün dünya üzerindeki çıkarlarını birbirine bağlama ve küresel etkinlikler içindedirler. Aynı zamanda milli kimliklerden sıyrılmaktadırlar.

-Küresel Reformcular: Küresel kapitalizmi düzenlemek ve yumuşatmak için uluslar arası organizasyonları kullanırlar.

-Küresel Çevreciler: Çevre sorunları ile ilgili teknik ve idari çözümleri ortaya koyarlar.

-Küresel Yayıncılar: Herhangi bir devlet düzenlemelerine tabii olmayıp, milli sınırları da aşan yayın şebekeleri kurup işletirler.

-Dünya (Yeryüzü) Vatandaşları: Farklı ve büyük ölçüde yerleşmiş hassasiyetlerden öte, bütün dünya için sorumluluk üstlenmeye isteklidirler.

²⁶ Drucker, a.g.e., s.211.

-Küresel Kozmopolitler: Bu grup; diğer kültürler, halklar ve çevreye dönük bir fikir ve duruş geliştirmişlerdir.

-Küresel Yeşil Marifetçiler: Komünizm sonrası ortaya çıkan, çevreciler, basın yoluyla ve hatta fiziki olarak eleştiri ve saldırıların hedefi olan yeni küreselcilerdir.²⁷

3. Dünya Ekonomisinde Küresel Boyutlar

3.1.Ekonomik Boyutlar

Küreselleşme sürecinde, kapitalizm sürekli bir gelişim göstermiştir. Bu süreçte hiçbir ülkenin ekonomik yönden kendi içinde yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Ülkeler gerek hammadde kaynakları, gerekse işgücü, teknoloji, mamul ve pazar açısından birbirine muhtaç hale gelmişlerdir. Eldeki imkânları ekonomik işbirliği içinde paylaşarak birlikte büyümenin, çatışarak büyümekten daha rasyonel olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle dünyada, önce ekonomik birlikler içinde birleşerek daha sonra siyasal bütünleşme aşamalarına geçilmesi muhtemel hale gelmiştir. Serbest ticaret bölgeleriyle başlayan küreselleşme hareketinin, ülkeler arası sermaye ve emek dolaşımını başlatacak tek pazar kurulmasını hızlandıracak ve bunu izleyen aşamada oluşturulacak sosyo-ekonomik politikaların bütünlüğü ile dünyanın ekonomik bir bütünleşmeye doğru yürüyeceği öngörülmektedir. Diğer taraftan küreselleşme, gerçekte uluslararası ve ulus ötesi ticaret, tüketimin uluslar ötesileşmesi, mali devrelerin ve araçların uluslar arasılaşması, para ve sermayenin büyümesi ekseninde gelişirken, bu ara ekseninde bölgesel oluşumların hatta bloklaşmaların ortaya çıkışı da bir gerçektir.²⁸

Küreselleşme olgusunun en belirleyici özelliği finans sistemi üzerine olmuştur. Bretton Woods sistemi; 1945'te başlayan ve 30 yıllık süre içinde kısa vadeli sermaye hareketlerini kontrol altında tutan bir sistem idi. Ancak uluslar arası finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslar arası rekabete açılması, piyasaların konvertibiliteye* sahip olmaları, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslar arası

²⁷ John Urry, "Küreselleşme ve Vatandaşlık", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Davut Haner), Sayı: 64:88-100, 2001, ss.88-91.

²⁸ Hıdır Mor, "Küreselleşme ve 2000'li Yılların Küreselleşme Vizyonu", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 35:35-42, Ekim 1997, s.39.

* Konvertibilite: Bir ülke parasının resmi denetime bağlı olmaksızın ve herhangi bir sınırlama getirilmeden diğer ülke paralarına veya altın ve gümüşe serbestçe çevrilmesi, değiştirilebilirlik, çevrilebilirlik. Konvertibilite, bir ülke parasının "milli" olmasını ve borsa dalgalanmaları sırasında ayakta kalma yeteneğini ifade eder.

sermaye akımlarının artması ve yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları gibi kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artması, finansal küreselleşmeyi getirmiştir.

Finansal küreselleşme, hem küreselleşmenin bir parçası hem de küreselleşmeyi hızlandıran önemli bir unsur olmuştur. Dünya piyasalarında dolaşan dolar işlem hacminin 1.5 trilyon dolar olması, ayrıca 500 büyük bankanın dünyada özellikle yükselen piyasalara açmış olduğu kredilerin 2.4 trilyon dolar olması, küreselleşmenin ekonomik ve/veya finansal boyutlarını gözler öne sermiştir.²⁹

Bilgi-işlemin ve haberleşmenin hızlanması, yaygınlaşması ve ucuzlaması sayesinde sermayenin dolaşımı, gerçek zaman kavramı ile ifade edilebilecek işlemler yoluyla, doğrudan birebir ilişkilerle ve araçları tasfiye ederek gerçekleşmiştir. Sermaye, zaman ve mekan ile kesintiye uğramadan süreklilik kazanmış, dünyanın hemen her yerindeki ekonomik ve mali birimler, birbiriyle entegre hale gelmiştir.

Üretim ve tüketim kalıplarındaki değişiklikler ve ilerlemeler insanoğluna çok geniş imkanlar ve çeşitlikler sağlamıştır. Japon üretim tekniğinin en temel ögesi olan esnek üretim sistemi ve müşteri odaklı üretim, üretimdeki fevkalade artışı meydana getirmiştir. Just-in time (tam zamanında) üretim ve kalite kontrol çemberleri oluşturulmuştur. İşçiler, önceki üretim sistemi olan Fordist üretim sisteminden farklı olarak belirli bir parça işi değil, çok değişik işler yapabilecek vasıflı hale gelmişlerdir. 1970'li yıllardan bu yana Japonya başta olmak üzere G.Kore, Tayvan, Singapur bu şekilde yapılan üretimlerle dünya pazarlarına yaptıkları ihracatları artırmışlardır. Bu üretim tekniklerine, diğer ülkeler de büyük ilgi duymaya başlamışlardır.³⁰

Küreselleşme ile birlikte, teknoloji ve diğer sosyo-ekonomik şartların değişimine paralel olarak, yönetim kavramında ve işletmelerin yapısında da değişimler ortaya çıkmıştır. Zamanla endüstrilerin daha karmaşık hale gelmesi ile iş yerindeki bütün faaliyetleri bir kişinin yönlendirmesinin imkansızlaşması, farklı işlevlerden sorumlu farklı kişilerin yönetimi üstlenmeleri ile kontrol fonksiyonunun bölünmesi ve bunun sonucu olarak, hiyerarşik yapılanmalar ortaya çıkmıştır.

Çok ortaklı ve çok uluslu büyük şirketlerin gelişmesi sonucu, eski tür girişimci kapitalist yöneticilerin sayısında önemli azalmalar olmuş; onların yerine özellikle çok iyi eğitim görmüş, tecrübeli, profesyoneller gelmiştir. Şirket yapılanmalarında

²⁹ Osman Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000, s.65.

³⁰ Yener, a.g.m., s.657.

değişiklik olmuş; iş yerlerinde demokrasi ve katılımcılık, işbirliği kültürü gibi kavramlar gelişmiş, geleneksel ve bürokratik yönetim kavramları ise gerilemiştir. Yerinden yönetim ve çalışanların kendilerini yeniledikleri, karşılıklı işbirliğini artırdıkları, çağdaş yönetim anlayışı öne çıkmıştır.

3.2.Siyasi Boyutlar

Kereselleşme sürecinde ekonomik alandaki bütünleşmeler, dünyanın siyasi konjonktürünü de etkilemektedir. Bilgi toplumunda ulus devlet anlayışı, yerini uluslar üstü devlet anlayışına bırakmıştır. Bu bütünleşmede ise en önemli rolü, ana vatani olmadığı kabul edilen bilgi oynamaktadır. Bilgi dolaşımının hız kazanmasıyla, insan toplulukları aynı bilgiyi paylaşmışlar; dünyanın birçok bölgesinde aynı bilginin paylaşılması ile amaçlarda yakınlaşma ve hatta bütünleşmenin yaratılması mümkün olabilmektedir. Ekonomik küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan siyasi küreselleşme, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devletin otoritesini azaltmıştır.

Geleneksel olarak devlet, kamu hizmetlerini sağlamak ve değerli kamu mallarını korumak için etkin bir yapı oluşturmuştur. Devlet; kamu hizmetini düzenler, endüstrilerin gelişmesini destekler, gerekli alt yapıyı kurar. Bunun yanında ulusal savunma sistemi, ulusal kültür ve ideolojiyi korur ve destekler. Ancak küreselleşen dünyada devletin klasik kamu hizmetlerini sağlaması zor görülmektedir. Ekonomik değişimle birlikte devletin işleri ile kesişen güç odakları ortaya çıkmış, devletin kontrolü dışında ulus ötesi ve uluslararası kuruluşlar/şirketler, politik ve ekonomik yapıda söz sahibi olmuşlardır. Devlet, içerdeki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Örneğin ekonomide kurlar ve faizler, kontrolü dışında sürekli değişmektedir. Kıyı bankacılığı ve serbest bölgeler, devletin kontrolü dışında sermayenin kaçmasına yol açmıştır. Ulus ötesi şirketler devletin kontrolü dışında kalmıştır. Ekonomide devletin belirli sınırların içinde kalmasını isteyen bazı kesimler de (yerli sermayedar kısmı) kendisini küresel sermaye ile sürdürecekleri ilişkinin sağlığına bağlamıştır. Bu kesim devletle eski ilişkilerini değiştirmek istemekten öte, devletin aldığı ayrıcalıklardan vazgeçmesini, keyfiliğe son vermesini; bunların yerine öngörülebilir ve kurallı bir çerçeve istemekte, devletin ekonomiye gereksiz müdahalelerini reddetmektedir.³¹

³¹ Çağlar Keyder, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s.50.

Dünya düzeni değişirken devletin de kendine atfedilen görevlerinde çağın gereklerine göre değişiklik yapılması gerekmiştir. Küreselleşme sürecinde devlete düşen en önemli üç görev; uluslararası plandaki tehdit ve olanakları da hesaba katarak ulusal bir strateji belirleme ve yönlendirme işlevi, bölüşüm yönetimi işlevi içinde makro ekonomik istikrarı sağlama, kural koyma ve denetim işlevidir. Küreselleşen dünyada birinci işlev büyük önem taşımaktadır. Küreselleşmenin ulusal devletlerin gücünü sınırladığı bir dünyada, dışardan gelebilecek tehditlere ve uluslar arası arenada yakalanabilecek fırsatların büyüklüğü ulus devlete önemli sorumluluklar yüklemektedir. Uluslar arası antlaşmalarda ve benzeri düzenlemelerde ulusal çıkarların korunmasının yanı sıra, ülke vatandaşlarının ve firmaların uluslar arası alanda başarı şanslarını artırıcı biçimde yönlendirilmesi ve desteklenmesi önem kazanmaktadır.³²

Ekonomiye küresel boyutlar kazandıran ve dev şirketlerle uluslar arası kuruluşları öne çıkartan küreselleşme sürecinin, dünyadaki güç dağılımını değiştirdiği ve ulusal devletlerin hükümrانlık alanını sınırladığı bir gerçektir. Maliye ve para politikalarını, uluslararası koşulları hesaba katarak saptamak durumunda olan devletlerin, toplumun zafiyet gösteren kesimlerini korumak için yapabileceklerinin bile belirlenmiş sınırları ortaya çıkmıştır. Ulus devletin bu biçimde güçsüzleşmesi, kendi ulusal sınırları içinde iktidarın oluşmasına katkıda bulunduğunu düşünen insanların tepkisine yol açmaktadır. Bugün küresel sürecin karşısında olan insanlar, yaşadıkları dünyanın kendi kontrollerinden çıkmasını yadırgadıklarından dolayı çeşitli tepkiler ortaya koymuşlardır.

Süreç içinde milli sınırların önemini yitirmesi, ulus devletin ekonomi üzerindeki denetiminin yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu nedenle küresel sermaye, nerede ve ne zaman yatırım yapacağını ve nereden çekileceğinin seçimini giderek daha fazla yapabilmektedir. Sermaye dünyanın neresinde daha fazla kâr elde edecekse o yöne gitmektedir. Uluslar arası ekonomik ilişkilerin bu yönde geliştirilmesindeki öncülüğü de ÇUŞ'lar yapmaktadır.

Bu yüzden ulus devlete düşen görev; küreselleşmeyle çatışmak değil, bu süreçte kendi vatandaşlarına nasıl destek olabileceğini göstermektir. Küreselleşme, ulus devletin hükümrانlık alanını bir ölçüde sınırlamıştır. Ancak küreselleşmeyi doğru

³² Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, s.104.

değerlendirebilen ülkeler, bu çerçevede diğer ülkeler karşısında bir fark gösterebilmişlerdir.

3.3.Kültürel Boyutlar

Küreselleşmenin kültürel boyutu son yıllarda çok tartışılan bir konu olmuştur. Ekonomik ve sosyal alanda çıkan küreselleşme hareketi içinde milli kültür kurumları, uluslar arası kurumlar karşısında varlıklarını koruyamamakta, uluslar arası kurumlar içinde yer alma zorunluluğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Medeniyetin yarattığı ortak vasıtaların kullanımı ile kültürde bir değişim ve bütünleşme süreci başlatılmıştır. Konuşulan ulusal dilin yanında, İngilizce giderek dünya iletişim ağının ortak dili haline gelmektedir. İngiliz sömürgeciliği ve Amerikan siyasi/ekonomik gücü neticesinde yaygınlaşmış olan İngilizce, birçok devletin resmi dilidir ve dünya nüfusunun yaklaşık olarak dörtte biri tarafından da öğrenilip kullanılmaktadır.

Buna paralel olarak dünyada reklamcılık, tüketim kalıpları, yayın içerikleri ve bilgi standartları giderek birbirine yakınlaşmaya yönelmiştir. Aynı zamanda ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçlarının devlet denetiminden çıkarılarak özelleştirilmesini ve ticarileşmesini teşvik etmektedir. Böylece küresel kitle iletişimi yoluyla bölgesel ve yerel kültürlerin evrensel tek bir kültüre doğru yönlendirilmeleri hızlandırılmaktadır.

Küreselleşme, üretimin fazla olması nedeniyle daha fazla tüketim yoluyla dünya toplumu üzerinde bir tüketim patlamasına neden olmuş ve insanların ortak tüketim kalıpları oluşmuştur. İnsanlar arasında daha fazla etkileşim ve bilgi sahibi olmanın getirdiği bir bütünleşme ortaya çıkmış ve bu tüketim için gerekli her türlü malı müşterilere sunabilen mega marketler, görkemli ticaret merkezleri, dünyanın dört bir yanında yer alan internet sayesinde hayat bulan alış-veriş platformları ortaya çıkmıştır.

İş bağlantılı olsun veya olmasın tüketicilerin ulusal sınırlar dışında olan seyahat ve iletişimleri, dünya çapında benzer ihtiyaç ve ilgileri olan pazar kesimlerinin oluşmasına neden olmuştur. Fast-food, alkolsüz içecek, giyim, otel ve araba kiralama servisleri gibi endüstriler, bu talebe karşılık uluslar arası boyutlarda genişlemiştir. Mc Donalds, Pizza Hut gibi işletmeler dünya çapında yemek ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılamak isteyen tüketicileri hedef seçmişlerdir. Hilton, Dedeman gibi otel

zincirleri ile Avis, Hertz gibi araba kiralama şirketleri, gittikleri her yerde aynı servis ve kaliteyi bulmayı amaçlayan üst düzey yöneticileri hedef seçmişlerdir.

Kapalı toplumlar; başka kültürlerle etkileşim içinde bulunmayan bir ortamda kendi kültürleri ile yaşayan ve dış etkenlerden uzak kalanlardır. Ancak dünyada, çok ücra köşelerdeki kabile ve topluluklar haricinde kapalı toplumlara rastlanmamaktadır. Çünkü gazete, dergi, telgraf, telefon, radyo, televizyon ve son olarak da internetin kitle iletişiminde etkin rol oynamasıyla, toplumların kapalı bir kültür içinde yaşaması ortadan kalkmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçları; toplumların bilinçlenmesini ve başka toplumlardan etkilenmelerini sağlamış, dünyanın farklı ülkelerine ve kültürlerine ait yeni bir şeyler öğrenmelerini olanaklı kılmış, buna bağlı olarak kültürel yaşamda ister istemez küçük yada büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.

İletişim tarihinde internet dışında hiçbir araç; ortaya çıkışından sonra birkaç yıl gibi çok kısa bir sürede gelişip dünya genelinde yaygınlaşmamıştır. İnternetin bu denli hızlı yaygınlaşmasının temel nedenleri arasında, günümüz insanının enformasyona (bilgiye) eskisinden daha fazla ihtiyaç duyması, bunu hızlı yoldan ve ucuz maliyetle elde edip tüketmesi, iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin insanları eskiden olduğundan daha fazla etkilemesi sayılabilir. 1998 yılı verilerine göre; internetin 150 milyon insan tarafından kullanılması ve her ay 1 milyon kullanıcının eklenmesi, internetin yaygınlaşma hızını daha iyi göstermektedir.³³

Dünyada süregelen hızlı kültür alış-verişi, insanlığa çeşitliliğin güzelliğini tattırmaktadır. Bir çok ülkede Çin, Japonya, Meksika, Fransız, Amerikan ve Türk mutfaklarının yemek çeşitlerine rastlanmakta, müzik sınır tanımaz biçimde insanları etkilemekte, sanat eserleri uluslar üstü bir anlatımla beğeni kazanmakta, moda rüzgarları giyimde millet ayırımı yapmaya imkan vermez bir biçimde etkili olmaktadır. Edebi ve bilimsel eserler pek çok dile çevrilirken, insanlar kendinden binlerce kilometre uzaklıktaki bir yazarı, düşünürü, bilim adamını, duygu ve düşünceleri ile tanıyıp, onunla özdeşleşebilmektedir. Yani küreselleşme ile birlikte fikirler, düşünceler, izlenimler dünya çapında bir dolaşım içine girerek küresel kültür piyasası oluşturmuştur.³⁴

³³ Halil İbrahim Gürçan, "İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 20:1445-1448, Mart-Nisan 1998, ss.1445-1446.

³⁴ Güzelcik, a.g.e., s.33.

4.Küreselleşmenin Gelişmiş Ülkelere Etkileri

Gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan ve dünya ekonomisine yön veren ülkeler, bugün dünya ölçeğinde küreselleşmeden en fazla yarar sağlayan ülkeler olarak görülmektedir. Kapitalist düzenin yeni gelişen evresi olarak küreselleşme sürecine daha önceden hazırlıklı olan bu ülkeler, kendileri için önemli olan büyümeyi bu yolla gerçekleştirmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler kendi büyümeleri için şu üç noktada zorunlu şartları öngörmektedir. Birincisi; artan rekabet nedeniyle rekabet avantajları sağlamaktır. Dünya pazarlarında rekabet edebilmek isteyen işletmelerin pazarladıkları mal ve hizmetleri, rakip işletmelere kıyasla daha düşük fiyatla ve daha kaliteli sunmaları, daha çabuk ve esnek olmaları gerekmektedir. Daha düşük fiyatlarla satış yapabilmek için üretim maliyetlerinin rakiplerden düşük olması gerekir. Maliyetlerin daha düşük olması için işletme faaliyetleri verimli, girdi fiyatları düşük olmalıdır. ÇUŞ'lar bu şekilde rekabet avantajlarını artırarak üretimlerini dünyanın başka bölgelerine kaydırmışlardır. Böylece kârlılıklarını artırarak geldikleri ülkenin refahına katkıda bulunmaları mümkün hale gelmiştir.³⁵

Gelişmiş ülkelerdeki maliyet artışları nedeniyle iç ve dış pazarlarda kaybettikleri fiyat rekabetini yeniden elde edilmenin yolu olarak işletmeler, kuruluş yerlerini değiştirmişlerdir. Fiyat rekabetini kaybeden kuruluşlar, girdi fiyatlarının düşük olduğu veya hammadde kaynaklarını kontrol edilecekleri ülkelere faaliyetlerini kaydırmışlardır. ÇUŞ'ların büyük bir çoğunluğu gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Ancak öyle bir yayılım göstermişlerdir ki, bu şekilde bütün dünyada yatırım yapan kuruluşlar haline gelmişlerdir. Örneğin Wolswagen Golf veya Ford Escort'un montajı için firmalar farklı kıtalardan ara ürünleri bir araya getirmektedirler. Siemens firmasında kullanılan elektronik ve mekanik 55000 parçanın hangi yollardan geldiğini bulmak gerçekten güçtür. Çünkü 131 ülkede, 87 yan kuruluşu ile faaliyet göstermektedir.³⁶

³⁵ Tunç, a.g.m., s.56.

³⁶ Saruhan Oluç, "Çok Kutuplu Dünyada ABD-Avrupa-Japonya Şeytan Üçgeni", **İktisat Dergisi**, Sayı: 362:51-56, Nisan 1994, s.54.

İkinci olarak ekonomik büyümenin devam ettirilmesidir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme hızlarını belirleyen faktör; nüfus artış hızları ve prodüktivite* artışlarıdır. Nüfus artışları piyasa talebini doğrudan etkilerken prodüktivite artışları, maliyetleri azaltarak fiyatların düşmesine ve azalan fiyatlar da talep artışına yol açmaktadır. Prodüktivite artışları için büyük miktarlarda yatırım gerekmektedir. Ayrıca teknolojik yenilikler uzun zaman almakta ve rakipler tarafından hemen taklit edilebilmektedir. Bu yüzden nüfus artış hızı ve yenilenen malların oluşturduğu talep, gelişmiş ekonomilerin talebini belirlemektedir. Nüfus artış hızları da Avrupa için %0, ABD için ise %1 civarındadır. Bu denli doymuş piyasalar nedeniyle gelişmiş ülke şirketleri yönlerini dış ülkelere çevirmişlerdir. Bu yolla iç pazarlarda oluşan talep noksanlığı yurt dışı pazarlara açılarak telafi edilmektedir. Üçüncü olarak pazarlama ve üretimde standardizasyon ve ölçek ekonomilerinden yararlanmadır. Şirketler ürün standardizasyonu ve ölçek ekonomisi sayesinde üretim maliyetlerini azaltarak tüm dünyadaki tüketicilere ulaşmayı amaçlamışlardır. Böylece kârlılıklarını devam ettirme imkanı bulmaktadırlar. Özellikle kimya, araba, parça, ulaşım, gıda, ağır iş makineleri sanayilerinde azalan maliyetlerle bu şekilde bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Ölçek ekonomisini elde etmek ve ürün standardizasyonu sağlamak için piyasaların birbirine bağlanması, yaklaştırılması yani küreselleştirilmesi gerekmiştir.³⁷

Dünya piyasalarına yön veren ilk 500 şirket, dünya ticaretini denetlemekte ve bu şirketlerin yönetim mekanizmalarının çok büyük bir miktarı ABD, Avrupa ve Japonya'da bulunmaktadır. 1998 yılı verilerine göre, dünya ithalat ve ihracatının ilk üç sırasında bu ülkeler bulunmaktadır. Dünya ihracatı 4 trilyon 18 milyar dolar, ithalatı ise 4 trilyon 20 milyar dolar olup, bu üç ülke grubu her iki alanın da %48'ini gerçekleştirmektedir. Şu anda küresel ekonomi bu üç ülke grubu arasında yol almaktadır. Toplam dünya ticaretinin %70'i bu ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Ayrıca toplam yabancı yatırımının %75'i bu ülkelere yönelmektedir.³⁸

* Prodüktivite: Geniş anlamda, üretim araçlarının ekonomik etkinliklerinin bir bütün olarak ölçülmesi demektir. Dar anlamda ise, üretime katılan her faktörün bir birimine düşen üretim faktör miktarının ölçülmesi ve devreler itibarıyla bu sayıların birbirleriyle karşılaştırılması demektir. Bu yapılan tanımlardan anlaşılan; prodüktivite kavramının kendisiyle birlikte bir ölçme unsurunu da birlikte getirdiğidir.

³⁷ Tunç, a.g.m., s.56-57.

³⁸ Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel), Ankara, Pelin Ofset, Eylül 1998, s.12.

Bu küresel süreç içinde gelişmiş ülkeler arasında gruplaşmalar olmuştur. Dünyanın siyasal ve ekonomik platformlarda belirsizlikler ve başı boşluklar ortamına sürüklenmekte olduğu bir konjonktürde, küresel sistemin kapitalizm lehine 40 yıl sonra soğuk savaşı kazanması sonucu, söz konusu entegrasyonlar bütünleştirici misyonunu kıtasal ayrımlar temelinde yeni bir yapılanmayla insanlığın gündemine getirmiştir.³⁹ Avrupa, kendi birlik içi doğu Avrupa ülkeleri ile bir ticari yakınlaşma şeklinde bütünleşmeye gitmeye başlamıştır. Özellikle Amerika ve Avrupa, yakın oldukları ülkelerden gelecek göçlerden çekinmeleri nedeniyle bu ülkelerde emek-yoğun sektörlerdeki iş gücünün istihdamına, yaptıkları yatırımlarla yardımcı olmaktadır.

Küresel ekonomik sistem gelişmiş ülkeler açısından çok kompleks bir hale gelmiştir. Tüm ülkelerin, diğer ülkelerin bir çoğunda yatırım ve bağlantıları vardır. ABD'nin Pasifik'e kıyısı olan ülkelerle ticareti 1998 yılında 510 milyar dolar düzeyinde olmuştur. Özellikle Amerikan şirketlerinin bu ülkelerde 110 milyar doları bulan çok büyük yatırımları vardır. ABD'deki Doğu Asya yatırımları ise 125 milyar dolardır. Japonya ve Çin ellerinde tuttukları ABD hazine bonoları sayesinde, ABD maliyesine katkıda bulunmaktadır.⁴⁰ Ancak küresel gelişim sürecinde gelişmiş ülkelerin yararları çok olsa da bazı zararları da mevcuttur. Özellikle ABD'de tüm dünyada olduğu gibi gelir dağılımında bozukluklar ortaya çıkmıştır. 1967'de yoksul olan nüfus oranı %11 iken, 1998 yılında %13'e çıkmıştır.⁴¹

Küresel süreçte gelişmiş ülkelerde de, işsizlik bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyi en çok hissedenler, uluslar arası ticarete konu olan endüstrilerde çalışmakta olanlardır. Örneğin Amerikalı çelik işçileri serbest ticaret nedeniyle yurt dışından daha ucuza ve aynı kalitede çelik gelmesi sonucunda işsizlikle karşı karşıya kalmışlardır.⁴²

Amerika'da GSMH içinde imalat, 1970 yılında %22 iken, 1990 yılında %23'e çıkmıştır. Son 20 yıl içinde Amerika milli hasılası 2,5 kat artmış, ancak imalat istihdamı hiç artmamıştır. Tam tersine 1960 yılından 1990 yılına kadar iş gücünün

³⁹ Mor, "Küreselleşme ve 2000'li Yılların Küreselleşme Vizyonu", s.39.

⁴⁰ Mehmet Ögütçü, "Asya-Pasifik Bölgesi'nde Yeni Jeopolitik/Ekonomik Dengeler ve Türkiye", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 41:27-46, Nisan 1999, s.30.

⁴¹ Tahsin Bakırtaş ve Sohbet Karpuz, "Yirmi Birinci Yüzyılda Küreselleşme, Gelişme ve Yoksulluk", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 177:32-49, Aralık 2000, s.36.

⁴² Abdullah Akyüz, "Türkiye'nin Dünya İçindeki Yeri ve Önemi, Globalleşmede Türkiye'nin Konumu, Türk-Amerikan İlişkileri", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 176:17-36, Temmuz 2000, s.26.

yüzdesi düşmüş, ancak toplam Amerikan işgücü iki katına çıkmıştır. Japonya’da da aynı durum geçerlidir. 1970-1990 yılları arası imalat üretimi 2,5 kat artmış, ancak imalat istihdamı azalmıştır.⁴³ Bunun anlamı; teknoloji geliştikçe emeğe dayanan işlerin azalıp bunların yerini teknolojik alet ve araçların alması, dış ülkelerdeki ucuz iş gücü nedeniyle gelişmiş ülkelerin bu noktalara yatırımlarını kaydırmalarıdır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerin istihdamında azalma ortaya çıkmıştır.

5.Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri

Küresel gelişim süreci içinde ortaya çıkan en önemli iki konu; teknolojideki müthiş ilerleme, değişim ve hızın sonucunda ortaya çıkan ürünlerin üretim artışı ve bunlara pazar bulma gerçeğidir. Küreselleşme sürecine katılan gelişmekte olan ülkeler, kapitalizmin geldiği noktada kendilerine bu süreç içinde bir yer edinmeye çalışmaktadırlar. Küreselleşme olgusunda, fırsatlar ve yararlar olduğu kadar sakıncalar da vardır. Gelişmekte olan ülkelerin kendi ekonomilerine çeki düzen vermeleri için bir çok fırsat ve gelişme ortaya çıkmıştır. Bunlar; teknolojik yeniden yapılanma süreci ile bilgi teknolojisinin ve özellikle internetin geniş kitleleri hızla eğitip nitelikli insan konumuna getirmeye çalışması, bilginin sermayeden daha önemli bir faktör haline gelmesi ile bilgi sahibi insanın özellikle söz konusu ülkeler için öneminin artmış olması, eğitim seviyesinin yükselmesi ile kısa sürede eğitilmiş insan sayısının ve okur-yazar oranının artışı, bilgi teknolojilerini kullanan insanların istediği bilgiye erişerek kendisine mal ve hizmet sunan firmaların rekabeti nedeniyle daha kaliteli ürün elde edebilme imkanı, tarım gibi geleneksel yöntemlerle üretimin sürdüğü alanlarda bilgi teknolojilerini kullanarak rasyonel üretim ve pazarlama imkanının ortaya çıkması, teknolojik gelişme sayesinde tıpta ortaya çıkan gelişmelerle uzun ve sağlıklı yaşama imkanının oluşması, çevreyi daha az kirleten üretim ve tüketim yöntemlerini geliştirilmesi ve insanlığın hizmetine sunulmasıdır.⁴⁴

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle finansal küreselleşme sonucu yabancı sermaye girişleri şeklindeki fonlarla, hem kaynak elde edip hem de yurt içine doğrudan yabancı sermaye kabul ederek rekabetçi bir ortam oluşturmaktadır. Bu fon girişleri sayesinde ülkeler ithalatın finansmanında yeni kaynaklara sahip olmaktadır. Bu yolla tüketim artmakta, ekonomik büyüme hızlanmaktadır.

⁴³ Drucker, a.g.e., ss.102-103.

⁴⁴ Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, s.25.

Yeni gelişen ekonomiler olarak adlandırılan Güney Doğu Asya ülkelerinden G.Kore, Singapur, Hong Kong sergiledikleri başarı ile küreselleşme sürecinde ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmışlardır. Örneğin bu ülkelerin GSMH büyüme hızları 1960-1990 yılları arasında G.Kore’de %8.9, Singapur ve Hong Kong’da %8.5 olmuştur. Enflasyon oranları hızla düşmüştür. Yıllık ihracat artış oranı G.Kore için %28, Singapur için %11.6, Hong Kong için ise %15 olmuştur. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında büyük pay sahibi olan eğitimin bütçe içindeki payı %3.5 dolaylarında olmuştur.⁴⁵

Teknolojinin hızla ilerlemesi ile daha büyük bir ivme kazanan küreselleşme süreci, gelişmekte olan ülkeler arasında da bir fark ortaya çıkarmıştır. Doğrudan yatırımlar ve teknolojik gelişmenin en önemli kollarından birisi olan bilgi teknolojileri için uygun politikaları uygulayamayan, kurumsal ve fiziki alt yapısını geliştiremeyen ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ticaret genişlemesi ve uluslar arası üretimin yararları da sınırlı kalmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin Batı Avrupa’da, Kuzey Amerika’da, Doğu ve Güney Doğu Asya’da yoğunlaştığı görülürken; Afrika’nın büyük bir bölümü, Güney ve Batı Asya ile Doğu Avrupa, küreselleşme sürecine bilgi-iletişim teknolojileri vasıtasıyla entegre olan dünya ekonomisinin yarattığı nimetlerden yeterince yararlanamamışlardır.⁴⁶

Küreselleşme sürecinde, bu süreçten yaralanan ülkeler arasında da bir eşitsizlik veya sürece tam uyum sağlayamama gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Uyum sağlamakta fazla zorlanmayan ülkeler ulusal gelirlerini ve eğitim harcamalarını daha fazla artırmışlardır. Devletin sosyal harcamaları artmış, siyasal özgürlükler ve insan hakları konusunda iyileşme sağlanmıştır. Eğitime önem vermeyen veya bu yöndeki çalışmalara geç başlayan ülkeler teknolojik atılımlarını yapamamışlardır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki bu dönüşüm, eşitsizliği artırıcı bir etki yaparak gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında farkı açmıştır. Yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki kişi başına milli gelir farkı gittikçe artmıştır.

Küreselleşme sürecinde teknoloji, iletişim, mikro elektronik ve sermaye ile ticarete bir çok gelişme sağlanmıştır. Ancak işgücünün küreselleşmesi ve serbest dolaşımı bu sürecin dışında kalmıştır. Dünya nüfusu artmakta, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu artış daha fazla olmakta ve bu durum zengin ve fakir ülkeler

⁴⁵ Eser ve Belet, a.g.m., s.73.

⁴⁶ Necmi Odyakmaz, “Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 18:96-113, Temmuz 2000, s.100.

arasında dengesizliklere neden olmaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler bu ülkelere gelecek göç dalgasına karşı çeşitli önlemler almaktadırlar.⁴⁷ Ancak son yıllarda özellikle Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bilişim sektöründeki vasıflı eleman eksikliği ve bu ülkelere ortaya çıkan yaşlanma sorunu yeniden bu ülkeleri insan kabul etmeye yöneltmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler için önemli olan bir diğer nokta ise, devlet yönetiminde yeniliğin ya da küreselleşmenin gerektirdiklerinin yapılmasıdır. Eş-dost kapitalizmi (crony kapitalizm) diye adlandırılan sistem; özellikle gelişmekte olan ülkelere devletin ekonomide çok büyük payı olması nedeniyle, finans kesimi ile devlet arasında ve devlet içinde çeşitli kayırmalar, rüşvet ve şeffaf olmayan bir devlet yapısı ortaya çıkarmaktadır. Asya krizi sırasında G.Kore’de devlet ile finans kesimi arasında kredi sisteminin devlet elinde olması nedeniyle, kredi verilen şirketlerin verimlilikleri ve gelişme imkanları kontrol edilmeden kredi verilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler eğer bugün dünyanın yaşadığı değişimden faydalanmak istiyorsa, devlet yapısında değişikliğe gitmelidir. Artık eski devlet yapısı değişmekte ve devletin ekonomide üstlendiği işletmeciler rolü ortadan kalkmaktadır. Devlet, özel sektöre stratejik yönlendirme desteği vermekte ve gerektiğinde özel sektörü sübvansiyonlarla uluslararası rekabete hazırlamaktadır. Devlet, rant oluşturan faaliyetlere yer vermemekte ve devlet mekanizması şeffaf bir hale gelmektedir.⁴⁸

1980’li yıllardan itibaren oldukça önemli boyutlara ulaşan finansal küreselleşme, özellikle bağımsız ulusal ekonomi politikalarının izlenmesi ve finansal istikrarın sağlanmasında potansiyel bir takım riskleri ve tehlikeleri beraberinde getirebilmektedir. Finans piyasalarında serbestleşme yönünde uygulamaların artması, bu piyasaların yapısında mevcut olan istikrarsızlık eğilimini artırmaktadır. Yabancı sermaye hareketlerinin ve özellikle kısa vadeli spekülasyon amaçlı sermaye giriş-çıkışlarının arttığı ve hızlandığı bir ortamda bu durum, finansal krizlerin sorumlusu ve ekonomik büyümeye olumsuz etki eden bir faktör olarak görülmektedir.

Ekonomide tasarrufların çoğalması ve kullanılmasında mali piyasaların daha etkin çalışmasını sağlayacak düzenlemeler yapan Asya ülkeleri, krizden önce mali araçları çeşitlendirmiştir. Sermaye piyasasını geliştirerek piyasa ekonomisine önemli

⁴⁷ Şükrü Durgut, “Dünyada Yaşanan Globalleşmenin Türkiye’ye Etkileri”, **Standart Dergisi**, Sayı: 466:16-22, Ekim 2000, s.16.

⁴⁸ Ulagay, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, s.105.

bir güvence sağlamışlardır. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile rekabet artmıştır. Mali piyasalarda hem yerli hem de yabancı yatırımcıya yönelik güven duyulan bir denetim mekanizması uygulanmıştır.⁴⁹ Yine de krizin çıkmasına engel olamamışlardır. Ancak krizden sonra, örneğin Malezya hükümeti sermaye çıkışlarına koyduğu geçici yasakla finansal sektörün ekonominin tümünü etkilemesine izin vermemeye çalışmıştır. Bir diğer örnek ise, yine gelişme yolunda olan ülkelerden Şili’de; sermaye çıkışlarını yasaklamak şeklinde değil, sermaye girişlerini vergilemek usulüyle olmuştur. Bu tür bir tedbirin, Şili ölçeğindeki bir ülkede başarılı olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır.⁵⁰ Ancak yine de, her ülke bu tür tedbirleri alması gerektiğinde kendi iç koşullarına göre karar alması, bu ülkelerin yararına olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu olan gelir dağılımı adaletsizliği, küreselleşme sürecinde çare bulunması gereken bir noktadır. 1965 yılında en fakir %20’lik dilimdeki nüfusun yıllık ortalama geliri 74 dolar, en zengin %20’sinin ise 281 dolardır. 1990 yılına gelindiğinde en fakirlerin gelirleri 283 dolara, en zenginlerin gelirleri ise 17056 dolara çıkmıştır.⁵¹ Ancak küreselleşme sürecinde zenginleşmeye neden olan teknolojik gelişme ve artan verim, gelişmiş ülkelere daha fazla fayda sağlamıştır. Dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü bu sürece hâlâ kendini dahil edememişken, kişi başına düşen gelirden bir artış olmasına rağmen, bu az bir oranda olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin geri dönülmez bir şekilde ilerleyen bu süreçten faydalanmaları için yapması gerekenler ise; eğitime yatırım yaparak insan kalitesini yükseltmek, teknolojiye yatırım ve AR-GE çalışmalarına önem vermek, internetin kullanılmasını yaygınlaştırmak, beyin göçünü tersine çevirecek özendirme politikaları yapmak, devletin ve siyasetin yeniden yapılanmasını sağlamak, ekonomide makro istikrar ve rekabet ortamını sağlamak, özel sektörün içeride ve dışarıda işbirliğini artıracak sektörel tedbirler almak şeklinde olmalıdır.

⁴⁹ Ekrem Keskin, “Uluslar arası Sermaye Hareketleri, Nedenleri...”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 18:14-26, Eylül 1996, s.18.

⁵⁰ Atilla Sönmez, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunahımı**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001, ss.438-442.

⁵¹ Erinc Yeldan, “Kapitalizmin Son İki Küreselleşme Evresi Üzerine Gözlemler”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 406:33-36, Ekim 2000, s.34.

6.Küreselleşme ve Bölgeselleşme İkilemi

Küreselleşme sürecine yön veren gelişmelerden birisi de bölgeselleşmedir. Bölgeselleşme süreci, dünya ekonomisi üzerinde küreselleşme olgusu ile rekabet içinde görünse de aslında onu destekleyen ve gelişen bir olgudur. Dünya ekonomisinde gerek gelişmiş, gerekse de gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretini geliştirmeye yönelik faaliyetleri iki doğrultuda gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi, evrensel yaklaşım olarak adlandırılan gelişmedir. Buna göre GATT çerçevesinde, olabildiğince fazla sayıdaki ülke arasında ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ve azaltılması ön görülür. İkinci yaklaşım ise; daha sınırlı nitelikte olup, belirli bir coğrafi bölgede yerleşik ve yakın ilişkiler içinde olan ülkeler arasındaki ticaret ve diğer akımların serbestleşmesi esasına dayanır ki, bunun adı bölgesel bütünleşme ya da kısaca bölgeselleşmedir.⁵²

Ekonomik entegrasyon veya bölgesel ekonomik işbirliği organizasyonları, üye ülkelerin verimlilik, dolayısıyla da rekabet güçlerini artıran, üçüncü ülkeler üzerinde farklı tesirler yaratan bir küreselleşme hareketidir. Küreselleşen dünya ekonomisi üzerinde söz konusu bölgesel entegrasyonlara dahil olan ülkelerin amacı; üye ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret engellerini önce tedricen indirmek ve nihai yatırım ve ticaret imkanlarının değerlendirilmesi sonucu, yaratılacak artı değerden bölge insanların istifade etmesini sağlamaktır.⁵³

Bölgeselleşmeyi savunanlar, bölgeselleşmenin ticari engelleri kaldırma veya azaltma konusunda kapsamlı anlaşmaların yapılmasına olanak sağladığını ve bölgede var olan ulusal lobilerin etkinliğini azalttığını, böylece çok taraflı ticareti destekleyerek küreselleşme sürecini hızlandırdığını iddia etmektedirler. Aksi görüşte olanlar ise, bölgesel blokların büyük pazar güçleri ile içe dönük bir yapılanmaya yöneldiklerini ve dolayısıyla ekonomik küreselleşmeyi geciktirdiklerini ifade etmektedirler.⁵⁴

Bölgesel anlaşma ile, taraf ülkeler birbirleriyle yaptıkları ihracatın önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları üye ülkelere ithal edecekleri daha ucuz mallarla ikame edebilirler. Böylece iç kaynaklar, ihracata yönelik üretim için serbest kalabilir. İhracat olanaklarının artması ile önce bölge içi

⁵² Kutlu, a.g.e., s.27.

⁵³ Ziya Altunyaldız, “Globalleşen Dünyada Bölgesel Organizasyonların Önemi ve APEC”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 1:14-17, Nisan 1996, s.14.

⁵⁴ Özlem Özkıvrak ve Dilek Dileyici, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 20:134-162, Ocak 2001, s.150.

ticaret, sonrada bölge dışı ticaret artabilir. Ayrıca, entegrasyondan önce sermaye akışı birçok ülkeye olurken, bloklaşma sonrası sermaye bölge içine yönelir.

Bölgesel ekonomik düzenlemelerin çoğunda geleneksel siyasi rekabetlerin kaldırılması amacı da bir itici güç olarak kullanılmaktadır. AB girişiminde Almanya ve Fransa arasındaki sorunların giderilmesi, daha küçük bir oluşum olarak MERCOSUR* (Güney Ülkeleri Ortak Pazarı) içinde silahlanma yarışına son verilmesi, Arjantin ile Brezilya arasındaki nükleer silahlanmayı engellemeyi amaçlamaktadır. Asya oluşumları içinde, Asya içi ve trans-pasifik anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu nedenlerle de bölgesel ekonomik düzenlemeler milli güvenlik düşüncelerinden de destek almaktadır.⁵⁵

Bugün, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler entegrasyon hareketlerine katılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin amacı, kendilerine rakip olarak gördükleri ülkelere karşı piyasalarını koruyarak refah seviyelerini muhafaza etmektir. Gelişmekte olan ülkeler ise, ellerindeki imkanları birleştirme ve bu yolla eksiklerini tamamlayarak kalkınmaya çalışmaktadır. Aslında, özellikle gelişmiş ülkeler açısından sömürge döneminden kalma pazarların yitirilmesi ve tek tek milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri pazarları daraltmıştır. Bu nedenle ülkeler siyasi kimliklerini koruyarak ekonomik işbirliklerini geliştirmiş ve kendi gelişmeleri için gerekli pazarlara ulaşmayı başaramışlardır.

Bölgesel organizasyon hareketleri dört temel başlık altında toplanabilir. Serbest ticaret bölgelerinde; üye ülkeler kendi aralarında mal ve hizmet hareketlerindeki ticari ve/veya diğer ulusal engelleri kaldırmayı amaçlar. Böylece üyeler, karşılıklı olarak birbirlerine, piyasalarına giriş önceliği tanırlarken, üye olmayan üçüncü ülkelere karşı kendi diledikleri ticaret politikalarını, tarifelerini, kotalarını uygularlar. Serbest ticaret bölgesinden biraz daha ileri bir entegrasyon düzeyini temsil eden gümrük birliğinde; dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi ve üye olmayan ülkelere uygulanacak ortak ticari kuralların kabulü söz konusudur. Ortak pazar aşamasında; anlaşma tarafları arasında üretim faktörlerinin, sermaye, emek ve teknolojinin serbest dolaşımına izin verilir. Bir ekonomik birlikte ise; tüm üye ülkelerin ekonomi

* MERCOSUR: 1 Nisan 1991 tarihinde oluşturulan, Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ı içeren geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon projesidir. MERCOSUR, pazar hacmini artırarak daha üretken ve dinamik ekonomiler oluşturmak, zengin doğa ve insan kaynaklarını kullanarak, çevreyi koruyarak, makro-ekonomik politikalarda koordinasyon sağlayarak ve ekonomik yönden tamamlayıcılığı geliştirerek dengeli bir sosyo-ekonomik kalkınmayı hedeflemektedir.

⁵⁵ İzzet Fehmi Güneş, "21 nci Yüzyılda Küresel Ticaretin Yönü", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 42:13-23, Temmuz 1999, s.18.

politikalarını birleştirmeleri gerekmektedir. Bu tür bir anlaşma sonucunda mal ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı yanı sıra, para ve maliye politikalarının tam bir uyum göstermesi şarttır.⁵⁶

Bölgesel ekonomik birleşmeler esnasında belli kriterler göz önüne alındığında, birleşmeden elde edilen fayda ve üye ülkeler arasındaki ilişkiler daha üst düzeyde sağlanabilecektir. Buna göre; ekonomik gelişme farklarının az olması, coğrafi yakınlık, ekonomik yapı benzerliği, sosyal, kültürel, tarihsel ve dinsel ortaklık, askeri ve politik ortaklık, bir ekonomik entegrasyonun başarılı olması için gerekli şartlar olarak önümüze çıkmaktadır.⁵⁷

Dünyada bölgeselleşme ile birlikte, tüm piyasaların serbestleştirilmesini öngören GATT anlaşması mevcuttur. Bölgeselleşme ile GATT kurallarının, yani mal-hizmet ticareti, finansal piyasalar ve üretim alanlarındaki küreselleşmenin nasıl etkileneceği kesin bir şekilde ortaya konulmamıştır. İş görülen uluslar arası arenanın hangi siyasi ve sosyal baskılar altında olacağı, gelişmiş ülkelerin gündeminde hangi maddelerin ağırlık kazanacağı gibi konular bu gelişme trendine yön verecektir. Buna göre, küreselleşme ve bölgeselleşme bir çatışma içinde mi olacak? Yoksa birlikte piyasaları etkilemeye devam mı edeceklerdir? Aslında küresel ve bölgesel inisiyatifler, son 30 yıl boyunca birbirlerini güçlendirerek sürmüştür. Bölgesel inisiyatiflerin küreselleşmeyi yok edeceği değil, daha ileri bir noktaya götüreceği görülmeye başlanmıştır.⁵⁸

Tablo 2.1 : Bölgesel Serbest Ticaret Düzenlemelerinin Dünya Ticaretindeki Payı (%) (1998)

AB	22,8
EUROMED	2,3
NAFTA	7,9
MERCOSUR	0,3
FTAA	2,6
AFTA	1,3
AVUSTRALYA-YENİ ZELANDA	0,1
APEC	23,7
TOPLAM	61,0

Kaynak: Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı: 42 Temmuz 1999, s.17.

⁵⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar”, 7.BYKP., Yayın No: DPT:2375-ÖİK:440, Ankara, Ocak 1995, s.57.

⁵⁷ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, Beta Yayınları, 1997, s.19.

⁵⁸ Güneş, a.g.m., s.18.

Yukarıdaki Tablo 2.1’de ekonomik blokların dünya ticareti içindeki payı görülmektedir. AB ve APEC en fazla paya sahip blok olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tablo, ekonomik blokların küreselleşme üzerindeki etkisinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir

7.Çok Uluslu Şirketler ve Küreselleşme

7.1.Tanım ve Üretim Biçimleri

ÇUŞ’lar, son yüzyılda dünya piyasalarına yön veren kurumlar olarak görünmektedir. Bu şirketler için bir tanımlama ise şu şekilde yapılabilir: Yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla, kendine bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir.⁵⁹ ÇUŞ, birden fazla ulusal nüfuz sahasında şubelere ve bağlı şirketlere sahip olan şirkettir.

ÇUŞ’lar, daha küreselleşme süreci ortaya çıkmadan önce dünya ticaretinde yer almışlardır. 19. yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere Belçika’da (S.A. Cockreil-1815), Almanya’da (Bayer-1863), İsviçre’de (Nestle-1867), Fransa’da (Michelin-1893) ve İngiltere’de (Lever-1890) ortaya çıkmışlardır.⁶⁰ 1960 ve 1970’li yıllara kadar ÇUŞ’lar Avrupa’da var olmasına rağmen, bu tarihlerde Amerikan orijinli şirketler, son yıllarda ise değişik milli orijinleri olan şirketler piyasaya girmişlerdir.⁶¹

Sermayenin serbest dolaşımı ve üretimin küreselleşmesi amacıyla uluslar arası alanda faaliyet gösteren ÇUŞ’lar ya da uluslar arası şirketler, son yıllarda dünya ekonomisine ve siyasetine yön veren küresel aktör haline gelmişlerdir. Birçok çevre tarafından yeni dünya düzeninin bir ürünü olarak değerlendirilen ÇUŞ’ların sayıları 20. yüzyılın ortalarından itibaren artmaya başlamış, 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme hareketlerinin yoğunluk kazanması ile daha da hız kazanmıştır. BM’nin 1983 yılında yayınladığı “Centre on Transnational Corporation” isimli raporuna göre, 1980 yılında dünyada 80.000 şubeye sahip 11.000 adet ÇUŞ vardır. Aynı örgütün 1994 yılında yayınladığı “World Investment Report” isimli raporunda, 1993 yılında ÇUŞ’ların sahip olduğu şube sayısı 206.000 olarak belirtilmiştir. Aynı rapora göre, gelişmiş ülkelerin yurt dışına gönderdikleri sermaye tutarı 1990 yılında 35 milyar ABD doları iken, 1994 yılında 160 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu sermaye

⁵⁹ Hıdır Mor, “Küreselleşmeli mi? Küreselleşmemeli mi?”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 44:86-91, Nisan 2000, s.89.

⁶⁰ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.169.

⁶¹ Tunç, a.g.m., s.57.

akışı ile ÇUŞ'lar, dünya sanayi üretiminin %30'unu kontrol eder duruma gelmişlerdir.⁶²

ÇUŞ'ların üretim faaliyetlerini üç grupta toplayabiliriz:

- Geriye Bağlantılı Üretim Faaliyetleri: Bunlar, daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulmuş şirketlerdir. Kendi sınai üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddenin çıkarılması ve işlenmesi faaliyetlerinde bulunurlar. 19. yüzyılda İngiliz sömürgeleri ile bugünkü petrol ve diğer maden çıkarma faaliyetlerini yürüten şirketler örnek gösterilebilir.

- İleriye Bağlantılı Üretim Faaliyetleri: Bunlar, ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenleyen yada ana firmanın bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapan şirketlerdir. Örneğin Nestle şirketinin 186 fabrikasından üç tanesi ana şirketin bulunduğu İsviçre'de kurulmuş olup, bu ülkedeki satışları toplam satışların %3'ünü oluşturmaktadır.

- Yatay Bağlantılı Üretim Faaliyetleri: Günümüzde en çok yaygın olan bu tip şirketlerdir. Son çeyrek yüzyılda özel doğrudan yabancı yatırımların büyük bir bölümü bu tip şirketlerce yapılmıştır. Yatırım yapılan ülkedeki yavru şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü de transfer edilerek yavru şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır.⁶³

7.2.Ulus Devlet Yapısına Etkileri

Aslında sermayenin devlet üzerinde etkinlik kurma isteği ve bu etkinliğin mali güç oranında gerçekleşmesi yeni bir olgu değildir. Ekonomiyi ellerinde tutanlar, devlet gücünü de elde etmişlerdir. Bu gerçek tarih boyunca değişmemiş, değişenler sadece bu amaç için kullanılan araç ve yöntemler olmuştur. Bugüne geldiğimizde ise, küreselleşen dünyanın yine birileri tarafından kontrol edildiğini görmekteyiz. Çünkü, bugün birileri diye bahsettiğimiz ÇUŞ'lar, dünyada yapılan toplam ticaretin büyük bir bölümünü kendi tekellerinde bulundurmaktadırlar.

Yeni düzen politikaların ekonomik amaçlarının gerçekleştirilmesi, bu amaçları gerçekleştirecek araçların geliştirilip güçlendirilmesiyle mümkündür. Bu araçlar uluslar arası şirketlerdir. Uluslar arası anlaşmaların, şirketlerin istem ve gereksinimlerini karşılayan maddelerden oluşmasının nedeni de budur.⁶⁴

⁶² Yıldızoğlu, a.g.e., s.15.

⁶³ Cem Alpar ve M. Tuba Ogun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara, Evrim Yayınevi, Aralık 1985, ss.89-90.

⁶⁴ Metin Aydoğan, **Bitmeyen Oyun ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler 1919-1999**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, Nisan 2000, ss.194-195.

Geleneksel olarak devlet, kamu hizmeti sağlar, düzenleyici rol oynar, alt yapıyı oluşturur, ulusal savunma sistemi kurar, sosyal ve ekonomik faaliyetleri düzenler. Küreselleşme ile birlikte, asıl amaçları siyasi alanda ekonomik kaynakları ve yeni pazarları elde tutmak olan ÇUŞ'lar ortaya çıkmıştır. ÇUŞ'lar, milli piyasalara daha rahat nüfuz edebilmek için, ekonomik kazançlarını engelleyecek, başta hukuk kuralları olmak üzere her türlü sınırlamadan/engelden kurtulmak için ulus devlet anlayışını aşındırmış ve yıkmıştır. Ancak merkez ülkeler dediğimiz sanayileşmiş ülkeler, kendi ulus devlet yapılarından asla taviz vermemekte ve daha kuvvetlendirmeye çalışmakta, çevre ülkeleri demokratikleşme, insan hakları, özelleştirme, etnik sorunlar, milliyetçilik akımları ile baskı altında tutarak, gelişmelerine engel olmaktadır.

Uluslar arası şirketler vergi vermez ve mali açıdan denetlenemezler. Bugün, uluslar arası şirketlerin küresel faaliyetlerini değil denetlemek, izlemek bile olası değildir. Son derece değişik yapılanmaları, ulusal yasalardan sıyrılma yetenekleri, siyasi ve mali güçleriyle uluslar arası şirketler, çağımızın ekonomik bukalemunlarıdır. Bunlar kimi zaman yerli şirket, kimi zaman eşit katılımlı ortak, kimi zamanda yap-işlet-devret yatırımcısıdır. Bu sistemin en rahatsız edici yönü; dünya çapındaki şirketlerin, hükümetlerin kendi halklarının yararına olan politikaları yürütmelerine engel olma gücü ve olanağıdır. Ulus devletlerin liderleri kendi toprakları üzerinde bir zamanlar sahip oldukları kontrolün büyük kısmını yitirmektedirler. Yabancılar daha şimdiden içeri girmiş oldukları için, dış dünyanın taleplerine gittikçe daha fazla boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Düzenli olarak sınır ötesi çalışan işletmeler, en ücra köşeleri bile her türlü politik düzenleme ve geleneği aşıp geçen yeni bir dünya ekonomisine katılmaktadırlar.⁶⁵

ÇUŞ'lar sahip oldukları bu güç sayesinde uluslar arası arenada ekonomik, kültürel ve sosyal tüm alanlarda etkinliklerini artırmışlardır. Bugün bir medya devi, dünyanın en ulaşılmaz gibi görünen bölgelerine erişebilmekte ve ahlaki kavramlardan sosyal kurallara kadar çeşitli alanlarda ciddi değişikliklere neden olabilmektedir. Siyasi iktidarlar, özelleştirmeden vergilendirmeye kadar her radikal kararda ÇUŞ'ların desteğini aramakta, aksi takdirde medyanın yönlendirmesi ile kitlesel desteklerini kaybederek iktidardan inebilmektedirler.

⁶⁵ Richard J. Barnet ve John Cavanagh, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çeviren:Gülden Şen), İstanbul, Medya Holding A.Ş. Tesisleri, Nisan 1995, ss.5-6.

Günümüzde büyük şirket yöneticileri hükümet başkanları ile çok rahat diyaloga girebilmekte ve istedikleri politikaların üretilmesi için devletlere baskı bile yapabilmektedirler. Bu şirketler artık ülke politikalarının belirlenmesinde etkin rol oynayan bir siyasal güç halini almışlardır. Çünkü onlar için geçerli olan sadece yatırım yaptıkları ülkelerin yasaları değil, aynı zamanda küresel sistemin işleyen kurallarıdır. Uluslar arası tahkim, bu kuralların somut örneklerinden biridir.

7.3.Ekonomik Politikalara Etkileri

Son yıllarda büyük şirketlerin farklı ülkelerde yatırım yapmaları, gerek kendi ülkelerinin gerekse yatırımın yapıldığı ülke açısından ekonomi politikalarının değişmesinden kaynaklanmıştır. Büyük şirketler için pazar büyüklüğünün ülke ölçüsünden dünya ölçüsüne dönüşmesi, sermayenin en ucuz olduğu yerden temini, pazara yakın olma, en yüksek kârın elde edilmesi önemlidir.⁶⁶ Bunun için yüksek faiz oranları ve vergileri, işçi maliyetlerinin artışı, kredi politikasında girişimciler aleyhine değişim, kendi ülkelerinden çıkmalarına neden olmuştur. Gittikleri ülkelerin ise, ithalata sınırlar getirmesi, bu şirketleri ihracat yerine bizzat o ülkelerde yatırıma yöneltmektedir.

Ayrıca şirketler, gittikleri ülkelerde özellikle son yıllarda çeşitli şirketlerle birleşmektedirler. Bundaki amaçları yüksek AR-GE maliyetlerini paylaşma düşüncesi, sınırlı sayıdaki nitelikli bilim adamlarından faydalanma imkanı oluşturmalarıdır. Örneğin bir tek ilacın geliştirilmesi 300 milyon dolar, yeni bir jet motoru 1 milyar dolara mal olabilmektedir.⁶⁷

7.4.Az gelişmiş Ülkelerde Yatırımlar

Az gelişmiş ülkelerdeki doğal kaynak ve ucuz işgücü, ihracata yönelik yatırımların temel nedenidir. ÇUŞ'lar, özellikle az gelişmiş ülkelerin doğal kaynakları üzerinde yoğunlaşarak, kâr ve bağlı oldukları ülkelerin endüstrilerine hammadde sağlamaktadırlar. Özellikle ÇUŞ'lar, emek maliyetini düşürmek için yatırımlarını emeğin ucuz olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırmışlardır. Son yıllarda hem ucuz hem eğitilmiş işgücüne sahip olan uzak doğu ülkeleri, bu imkanlardan yararlanmışlardır.

⁶⁶ Faruk Cömert, "Yabancı Sermayenin Dünyası, Bugünü ve Geleceği", **Hazine Dergisi**, Sayı: 12:1-27, Ekim 1998, s.5.

⁶⁷ Arıboğan, a.g.e., s.179.

Az gelişmiş ülkeler tarafından, ithalata gümrük vergileri veya miktar kısıtlamaları ile kayıtlar getirilmesi, ÇUŞ'ları iki nedenle, ithalatın kısıtlandığı ülkede yatırıma yöneltmektedir. Bunlardan birincisi; şirketin ihracatının azalması veya tamamen imkansızlaşması, diğeri ise kendisi yatırıma geçmediği takdirde diğeri rakip şirketlerin yatırım yaparak mevcut pazarları ele geçirme çabasıdır.⁶⁸

Dünya ticaretinin büyük bir bölümünü elinde tutan ÇUŞ'ların günümüzde 1.7 trilyon ABD doları dış yatırımları, 4.4 trilyon ABD doları küresel satışları bulunmaktadır. General Motors, Exxon, IBM ve Royal Detschell gibi isimleri içeren 15 en büyük küresel şirketin bir yıllık gelirlerinin, 120 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin yıllık GSYİH toplamlarından fazla olması, oldukça dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpmaktadır.⁶⁹

Aslında gelişmiş ülkelerin yaşadığı çeşitli olumsuzlukların nedeni; ekonomide “azalan kâr haddi kanunu” olarak bilinen şirketlerin kârlılıklarının azalmasından başka bir şey değildir. Kâr haddinin azalması yatırımları ve büyümeyi sınırlar. Kâr haddini artırmanın en iyi yolu ise, serbest piyasa ekonomisinin ithalatı serbestleştirdiği ekonomilerde yeni mal ve hizmetlerin pazarlanması ile mümkün olur. Bunun için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine sermaye girişinin sağlanması gereklidir. Bu sermaye girişi için de uluslar arası şirketlere ihtiyaç vardır. Ortaya çıkan bu göstergeler, yıllar ilerledikçe bir başka deyişle küreselleşme hız kazandıkça dünyaya yayılan yabancı sermayenin de miktarının artmasının en büyük nedeninin, kârlılığın artırılması olduğu gerçeğini öne çıkarmaktadır.

7.5. Tekelci Rekabet

ÇUŞ'ların esas amaçları küresel düzeyde pazar arayışları ve kâr elde etme çabasıdır. Şirketler ülke sınırları dışında bir karar alırken gidecekleri ülkedeki belirsizlikler ve ilave maliyetleri düşünürler. Ancak ÇUŞ'lar özellikle az gelişmiş ülkelere yatırım yaparken bazı tekelci ayrıcalıklara sahiptirler. Mal farklılaştırması, üstün pazarlama teknikleri ve fiyat politikalarıyla yerli üreticilere nazaran daha geniş pazarları ele geçebilme olanağına sahiptirler. Ayrıca üretimde kullanılan teknolojik yeniliklerle taklit edilmesinin önlenmesi, sermaye temininde kolaylık, büyük ölçekli yatırımlar nedeniyle içsel tasarruflar bu şirketlerin elde ettiği avantajlardır.⁷⁰ Küresel

⁶⁸ Alpar ve Ogun, a.g.e., s.99.

⁶⁹ Hacısalihogulları, a.g.e., ss.48-51.

⁷⁰ Alpar ve Ogun, a.g.e., s.95.

dünyanın getirdiği rekabet sonucu, dünya üzerinde tekel oluşturma çabası son yıllarda ÇUŞ'ların birleşmeleri ile daha da gün ışığına çıkmıştır. Örneğin, Alman Daimler-Benz ile Amerikan Chrysler birleşmesi gibi.⁷¹

ÇUŞ'lar, küresel ekonominin tanımını gereği, doğal kaynaklar, sermaye, teknoloji ve emekten oluşan üretim faktörlerine kadar, mallar ve hizmetlerin de dünya üzerinde hareket ettiği, hizmetlerin ve doğal kaynakların ucuz oldukları yerlerden pahalı oldukları yerlere, malların üretiminin ise pahalı oldukları yerlerden ucuz oldukları yerlere doğru kaydığı kâr eksenine bir ortam yaratırlar.

⁷¹ Erol İyibořkurt, **Küreselleşme ve Türkiye**, Bursa, Ezgi Kitabevi, Ekim 1999, s.109.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİ İÇERİSİNDE TÜRKİYE’NİN KONUMU

1. Türkiye’de Küreselleşme Süreci

1.1. Üretim ve Ticaretin Küreselleşme Süreci

Dünyada gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi, 1960-70’li yıllarda Türkiye’nin de ekonomisi ithal-ikameci politikalara dayanmıştır. Bu dönemde, yurt içi üretim kapasitesini artırmak amacıyla büyük kamu yatırımları olmuş ve dış ticaret, miktar kısıtlamaları ve sabit kur rejimiyle korunmuştur. Ancak, sabit kur rejiminin Türk Lirası’nı aşırı değerlendirmesi, ithal-ikamesi stratejisinin genellikle ithal hammaddelere yönelik olması ve 1973-74 yıllarındaki ilk petrol krizinin de etkisiyle, Türkiye’nin ticaret hadleri kötüleşmiştir. Bu nedenle, ödemeler dengesini sağlayabilmek için kısa vadeli borçlanma yoluna gidilmiştir. Toplam talep ve arz arasında dengesizlikler oluşmuş ve bu da, enflasyonun artmasına neden olmuştur. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979 yılındaki ikinci petrol krizi, durumu daha da kötüleştirmiş ve bu ortamda Türkiye’de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır.¹

24 Ocak 1980 kararları, enflasyonu kontrol altına almak, yabancı finansman açığını kapatmak, daha dışa dönük ve piyasa odaklı bir ekonomik sisteme ulaşmak amacıyla ilan edilmiştir. Bu kararlar çerçevesinde, ihracata dayalı büyümenin teşvik edilmesi ve Türkiye’nin ihracatta rekabet gücünü artırabilmek amacıyla ihracat sübvansiyonları sağlanmış ve Türk Lirası’nın reel olarak değer yitirmesine izin verilmiştir. 1980 yılında başlatılan ekonomik program; ihracat sübvansiyonları, yüksek oranda devalüasyon ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yapılmasını öngörmüştür. Başlangıçta döviz kurlarında, faiz oranlarında ve hükümetçe belirlenen kamu ürünleri fiyatlarında görülen yüksek artışlara, hızla uygulamaya konulan ihracatı teşvik amaçlı politikalar eşlik etmiştir. Bu hamleler, uluslararası kredi kuruluşlarının güvenlerinin tekrar kazanılmasına da

¹ TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ankara, Banknot Matbaası, Mayıs 2002, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kuresel.pdf> (09 Şubat 2006), s.5.

rol oynamıştır. Borç rahatlatma operasyonlarıyla birlikte, IMF stand-by ve DB uyum kredileri hızla takvime bağlanmış ve ödemeleri gerçekleştirilmiştir.²

Yurtdışından sağlanan net kredilerin ara malların ithalatında kullanılması, Türk Lirası'nın değer kaybı ve yurt içi talebin önemli derecede azaltılması, ihracatın güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde ihracatı teşvik etmek amacıyla, Türk Lirası'nın değer kaybına izin verilmiş, ihracatçıların başlangıçtaki masrafları devlet tarafından karşılanarak doğrudan ödeme yapılmış, önceleri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ve daha sonraları da ticari bankalarca ihracatçılara düşük faizli kredi verilmiş, ihracat mallarının üretiminde kullanılan ara mallar ithalat vergilerinden muaf tutulmuş ve ihracatçı firmalara ihracatını artırdığı oranda kurumlar vergisi indirimi uygulanmıştır.

1980-90'lı yıllarda ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulanmış ve ihracatçılara önemli ölçüde teşvik verilmiştir. Ancak, ihracat patlaması özel imalat sanayiinin sabit sermaye yatırımlarını artırmamış ve ticaretin liberalleştirilmesi de istihdam düzeyini iyileştirmemiştir. Kısa vadeli sermayeyi çeken yüksek faiz oranları özel yatırımlar için caydırıcı olmuş ve reel sektör şirketleri için finansal varlıklara yapılan yatırımlar fiziksel yatırımlardan daha cazip hale gelmiştir. Sonuç olarak, ekonominin üretim kapasitesi artırılmamıştır.

Türkiye ekonomisinin 1980-1989 yılları arasında dışa açık bir ekonomik yapılanma sürecinde yatırımlarını ihracata yönelik yapmaması, 1988 yılında dış borçların baskısı ve yurt içinde oluşan mali serbestleşme ile halkın vadeli hesaplara ve borçlanma senetlerine yönelmesi ile yükselen enflasyon ve ekonomideki yapısal bozukluklarla birlikte bir mini kriz ortaya çıkmış ve 4 Şubat kararlarının alınmasına yol açmıştır. Ekonominin finansmanı açısından Türk ekonomisinde ihracat artışının 1980 yılı öncesi oluşturulan atıl kapasitelere dayanması ve bunun 1988 yılına doğru tükenmesi ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmuştur. Bu dönemde ekonomide tıkanmanın bir diğer nedeni de, ihracat artışı sağlanması için sabit sermaye yatırımlarının tarım ve sanayiye yönelmemesi olmuştur. Ancak gerek kamu gerekse özel sermaye yatırımlarındaki tercihler ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmiştir. İmalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının payı ihracata yönelim yıllarında %30 iken, konut yatırımlarında bu pay %35 olmuştur. Özellikle 1989-1993 yılları arasında finansal serbestleşme ile imalat sanayiinde sabit sermaye yatırımları

² TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye...**, ss.5-6.

azalmıştır. Kamu yatırımlarının 1983-1987 yılları arasında imalat sanayi yatırım payı %11.7, bundan önceki dönemlerde %20 olmuş, 1989-1993 yılları arasında ise %4.7'ye düşmüştür. Bu nedenlerle, dışa açılan ve küreselleşme sürecinde yol almak isteyen Türk ekonomisinin, dış dünya ile rekabet açısından önceliklerini dış ticarete yönelik sektörler yöneltmemesi ekonomik gelişmenin sağlam temellere oturtulamamasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye için söylenebilecek olan söz; ülke ekonomisinin ihracat yapabildiği fakat ihracata dayalı sanayileşemediğidir.³

1970'li yılların sonunda ithalat malları listelerinde yer almayan malların ithal edilmesi yasaktı. 1980 öncesinde firmalar, ithalat faaliyetleri için TCMB'ye önceden teminat yatırımları gerekiyordu. Ayrıca ithalattan gümrük vergisi ve bunun yanı sıra belediye vergisi, damga resmi, rıhtım resmi ve istihsal vergisi gibi ücretleri kapsayan gümrük vergisi dışında kalan ücretler alınıyordu. 1980 yılında ilk adım olarak, ithalatı açıkça yasaklanmamış her türlü malı ithal edilebilecek yeni bir uygulama başlatılmış, miktar kısıtlamaları azaltılırken gümrük tarifeleri de indirilmiştir. 1985 yılında Yasak Mallar Listesi ortadan kaldırılmış; ithal edilmesi yasak malların sayısı 500'den 3'e (silah, mühimmat ve uyuşturucu) düşürülmüştür. 1989'da ithalatta liberalleşme daha da hız kazanmıştır. 1990'da ithalat rejimi tekrar değişmiş, ithalatta teminat yatırma zorunluluğu ve izin belgesi alma uygulamaları tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuç olarak, 1980'lerde Türkiye hem sayı kısıtlamalarını kaldırmayı hem de ithalat vergisi oranlarını indirmeyi başarmıştır. Bu bağlamda, Türkiye 1991 yılında DB tarafından yoğun düzenlemeler yapan ülkelerden biri olarak sınıflandırılmıştır. 1995 yılında Türkiye, DTÖ'ye üye olmuştur. 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesiyle, ithalat vergileri ve miktar kısıtlamaları üye ülkeler için kaldırılırken, diğer ülkeler için de ortak tarifeler uygulanmaya başlanmıştır.⁴

1.2.Finansın Küreselleşme Süreci

Küreselleşme sürecinde 1980'li yıllardan beri, bölgesel pazarlar birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmiş ve uluslararası sisteme entegre olmak için önemli adımlar atılmıştır. Sanayileşmiş ülkeler finansal piyasalarını küreselleştirmek için gerekli ekonomi politikaları uygularken, pek çok gelişmekte olan ülke de sanayileşmiş ülkeleri takip etmiştir.

³ Yeldan, "Kapitalizmin Son İki...", ss.47-48.

⁴ TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye...**, ss.8-10.

Türk finans piyasası 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra, gerçek anlamda faaliyette bulunmaya başlamış ve belirli bir büyüklüğe kavuşmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda finans piyasasının geliştirilmesi için çeşitli hukuki, finansal ve ekonomik çalışmalar yapılmış fakat ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı uygulamaya geçilememiştir.

1980 yılı sonrası en hızlı yapısal değişme finans kesiminde görülmüştür. Bankacılık sistemi yeni bir anlayışla, uluslar arası bankacılık sistemiyle entegre olma yolunda aşama gösterirken, sermaye piyasasının geliştirilmesi için bir dizi karar alınmıştır.⁵

Bu yeni ekonomik politikanın başlıca amaçları şunlardır: Ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dış satımın artırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi ve desteklenmesi, piyasa mekanizmalarının özgürce işleminin sağlanması.⁶

Türkiye finansal liberalleşme sürecine girerken, en temel önkoşul olan fiyat istikrarı ve mali disiplini sağlayamadan, faiz oranları üzerindeki devlet kontrolünü kaldırmıştır. Açıklarını kapatmak için finansman gereksinimi olan kamu sektörü, finansman ihtiyacını karşılayabilmek için sistemde olabildiğince çok banka olmasını istemiştir. Yüksek reel faizler bankacılık sektörünü işadamları için çok cazip hale getirmiş ve hükümet de bankacılık lisanslarını çok kolay vermiştir. Bir zamanlar çok yüksek reel faiz oranları ödeyen ve bunun sonucu olarak da çığ gibi büyüyen bir borç stokuyla karşı karşıya kalan hükümet, bu sefer de bankaların bir biri ardına iflas etmesi ve sonra da devralınması sorunuyla karşı karşıya kalmış, bunların yeniden sermayelendirilmesi için kamu fonlarına ihtiyaç artmış, bu da iç borç stokunda önemli artışa neden olmuştur.

Liberalleşme politikalarından sonra iç borç artışına paralel olarak dış borç stokunda da artış trendi yaşanmış ve yabancı sermayenin aniden çekilmesiyle de 1994 krizi patlak vermiştir. 1990'lı yıllar aynı zamanda Türkiye ekonomisi için iç ve dış şoklar ve krizlerin de yaşandığı bir dönem olmuştur. Bir ülke aynı anda hem iç hedeflere yönelik bir para politikası izleyip hem sabit döviz kuru politikası hem de sermaye hesapları serbestisini bir arada götüremez. 1994 krizi ilk kuşak reformların tek başına yeterli olmadığını ve kamu finansmanını yoluna sokmak için reformlara

⁵ Güven Sevil, **Finansal Kurumlar**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994, s.8.

⁶ Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Liberalizm**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s.227.

devam edilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçmek için ekonominin iyi yönetilmesi gereğini göstermiştir. Böylece ikinci kuşak reformlar ve yönetimin etkinliği konulan 1990'lı yılların ana gündem maddelerini oluşturmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan son krizler, özellikle de kamu sektörüne yönelik daha ciddi ve yüksek kaliteli reformların yapılmaması halinde durumun daha da kötüleşeceğini bir kez daha göstermiştir.

1980 yılından önce Türkiye, yetersiz finansal sistemiyle içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi stratejisi izlemiştir. 1980 yapısal reform programıyla birlikte kalkınma stratejisi, bu içe dönük, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden, dışa dönük, piyasa odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçmiştir. Buna bağlı olarak, 1980'li yılların başlarında Türkiye'de seri ekonomik, yasal ve kurumsal reform başlatılmıştır.⁷ 1980'li yıllarda yürütülen ekonomik reformlarla bağlantılı olarak, 1989 yılında finansal küreselleşme sürecinde, sermaye hareketleri serbest bırakılırken, aynı zamanda piyasa odaklı politikalara ağırlık verilmesiyle döviz kuru rejiminde değişiklikler yapılmıştır.

1980 yılı öncesinde uygulanan sabit döviz kuru rejiminde, Türk Lirası'nın değeri hükümet tarafından değişen ekonomik koşullara göre belirlenirken, bazı durumlarda Türk Lirası aşırı ölçüde değerlenmiştir. Bu nedenle, Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programıyla, daha gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası yürütülmeye başlanmıştır. Böylece Türk Lirası'nın diğer para birimleri karşısındaki değeri önemli oranda düşürülmüş ve kara borsanın varlığını da engelleyen tek bir geçerli kur oluşmuştur. 1982 yılı sonunda ticari bankaların ve kişilerin döviz bulundurmalarına ve döviz işlemi yapmalarına izin verilmiştir. Bununla beraber, 1970'li yıllar boyunca hükümet mevduat ve kredi faiz oranlarını doğrudan kontrol etmiştir. Ancak, 1970'li yılların sonuna doğru hızla artan enflasyon nedeniyle reel faiz oranları eksiye dönmüştür. Bu nedenle finansal fonlar bankacılık sisteminden çekilip hızla paralel finansal piyasalara ve döviz kaymaya başlayınca, Ocak 1980'de mevduat ve kredi faiz oranlarına konan tavan değerler kaldırılmıştır. Faiz oranları üzerindeki devlet denetiminin kaldırılmasındaki amaç, tasarrufları finansal sisteme çekerek ve finansal kuruluşlar arasındaki rekabeti artırarak finansal sektörün derinleşmesini sağlamak olmuştur.⁸ Fakat bu kararlar birlikte bazı sorunlar ortaya

⁷ TCMB, *Küreselleşmenin Türkiye...*, s.11.

⁸ TCMB, *Küreselleşmenin Türkiye...*, ss.11-12.

çıkması ve bu sorunlara yönelik düzenlemeler 1988 yılına dek sürmüş ve ancak 1988 yılında tüm mevduat faiz oranları serbest bırakılabilmektedir.

1980'li yıllardan önce finansal açıklar sık sık TCMB tarafından doğrudan para basılması suretiyle karşılanırken para politikası da büyük ölçüde maliye politikasına dayandırılmıştır. 1985 yılında hükümet bütçe açıklarını kapatmak için devlet tahvili ve bonosu çıkarmaya başlamıştır. Böylece, kamu açıklarının TCMB bilançosu üzerindeki olumsuz etkileri biraz olsun azalmıştır. En son olarak da, 2001 yılında çıkarılan yeni TCMB Kanunu'yla kısa vadeli borç verme uygulaması tamamen kaldırılmıştır. TCMB, ülkenin para politikası kapsamında, bankacılık sisteminin likidite düzeyini ayarlamak ve bu sayede para arzını kontrol etmek amacıyla, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır.⁹

Ayrıca, finansal küreselleşme çerçevesinde, bankacılık sektörüne ilişkin reform ve düzenlemeler yapılmış, sermaye piyasası kurulu ve TCMB bünyesinde yeni piyasalar (bankalar arası para piyasası) kurulmuştur.

2.Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Bu noktada ülkemizin mevcut durumunun tespit edilmesi, yaşadığımız çağın ve içinde bulunduğumuz küreselleşme olgusunun nasıl algılanması gerektiği ve bu süreçten ülke ve millet olarak nasıl en başarılı bir şekilde çıkabileceğimizin belirlenmesi ve önceliklerimizin ortaya konulması hayati önem taşımaktadır.

Doğu bloğunun dağılmasıyla Avrupa'nın doğusu ile Asya'nın batısında yer alan Avrasya bölgesinde önemli bir otorite boşluğu meydana çıkmış ve bu sebeple de Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya'da sıcak savaşlar yaşanmıştır. Bu olumsuz süreç, günümüzde de devam etmekte ve Avrasya'nın ortasında, merkez ülke olarak yer alan Türkiye'nin güvenliğini ciddi boyutlarda tehdit etmektedir. Dünyanın petrol ve doğal kaynaklarının önemli bir kısmının yer aldığı bu bölge, bölgesel kutuplaşma sürecine girmiş olan ABD, Almanya ve Japonya'nın rekabet ettiği bir alan durumuna gelmiştir.

Küreselleşme sebebiyle milli yapıların parçalanması için etnik kimlikçilik, cemaatçilik, kültürel farklılık gibi alt kimlikleri kaşıyan politikalar kasıtlı olarak geliştirilmekte, Türkiye gibi milli toplum ve devlet yapılanmaları dağıtılmaya

⁹ TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye...**, ss.14-15.

çalışılmaktadır. Günümüz şartlarında Türkiye'nin en büyük sorunu bu parçalama gayretleridir.

Türkiye'nin önüne AB'ye giriş şartları ya da küreselleşme sürecine uyum sağlama şartları adı altında, ülkemizin devlet ve toplum yapısını tümünden bozabilecek öneriler dayatılmaktadır. Sanki o öneriler dikkate alınmazsa, Türkiye çağ dışı kalacakmış gibi zorlayıcı bir atmosfer de bunun yanında sürekli olarak empoze edilmektedir. Türkiye'yi geleneksel yapısından ve kimliğinden uzaklaştıracak bir köklü değişim, gelişme adına zorlanmakta, ancak Türk toplumunun milli çıkarları görmezden gelinmektedir. Yeni bir yüzyılda Türkiye'nin bir ulus devlet ya da toplum olarak ne gibi ihtiyaçları olabilir diye düşünülmemekte, medyatik saldırılar ile toplumun beyni yıkanmakta ve kamuoyunda hiç durmadan yabancı reçeteler aranmaktadır. Sanki yabancıların her söylediği doğru imiş gibi, dışarıdan gelen reçetelere fazlasıyla rağbet edilmekte, yabancıların isteklerine Türkiye'nin milli çıkarları dikkate alınmadan körü körüne boyun eğilmesi gerektiğini savunanlar göze çarpmaktadır.

Günümüzde dünya, “Batı” ve “Batı'nın dışında kalanlar” olarak ikiye ayrılmıştır. Batı ise; ABD, AB ve İsrail olmak üzere üçe bölünmüştür.¹⁰ Bu ayrımlar dünya politikasını birinci derecede etkilediği gibi, Türkiye'deki siyasi gelişmeleri de doğrudan yönlendirmektedir. Soğuk savaş yıllarında yarım yüzyılı aşkın bir süre Batı bloğu içinde yer alan Türkiye, günümüzde Batı ile Batı'nın dışındaki dünya arasında kalmakta, Batı bloğunda meydana çıkan üçlü bölünme yüzünden arada kalmışlığı giderek artmakta ve daha da zor günlere doğru sürüklenmektedir.

Türkiye'deki siyasi kültürü diğer toplumlardan farklı kılan en önemli tarihi faktör, bu ülkenin geçmişte dünya ana kıtasının ana kavsak noktalarını da içinde barındıran, özgün ve uzun ömürlü siyasi düzen kuran bir medeniyetin merkezi olmasıdır. Bu siyasi merkezin karşı medeniyet ile girdiği cephe ilişkisini zamanla kaybetmesinin siyasi yapı üzerinde yaptığı çözücü etki, toplumumuzun siyasi kültürünü dokuyan sosyo-psikolojik altyapıyı etkilemiştir.¹¹

Türkiye ekonomisinin dünya mal piyasalarıyla eklemlenmesi 1980 yılı dönüşümü ile başlatılmış, 1989-1990 yılında da ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerinin kaldırılmasıyla

¹⁰ Anıl Çeçen, **Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.52.

¹¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, Nisan 2003, ss.81-83.

tamamlanmıştır. Türkiye, 1990'lı yıllarda tamamıyla dışa açık bir makro ekonomik uyum süreci yaşamış ve ulusal ekonominin birikim ve büyüme ilişkileri de bu sürece uygun olarak yeniden biçimlenmiştir.

Türkiye'nin 1980 yılından bu yana uygulamaya koyduğu bu serbestleşme politikaları, kamunun mali dengelerinin bozulmasına ve ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur. Kamusal düzenlemeler yapılmadan 1980'li yılların başında Türkiye'deki iç finansal serbestleşme hareketleri krizle sonuçlanırken, gerekli dersler çıkarılmadan 1990'lı yıllarda dış finansal serbestleşmeye gidilmesinin krizlere neden olması kadar doğal bir sonuç yoktur. 1990'lı yıllarda değişen ekonomik ve kültürel yapı ile siyasal yapı arasında büyük bir boşluk oluşması ve ekonomik değişime devlet yapısının, siyasal aktörlerin yanıt verememesi küreselleşmenin Türkiye'ye etkilerinin en çok belirginleştiği noktadır.¹²

Türkiye 1989 yılında, kambiyo rejimini tamamen serbestleştirmiş ve ödemeler dengesinin sermaye hareketleri kalemlerini doğrudan doğruya uluslararası finans sermayesinin spekülatif hareketlerine açmıştır. Küreselleşme diye anılan ve uluslararası mal ve para piyasaları ile tam bütünleşmeyi amaçlayan bu tür serbestleşme politikaları, beklentilerin tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle mali piyasalarda derinleşme sağlanmasına (mali tasarrufların artmasına) karşın, toplanan tasarrufların kredi hacminin genişlemesine hizmet etmediği ve üretken sektörlere yönelik sabit sermaye yatırımlarını arttırmak yerine, finansal spekülatif faaliyetler arasında çar-çur edildiği görülmüştür. İkinci olarak, beklentilerin tersine reel faiz oranlarında herhangi bir düşme yaşanmamış, bilakis, reel faiz yükünün giderek arttığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, iç borç tuzağına sıkışan kamu sektörü de iç borçlanmasının üstünde bir iç borç faiz harcama yükü ile karşı karşıya kalmıştır. Finansal serbestleştirme sonrasında Türk mali piyasalarında reel faizlerin hızla yükseldiği görülmüştür. Artan faiz yükü, öncelikle kamu sektörünün kaynaklarını eritmiş ve faiz dışı kamu harcamalarının sıkışmasına yol açmıştır. Artan faiz harcamalarını karşılayabilmek için kamu sektörü sürekli yeni borçlanmaya itilmiş ve yüksek faiz - yüksek bütçe açığı - artan yeni iç borçlanma kısır döngüsü altında

¹² Fuat Keyman, "Küreselleşme ve Türkiye'nin Kültürel Ekonomisi:Aktörler, Söylemler ve Stratejiler", http://www.obarchive.com/guncel_vct_0405_fuatkeyman.html (03 Eylül 2005), s.2.

kamu, sadece ve sadece borç faizlerini düzenlemekten ibaret kılınan bir “muhasabe bürosuna” dönüşmüştür.¹³

Neoliberal küreselleşmenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki önemli bir etkisi, önceki dönemin önde gelen toplumsal amaçlarından biri olarak sanayileşmenin geri plana itilmesi olmuştur. Bunun örneklerine Türkiye’den, geçiş ekonomilerine ve çeşitli Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde rastlamak mümkündür. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, az gelişmiş ülkelerin bir bölümünde de ulusal gelir içinde sanayiinin payı düşerken hizmetlerin payı artmıştır. Türkiye’de bu süreç içinde, önce ihracatı özendirmek amacıyla verilen ihracat teşvikleri, daha sonra da finansal serbestleştirme sürecinde kamu açıklarını kapatmak amacıyla yüksek reel faizle kamu iç borçlanması, büyük rantlar yaratılmasında ve gelir dağılımının bozulmasında belirleyici rol oynamıştır.¹⁴ Küreselleşme öncesinde uygulanan içe dönük müdahaleci ekonomi politikalarına, rant arayışlarını özendirerek çeşitli yolsuzluklara yol açtığı yönünde eleştiriler olmuşsa da, 1980’li yıllarda Türkiye’de neoliberal dönemde banker krizi, hayali ihracatlar ve bankacılık kesiminde yolsuzluklar daha çok görülmüştür.

Türkiye kamu maliye idaresi, kötü yönetilmesinin yanında, finansal serbestleştirme sürecine hazırlıksız girmesinin ve her türlü denetimden uzak mali piyasalarının spekülative davranışlarının yarattığı yüksek maliyetler sonucu, söz konusu istikrarsızlık içine itilmiştir. Bu istikrarsız yapı altında devlet bütçesi artık sosyal hizmet üreticisi amacını tamamen terk etmiş ve kamunun kaynaklarını doğrudan doğruya finansal sistemin spekülative çıkar hesaplarının denetimine terk etmiştir. Ulusal ekonominin uluslararası spekülative sermaye hareketlerine açılmasının TCMB açısından da yeni bir dönüşüm içerdiği bilinmektedir. Nitekim, dışa açık bir sermaye rejimi altında merkez bankaları bağımsız para ve istikrar politikası izleme olanaklarını yitirmektedir. Merkez bankaları bir yandan sermaye girişlerinin ulusal para piyasalarında yarattığı baskıları hafifletmek için sterilizasyona giderken, diğer yandan da spekülative sermayenin çıkış tehditlerini göğüslemek amacıyla uluslararası döviz rezervlerini yüksek tutmaya zorunlu kılınmaktadır. Ulusal mali piyasalara aktif olarak müdahale etme olanağını kaybeden TCMB’nin gerçekçi bir reel kur ve ulusal

¹³ Erinç Yeldan, “Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları”, Kasım 2003, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_06.html (10 Aralık 2005), s.2.

¹⁴ Şenses, “Neoliberal Küreselleşme...”, s.16.

kaynakları yatırım ve büyüme önceliklerine göre yönlendirebilecek bir bağımsız faiz politikası izleme olanağı artık kalmamıştır.¹⁵

Şirket evlilikleri Türkiye'ye de yansımıştır. 05.11.1997-04.11.1999 tarihleri arasında Rekabet Kurumu'na yapılan 129 başvurunun sermaye yapıları itibarıyla dağılımı şöyledir: Yerli-yerli 50, yerli-yabancı 31, yabancı-yabancı 26. Birleşme ve devralma başvurusuna konu olan 153 firmanın 61'inin merkezi yabancı ülkededir. Türkiye'de yerleşik teşebbüslerin gerek kendi finansal kaynaklarını aşan yatırımlarda, gerekse pazar paylarını artırmak ya da yeni pazarlara girmek konusunda yabancı sermayeye ihtiyaç duymaları, uluslar arası şirketlerle ortaklıklara gidilmesinde itici bir güç olmuştur. Söz konusu uluslar arası şirketlerin Türkiye'yi yeni pazar arayışları açısından cazip görmeleri de kuşkusuz dikkate alınması gereken diğer bir unsurdur. Küresel ekonomik gelişmeler, yabancı sermayenin birleşme ve devralmalardaki payının belirlenmesinde özel bir rol oynamıştır. Asya'da başlayan mali kriz, giderek tüm dünyada etkisini göstermiş, bir süre sonra da uluslar arası ticaret ve üretim koşullarını da derinden etkileyerek reel ekonomilerde küresel krize dönüşmüştür. Bölgesinde önemli bir ticaret hacmine sahip Türkiye de bu krizden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Talepte önemli ölçüde daralmalar, üretimde büyük düşümlere ve bazı küçük ve orta ölçekli işletmelerin batarak piyasa dışına çıkmalarına, büyük ölçekli teşebbüslerin de ciddi maliyet sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Çok sayıda birleşme ve devralmanın arkasında kriz koşullarının hafifletilmesinin yattığı, krizin en azından söz konusu birleşme ve devralmaların gerçekleştirilmesinde etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ekonomideki durgunluk özellikle rekabetin yoğun olduğu piyasalarda teşebbüsleri fiyat indirimine zorlamış, düşük kâr marjlarıyla çalışmak durumunda kalan yerli şirketler, bir de mali krizin getirdiği borçlanma maliyetleriyle karşı karşıya kaldıklarından risklerini dağıtmak ve üretimde yeni teknolojileri kullanarak maliyetlerini düşürmek amacıyla birleşmelere, özellikle yabancı ortaklıklara yönelmişlerdir. Yabancı sermayeyle yoğun bir şekilde birleşme ve devralmalara gidilmesinin reel üretime dönük bu nedeninin yanı sıra, işletme faaliyetlerinin ve yatırımların finansmanına ilişkin mali bir niteliği de söz konusudur. Türkiye'ye yabancı sermaye girişi, yerleşik teşebbüslerin ortaklık paylarının kısmen ya da tamamen devralınması veya bu teşebbüslerle bir ortak girişim kurulması şeklini

¹⁵ Yeldan, "Küreselleşmenin Neresindeyiz?..."s.4.

almaktadır. Bu gözlem, zaten kısıtlı miktarda Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı konusunda bazı soru işaretleri olduğunu göstermektedir.¹⁶

ÇUŞ'ların yaptıkları yatırımlar ile ulusal refahı artırdıkları yolundaki söylemlerin doğruluk payı oldukça düşüktür. Esas amaçlarının her zaman daha fazla kâr etmek ve güdülerinde bulundukları ülkelerin amaçlarına hizmet etmek olacağı unutulmamalıdır. Bu konuda ülkemizin yaşadığı tecrübelerden sadece bir tanesi buraya aktarılmıştır. 1989 yılında Türkiye'den petrol arama ruhsatı alan ABD ortaklı petrol arama şirketi ARCO'nun Diyarbakır yakınlarındaki Kayayolu sahasında açtığı kuyuyu petrol olmadığı gerekçesi ile kapatması, ancak aynı bölgede 1999 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından yapılan çalışmalarda, Kayayolu sahasının bölgenin en zengin petrol yataklarına sahip olduğunun belirlenmesi, bu düşüncenin doğruluğunu ortaya koymaktadır. Meydana çıkan bu durum gelecekte de daha farklı olmayacaktır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmenin gündeme gelmeye başladığı 1980 yılından itibaren reel gelirler açısından sürekli geri gittikleri, bir başka deyişle daha fakirleştikleri, gelişmiş ülkelerinin ise milli gelirlerini artırmak suretiyle reel gelir açısından daha ileri gittikleri yani daha da zenginleştikleri somut olarak görülmektedir.

İşte küreselleşmenin hızlı adımlarla yoluna devam ettiği dünyamızda 21. yüzyıla giren Türkiye'nin içinde bulunduğu durum açık olarak görülebilmektedir. Türkiye'nin bugün ulaştığı hiç de iç açıcı olmayan bu durumu tamamen küreselleşmeye bağlamak mümkün değildir. Elde edilen veriler Türkiye'nin tüm dünyada hızla gelişen küreselleşme karşısında hazırlıklı olmadığını ve bu konuda gereken politikaları üretmediğini göstermiştir. Türkiye, küreselleşmeye ayak uydurabilecek ekonomik, sosyal, toplumsal, siyasi ve kültürel alt yapıyı oluşturamamıştır. Türkiye ne yazık ki, küreselleşmenin kazananları değil, kaybedenleri arasında yerini almıştır.

Küreselleşmenin izlerinin görünmeye başladığı 1980'li yılların başlarında, Türkiye ile benzer şartlarda bulunan bazı ülkeler bulundukları konum itibarıyla küreselleşmeden büyük ölçüde faydalanmış, liberal ekonominin kazanımlarından büyük paylar almış ve serbest piyasa ekonomisinden kaynaklanan sermayeyi

¹⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, "Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", **8.BYKP.**, Yayın No: DPT:2544-ÖİK:560, Ankara, 2000, s.14.

öncelikle yatırımlara yöneltmişlerdir. Alınan kredi ve yardımların yatırıma yöneltilmesi sonucu yeni iş sahaları açılmış, üretime öncelik verilmiş, tüketim ağırlıklı toplum yapısından üretim ağırlıklı toplum yapısına geçilmiştir. Çok değil, daha 20 yıl önce Türkiye ile hemen hemen aynı ekonomik verilere sahip olan İspanya, Yunanistan ve Meksika gibi ülkeler, küreselleşme rüzgarlarını da arkalarına alarak ekonomilerinde büyük atılımlar yapabilme başarısını göstermişler ve yapılan yatırımları doğru alanlarda kullanmışlar, insana yatırım yapmanın önemini kavramışlar, istikrarlı ekonomik politikalar ile sonuca gitmeyi başarmışlardır. Türkiye ise, ümidini IMF politikalarına bağlamış, nasıl olsa özelleşecek duygusu ile kamu alanlarına yatırım yapmamış, çözüm yerine kolay yol olan iç ve dış borçlanmayı seçmiş, üreten yerine tüketen toplum olmayı kabul etmiş, ulus devlet özelliklerinden taviz vermeye devam etmiş, politika üreten toplum yerine başkaları tarafından uygulanan politikaları kabul eden toplum yapısını kanıksamıştır.

Küreselleşme ile siyasi alanda meydana gelen gelişmeler milli egemenliğimizi de olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik yönden bağımlı olan bir ulusun, siyasi yönden bağımsız olmasının mümkün olamayacağı görüşü, Türkiye için bire bir örtüşen bir durum arz etmektedir. Uluslar arası ekonomik kuruluşlar sadece ekonomik alanda değil, siyasi alanda da etkili olmaya başlamışlardır. Yapılacak ekonomik yardımlar, insan hakları, işkence, azınlık haklarının korunması gibi siyasi kriterlere bağlanmıştır. AB tarafından 8 Kasım 2000 tarihinde yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan vatandaşların konuştukları dilde radyo ve televizyon yayınlarının yapılması konusundaki zorlamaları bu konuda verilebilecek iyi bir örnektir.¹⁷

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında yeni değer yargılarının ve yeni alışkanlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkeler arasındaki yerel kültür farklılıkları, tüketim alışkanlıkları, giyim kuşam adetleri, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine yaklaşmaktadır. Küresel kültürün etkisi ile televizyonlar, internet, cd ve kasetler, rock yıldızları, çeşitli yabancı markalar, sinema filmleri ve gazete haberleri, gençlerimiz üzerinde anne-baba ve öğretmenlerden daha fazla etkili olabilmektedir. Çeşitli dünya markalarını kullananlar (Gold Cross kalem, Rolex saat, Christian gömlek, Jaguar araba vb) kendilerini ayrıcalıklı insanlar olarak hissetmektedirler. Yabancı sanatçılara karşı

¹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, **AB'ye Giriş Sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesi Ulusal Program ve Anayasa Değişiklikleri**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 2001, s.26.

duyulan özenti, akıl almaz boyutlara ulaşmaktadır. Bu aşamada 75 yıl öncesinden bugünleri gören Atatürk'ün şu sözlerini yorumsuz olarak aktarmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir. “Hiçbir ulus, diğer bir ulusun taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir ulus, ne taklit ettiği ulus gibi olabilir, ne de kendi ulusu içinde kalabilir. Bunun sonucu kuşkusuz ki hüsrandır.”

Küreselleşme rüzgarlarının esmeye devam ettiği 21. yüzyıla adım attığımız bu dönemde, asırlarca dünyaya egemen olmuş bir milletin torunları yaklaşık 50 yıldır kendi ülkesi içinde ve dışında çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakılmıştır. Bu sorunlar; ekonomik, siyasi, çevresel ve kültürel alanlarda 1980’li yıllardan itibaren daha da çoğalmaya başlamış ve günümüze kadar bir çığ gibi büyümüştür. Çünkü; küreselleşmenin yarattığı ekonomik, kültürel ve siyasi sorunlar, Atatürk ilke ve inkılaplarının yavaş yavaş unutulmasına, bazı milli değerlerin kaybolmasına, ulusal kültürün erozyona uğramasına neden olmuştur. Ekonomik alanda bağımsızlığını kaybeden Türkiye, yıllar önce adeta bugünleri gören Atatürk'ün tanımını yaptığı duruma düşmüştür. Atatürk, ekonomik bağımsızlığın önemini İzmir İktisat Kongresi’nin açılışında söylediği şu sözleri ile dile getirmiştir. “Siyasi ve ekonomik zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar ekonomik zaferlerle tamamlanamazlarsa kazanılan zaferler az zamanda sönerler. Bu nedenle en kuvvetli zaferimizin dahi elde ettiği ve daha da elde edebileceği yararlı sonuçları korumak için ekonomimizin ve ekonomik egemenliğimizin güvenlik altına alınması, sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gereklidir. Efendiler! Görülüyor ki, bu kadar kesin ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi, barışa kavuşmamızı engelleyen nedenler, doğrudan doğruya ekonomiktir. Çünkü; bu devlet, bu ulus, ekonomik özgürlüğünü elde ederse güçlü bir temel üzerine yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır.”¹⁸

Atatürk'ün bu tür söylemlerine rağmen Türkiye, uyguladığı hatalı politikalar ile ekonomik bağımsızlığını kaybetmek zorunda kalmıştır. Ulusumuzun ekonomik geleceği IMF, DB, DTÖ gibi küresel kuruluşlarla, sayıları küreselleşme ile sürekli artış gösteren ÇUŞ'lara ipotek edilmiştir. Türk hükümetleri IMF onayı almadan ekonomik politikalarını belirleyemez duruma gelmişlerdir. Ulusal değerler doğrultusunda kalkınma görüşü yerini, küresel değerlere göre kalkınma düşüncelerine bırakmıştır. Küreselleşmenin hız kazandığı son 20 yıl içinde Türkiye, tarihinde görülmemiş ekonomik bunalımlarla karşılaşmış, Cumhuriyet tarihinin en

¹⁸ Haydar Tunçkanat, **İkili Antlaşmaların İç Yüzü**, Ankara, Ekim Yayınları, 1994, s.13.

ağır ekonomik krizlerini yaşamıştır. Yaşanan krizlerin en önemli nedenini, IMF tarafından uygulanan politikalara körü körüne uyum oluşturmuştur (Hatalı uygulamalar ilk kez 2000 yılı krizinden sonra IMF tarafından da telaffuz edilmeye başlanmıştır. Krizin hemen ardından Türkiye'ye gönderilen ekonomik yardımın nedeni budur). Tüm bu nedenlerden dolayı ekonomik bağımsızlık, IMF, DB, DTÖ gibi kurumlara devredilmiştir.

Yaşanan gelişmeler siyasi alandaki milli değerlerimizin yeterince korunamadığını göstermiştir. Çünkü; IMF politikaları gereği özelleştirmenin önünü açacak her türlü girişim desteklenerek Türkiye'nin ulus devlet yapısı zayıflatılmaya çalışılmış, devletin sanayi ve ticaretin içinden tümüyle çıkarılmasını sağlayacak yasalar gündeme getirilmiş, uluslar arası tahkim ile hükümlerlik haklarımız kısıtlanmıştır.

3.Küreselleşme ve Krizler

Türkiye'de 1978, 1994 ve 2000-2001 yıllarında önemli sayılabilecek finansal krizler görülmüştür. Ayrıca Asya ve Rusya krizi de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1980 yılı öncesi yaşanan krizler, daha çok Türkiye'de mal ve emek piyasalarının gelişmediği, döviz piyasası ile para piyasalarının mevcut olmadığı ortamlarda olduğundan küreselleşme kaynaklı olmaktan uzaktırlar. Bu nedenle, küreselleşme sürecinde 1980 sonrasında ülkemizde karşılaşılan küresel kaynaklı finansal krizler, Asya ve Rusya krizleri, Türkiye ekonomisini oldukça etkilemiştir.

Türkiye'de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak vermiştir. Öyle ki, Türkiye'nin 1994 yılında aslında mini bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir.¹⁹ Bu kriz sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri olmuştur. Türkiye ekonomisinin yapısal problemleri 1994 yılı başlarında yüksek bir döviz talebi ortaya çıkarmış ve baskı altında tutulan döviz kurları serbest piyasada büyük bir yükseliş trendine girmiştir. Serbest piyasada dolar değer kazanmış, sonrasındaki gelişmeler ve tedaviye yönelik düzenlemelerin gecikmesi sebebiyle de, "5 Nisan kararları" olarak da bilinen bir dizi istikrar tedbirinin alınmasına yol açmıştır.²⁰ Türkiye'nin 1994 yılında yaşadığı krizde de uluslararası sıcak paranın etkilerini

¹⁹ Zekeriya Yıldırım, "Türkiye Dünyanın Neresinde?", **İktisat Dergisi**, Sayı: 380:136-139, 1998, ss.136-139.

²⁰ Muhammet Akdiş, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", Ekim 2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm> (07 Şubat 2006), s.19.

görmek mümkündür. Türkiye'nin 1994 yılında krize uğramasının sebepleri arasında; tabii ki o günlerde hatta daha önceden başlayan birtakım spekülasyon girişimleri ve Türk Lirası'nın aşırı değerli olması sayılabilir.

Dövizde yaşanan spekülasyon talebi patlamasının görünürdeki nedeni, 13 Ocak 1994 tarihinde uluslararası risk analizinde ihtisaslaşan Moody's adlı kurumun Türkiye'nin kredi riskini artırması olmuştur. TL'nin hızla değer kaybetmesinin ardından, 1994 yılının Şubat ayında, aylık enflasyon %10 gibi göreceli olarak yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 1994 yılı başından, Mart ayı sonuna kadar olan dönem itibarıyla TL'nin dolar karşısındaki değer kaybı %70'i aşmıştır. Finansal piyasalarda yaşanmakta olan dalgalanmaların ekonominin reel sektörlerini etkilemesi kaçınılmaz görülmektedir. Türkiye'de finansal sistemin 1980'li yılların başından itibaren gerek iç para piyasaları, gerekse dış dünya ile olan sermaye hareketleri açısından liberalizasyonunun, bütçe açıklarının, enflasyon, TL'nin değer kaybı ve kamu sektörünün iç ve dış borçlanma oranlarındaki artışlar üzerindeki olumsuz etkilerini büyütürken, mevcut krizin boyutlarını genişlettiği ortadadır.²¹

Türkiye 22 Kasım 2000 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde finansal karakterli yeni krizlerle karşılaşmıştır. Likidite ve döviz talebi krizi olarak adlandırılacak olan bu krizlerin daha önceki krizlerden farkı, kapsamlı bir istikrar programının uygulandığı dönemlere rastlamış olmasıdır. Türkiye'nin, bu tarihinin en büyük ekonomi krizine IMF destekli bir program uygularken yakalanmış olması, IMF ile yeni ve daha kapsamlı bir anlaşmanın yapılmasını engellememiştir. Bu durum, Türkiye gibi ülkelerin içine sürüklendikleri alternatifsizlik girdabının en taze örneklerinden birini oluşturmaktadır. Borç krizi sonrasında etkili olmaya başlayan IMF ve DB' nin sıkı şartlılık kısıtları, bu krizle karşı karşıya kalan ülkeleri bu sürece katılmaya adeta zorlamıştır. Türkiye'de bu model, 1980 yılında, o zamana kadar görülmemiş derinlikteki bir borç krizi sırasında, bu kuruluşlarla yapılan anlaşmalar çerçevesinde uygulamaya konmuştur. Oysa bu dönemde, akademik ve bürokratik çevreler başta olmak üzere, kamuoyunun bu modele kayda değer bir desteği bulunmamıştır.²²

Her iki krizde de milli piyasaların tepkileri kadar uluslararası sıcak paranın hareketleri de dikkat çekici özellikler göstermiş, sıcak para hemen yurtdışına çıkmış, krizi takip eden günlerde de bu çıkış devam etmiştir. Sıcak paranın yurtdışına çıkış

²¹ Serhan Çiftçioğlu, "Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı İle Analizi", **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 12:15-34, 1994, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, s.15.

²² Şenses, "Neoliberal Küreselleşme...", s.13.

isteği ise, hem döviz talebi ve döviz fiyatları üzerinde baskı oluşturmuş, hem de likidite talebini üst seviyelere çıkararak faiz oranlarının olağanüstü yükselmesine sebep olmuştur. Sıcak paradaki bu çıkışın krizlerden önceki aylarda başladığı ve bu tür hareketlenmenin krizleri oluşturan süreci hazırladığı da ayrıca tartışılmaktadır. Döviz talebi aşırı talep borsayı çökertirken, gecelik faizlerin %7500 gibi astronomik rakamlara ulaşmasına sebep olmuştur. Elbette her iki kriz de, ekonomi politika ve uygulamalarındaki hatalardan kaynaklanmıştır. Ancak gerek 22 Kasım ve gerekse 21 Şubat krizlerinde uluslararası kısa süreli sermayenin ani çıkışlar gerçekleştirerek borsada, faizde ve döviz fiyatlarında oluşan panik havasını yaygınlaştırdığı ve piyasa şoklarının büyümesine katkıda bulunduğu söylenebilir.²³ Bu krizlerle ülkemizde işsizlik oranlarının ne kadar büyük olduğu, yoksulluk ve eşitsizliğin boyutları anlaşılmıştır.

Asya'da meydana gelen kriz, ülkemizin daraltıcı ekonomik politikalar uygulamaya başladığı bir döneme rastlamıştır. Bu ortamda, krizin Türkiye'ye de yansiyebileceği endişesini taşıyan uluslararası sıcak para, çok kararlı da olmayan bir şekilde piyasalardan çıkmaya çalışmıştır. Asya'da meydana gelen kriz ortamının ilk etkileri Ekim 1997'de Türkiye'ye yansımaya başlamış ve Türkiye hisse senedi piyasasından yabancılar dolar çekmişlerdir. Yabancıların borsadan çekilişi yıl sonuna kadar azalarak sürmüştür; Ocak 1998 ortalarında kriz bölgelerinde yaşanan yeni bir kriz dalgasının etkisiyle, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndan yabancıların tekrar dolar çıkardıkları görülmüştür. Türkiye borsalarındaki yabancı plasmanların* aylık 400-500 milyon dolarlık bir işlem hacmini kapsadığı bilinmektedir. Bu miktar, uluslararası para piyasaları için henüz geniş çaplı spekülasyon davranışlarda dikkate alınacak boyutta değildir. Bu nedenle, Asya krizinin mali piyasalara yansımalarında önemli etkiler görülmemiştir.²⁴ Bu krizin Türkiye ekonomisine etkileri daha çok reel piyasalarda hissedilmiştir.

Rusya krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde hem reel, hem de finansal anlamda önemli etkileri olmuştur. Bu krizin ekonomimiz üzerindeki öncelikli etkisi reel piyasalarda görülmüş ve ihracattaki gerilemeyle birlikte yaşanmıştır. Kriz sonrasında

²³ Akdiş, a.g.m., ss.21-22.

* Plasman: Paranın gelir getirici bir alacağa, menkul ya da gayrimenkul değerlere ayrılması. Yatırım, sermaye stokuna yapılan ilave iken plasman bu stokun el değiştirmesidir. Yeni fabrika tesis etmek yatırımdır, tesis edilmiş bir fabrikayı satın almak ise plasmandır.

²⁴ Atilla İlyas İmrahor, **Asya Krizi, Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, İstanbul, İ.T.O. Yayınları, 1998, s.47.

resmi ihracat ve bavul ticareti yoluyla yapılan ihracatımız oldukça gerilemiştir.²⁵ Günümüz itibariyle ise, bu ticaret hemen hemen durma noktasına gelmiştir. Rusya’da yaşanan mali kriz gelişmekte olan piyasalardan yabancıların çıkışını başlatmış ve bu gelişmeler sermaye hareketlerini olumsuz etkilemiştir. Yurtdışında yerleşik kişilerin portföylerini azaltmaları sonucu yapılan döviz transferlerinden ötürü sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak meydana gelen kısa vadeli sermaye çıkışı, bir yandan mali sektörün küçülmesine, diğer yandan kamu kesiminin yüksek borçlanma gereğinden dolayı reel faizlerin yükselmesine sebep olmuştur.²⁶

4.Türkiye’nin Küreselleşme Sürecinde Yapması Gerekenler

Birçok bakımdan gelişme yolundaki ülke aşamasını geride bırakmış, dünyanın en ileri ülkeleri ile ekonomi, siyaset ve savunma alanında aynı kaderi paylaşan, bölgesini etkileyebilecek bir potansiyele sahip bulunan Türkiye’nin hedefi, çağın en ileri devletleri arasında yer almaktır. Türkiye, Batı ülkelerinin yaptıkları gibi kendi toplumsal ve stratejik özelliklerini dikkate alan bir reform çalışmasını başlatmalıdır.

Türkiye küreselleşme sürecinde sanayileşme ve endüstri politikası açısından yetersiz kalmış ve bu dış pazarlarda rekabet gücünün azalmasına neden olmuştur. Türkiye’de piyasa ve endüstri üzerinde ayrıca firma yapılarında küresel rekabet ortamına uyacak değişiklikler yapılması gerekmektedir. Endüstrilerin her yönüyle incelenip ve eldeki kaynaklarla, ülke yapısı ve dünya rekabetiyle uyumlu endüstrilerin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Dünya çapında her türlü endüstri ve sanayi sektöründe başarılı olmak imkansız olduğu için, kaynakların etkin şekilde kullanabileceği, rekabetçi üstünlüğe sahip endüstrilere yönelmesi gerekir. Dünya çapında, ülkelerin üzerinde uzmanlaştıkları çeşitli mallar ve ürünler bulunmaktadır. Türkiye’nin ise dünya piyasalarında adını duyurduğu sektörler; inşaat, temel ilaçlar ve tekstildir. Bu alanların diğer alanlara göre rekabetçi olup olmadığı belirlenmeli ve kaynakların verimli kullanılmasına imkan veriyorsa uzun dönemli politika ve stratejilerle bu endüstrilere destek verilmelidir.²⁷

²⁵ TCMB, “Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler”, **TCMB Üç Aylık Bülten**, Sayı: 1998-IV, 1998, ss.1-16.

²⁶ Akdiş, a.g.m., ss.20-21.

²⁷ Emin Çivi ve Tamer Çavuşgil, “Küresel Dünyada Yerini Arayan Ülke: Türkiye”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 182:24-43, Mayıs 2001, s.38.

Türkiye'nin dış etkenler sonucu içine sürüklendiği çıkmazdan kurtulabilmesi için, kendi milli çıkarlarına öncelik verecek politikalara ve programlara ihtiyaç bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda yalnızca devleti ele alan reform programlarının yetersiz kalması dikkate alınarak, bu kez toplumu da dikkate alan yeniden yapılanma programlarına gerek bulunmaktadır.

Türkiye'de nüfus yılda yaklaşık 1 milyon artmaktadır. Bu nedenle, ekonomik durgunluk, küçülme, kalkınma hızında yavaşlama kişi başına düşen milli gelirin ve refahın azalması demektir. O bakımdan kalkınma planlarında yüksek kalkınma hızına ulaşmak hedeflenmelidir.

Türkiye için vazgeçilemeyecek diğer bir husus da, demokrasi içinde yaşamaktır. Dünyanın gelişen koşullarında demokrasi ile yönetilen ülkeler arasındaki bağların giderek güçlendiği günümüzde, demokrasinin en yavaş geliştiği ama demokrasiye en çok ihtiyaç duyulan bir bölgede bulunan Türkiye'nin, bu alandaki birikimlerini başka ülkelerle paylaşması, bölge barışına ve istikrarına katkı sağlayacaktır. Yalnızlığa itilmiş ülkelerin başarı şanslarının olmadığı günümüzde, Türkiye gerek ekonomik gerekse siyasi nedenlerden dolayı dünya ile bütünleşme hedeflerinden vazgeçmemelidir. Bu bağlamda Türkiye bir yandan milli çıkarlarını korurken, bir yandan da aynı dünya görüşünü paylaştığı ülkeler ile ortak çıkarlarını da değerlendirmek zorundadır.

AB gibi uluslar arası bütünleşme hareketlerine katılmak, ulus devletlerin kullandıkları yetkilerden bir bölümünün bu kuruluşlara devredilmesi anlamına gelmektedir. Ancak, ulus devletler varlıklarını ve uluslar arası ilişkilerde en önemli unsur olma özelliklerini korumaktadırlar. Ayrıca, üye devletlerin alacakları kararlarda veto hakları da bulunmaktadır. Başka bir deyişle, üye devletlere milli menfaatlerine aykırı kararların kabul ettirilmesi de söz konusu değildir.

Küreselleşen dünyada ön plana çıkan diğer bir unsur da, yerel yönetimlere daha çok yetki devridir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise, bu yetki devrinin hizmetin daha iyi ve daha verimli biçimde yürütülmesi amacına yönelik olmasıdır. Bu alanda yapılacak çalışmalarda diğer ülkelerin uygulamalarını ve aldıkları sonuçları dikkatle değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de devlet, çağın koşullarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmalıdır. Ancak bu yapılırken çağın gerekleriyle toplumun özellikleri arasında sağlıklı dengeler kurulması zorunludur. Türkiye'nin bu hususta iki önemli avantajı; köklü bir devlet geleneğine sahip olması ve cumhuriyetin ilk yıllarında örneği az görülebilecek

bir reformu gerçekleştirmiş olmasıdır. 21. yüzyılın başında, ileri ülkelere yetişmek için Türkiye'nin yapmak zorunda olduğu reformların hiçbirisi cumhuriyetin ilk yıllarındakilerle kıyaslanacak zorlukta değildir.

Dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de, devlet yönetiminde kalitenin ve verimliliğinin yükseltilmesidir. Devlette verimliliği ve hizmetin kalitesinin artırmanın yolu, bir yandan devlet teşkilatında en ileri teknoloji uygulamaktan, bilgisayar kullanımını yaygınlaştırmaktan, devlet yazışmalarını internet yoluyla yapmaktan, bir yandan da devlet memurlarının kalitesini yükseltmekten geçmektedir. Devlet-vatandaş ilişkilerinde modern teknoloji kullanılması ile hizmetin sürati ve kalitesi yükselecek, vatandaşın devlete olan bağıllığı artacaktır.

Küreselleşme sürecinde dünyanın yaşadığı değişimin özellikle ekonomik yapılar üzerinde oluşturduğu etki herkesçe bilinmektedir. Ekonomik yapılar üzerindeki bu etki, yabancı sermaye olarak adlandırılan dış sermayenin hemen hemen tüm ülkelere girip çıkmasından ileri gelmektedir. Önümüzdeki 10 yıl içinde bütün dünyada mikro elektronik, bio teknoloji, telekomünikasyon, robot teknolojisi, yazılım donanım şirketleri hakim konuma geçeceklerdir. Bunların hepsi doğal kaynaklara değil, beyin gücü ve teknolojiye dayanmaktadır. Bu bakımdan, özellikle Türkiye bu fırsattan yararlanmak için dünya çapında bir eğitim sistemi ve teknolojik yenilikleri takip edecek bir yapı oluşturmalıdır. Yabancı sermaye bu amaçların sağlanmasında ülke ekonomilerine ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmaktadır.²⁸

Türkiye ileri teknoloji olanaklarından da en geniş biçimde yararlanmalı, bu kapsamda kişi başına düşen bilgisayar sayısında ve internet bağlantısında Batı ülkelerinin gerisinde kalmamalı, başta eğitim olmak üzere, toplum yaşamının her kesiminde bilgisayar kullanımı ve internet bağlantısını teşvik edici politikalar geliştirilmelidir. Diğer önemli bir husus da, bu teknolojinin Türkiye'nin ticari menfaatlerini de kapsayacak şekilde dünyaya yansıtılmasını sağlamasıdır. Türkçe'nin dünyada konuşulan diller arasında 7. sırada geldiği göz önüne alındığında, elektronik olarak saklanan bilgilerin içinde Türkçe bilgilerin çoğalması, Türkiye'nin dünyada etkinliğini artırıcı rol oynayacaktır.

Türkiye çevre alanında duyarlı politikalar izlemek zorundadır. Türkiye, erozyon ve bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olması açısından dünyanın hassas bölgelerinden birinde bulunmaktadır. Türkiye, boğazlar gibi uluslar arası su yollarına

²⁸ Yusuf Ziya İrbeç, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Politikaları ve Yatırımlarda Görülen Gelişme Eğilimleri", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 28:577-582, Temmuz-Ağustos 1999, s.580.

sahip olması nedeni ile, Karadeniz ülkelerinden kaynaklanan deniz kirliliği konusunda tedbirler almalı, bu bağlamda özellikle son yıllarda sivil toplum örgütlerinin bu alanda gösterdikleri duyarlılığı teşvik etmelidir.

Bütün bu konuların başarıya ulaşması doğal olarak halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi ile ilgilidir. Ancak eğitilen öğrenci sayısının artırılması, eğitim süresinin uzatılması, üniversitelerin çoğalması kadar, her düzeydeki eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve bunların istihdamı da önemlidir. Atatürk döneminde çok sayıda yabancı profesör getirilerek yapılan üniversite reformunun nedeni de budur. Türkiye'nin eğitim alanında sağlayacağı başarı, 21. yüzyılda dünyanın en çağdaş devletleri arasında yer alabilmesinin en önemli ölçüsü olacaktır.

Dünyanın gelişen koşullarında, bu hedeflere ulaşmak için yapılacak çalışmaların hızlı biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü çağ, baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Artık büyük ve küçük devletler ayrımı yoktur, yavaş ve hızlı devletler vardır. Atatürk devrimlerinin en büyük özelliklerinden biri de hızlı ve sürekli olmasıdır.

Bütün bu sebeplerle Türkiye; tarihi kimlik ve mirasının gereğini yerine getirmek ve bugünkü dünyanın uluslar arası sisteminde etkili ve saygın bir ülke olabilmek için öncelikle kendi kendisiyle barışmalıdır. Kendi insanı, tarihi kimliği ve kültürel değerleri ile çatışmaktan vazgeçmeli, daha milliyetçi politikalar benimsemeli, toplumsal gerçeklere uygun olarak belirleyeceği milli amaçlarını toplumla paylaşmalı, geleceği kendi penceresinden, kendi gözleriyle görerek planlamalıdır. Çünkü küreselleşme süreci, ekonomik ve teknolojik güç merkezlerinin veya devletlerin etkisinde olacak bir tarzda gelişme eğilimi taşımaktadır. Bu sürecin dışında kalmak ve ülke olarak içe kapanmak ise, mümkün değildir.

Yapılması gereken, bir taraftan Türk-İslam kültür coğrafyasında yeni oluşumlar içinde küresel ölçekli ihtiyaçlara cevap teşkil edecek ilişkiler inşa etmek, diğer taraftan AB gibi mevcut küresel yapılar içinde kendi potansiyelimizi harekete geçirecek yolları bulup geliştirmektir.

SONUÇ

Küreselleşme; kavram olarak yeryüzündeki insanların, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda bütünleşmesini ve ilişkilerin artmasını amaçlayan bir süreçtir. Küreselleşme, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarıyla tüm dünyada 1980’li yılların ortasından itibaren çok daha belirgin olarak hissedilmeye başlanmıştır. Küreselleşme ile, ulus devlet egemenliği güç kaybetmekte ve kültürler birbirlerine daha da yakınlaşmaktadır. Bu süreç uluslar arasında her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatımızı gitgide bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir.

Ekonomik küreselleşme, dünya pazarlarında rekabet edebilmek için ülkeleri emeğin esnekliğini artırmanın ve üretim maliyetlerini düşürmenin yollarını bulmaya zorlamaktadır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için devlet ortadan kalkmıyorsa da, rolü değişmekte, küreselleşmenin gereklerine cevap veren stratejiler geliştirmek durumunda kalmaktadır. Devletler, firmalarının ve halklarının küresel rekabet çağında refaha kavuşmalarını sağlayacak şekilde, daha koordine edici yapılar haline gelmektedir. Bütün bunlar geleneksel egemenlik anlayışı çerçevesinde kalmarak başarılabilecek gibi görünmemektedir. Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir. Bu da ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmeden tecrit etme imkanını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir çağda homojen bir etnik yapıya dayanan ulus anlayışının kendini idame ettirmesi mümkün görünmemekte; toplumlar bilgi kaynakları, hayat tarzları ve değerler bakımından hızla çeşitlenmektedir.

Küreselleşme, artık kaçınamayacağımız bir gerçek olarak hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Küreselleşme ile dünya küçülmüş, bağımsız nitelikli ulus devletlerin egemenlikleri tehdit edilmeye başlanmış, tekdüze bir tüketim kültürü egemenliğinde yerel ve ulusal kültürler yıpratılmış, zenginler daha zengin, yoksullar daha yoksul hale gelmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı ve üretimin küreselleşmesi amacıyla

uluslar arası alanda faaliyet gösteren ÇUŞ'lar, son yıllarda dünya ekonomisine ve siyasetine yön veren küresel aktör haline gelmişlerdir.

Kuşkusuz küreselleşme ile birlikte giderek bütünleşen dünyamızda, bütün yapı ve süreçler gibi devlet aygıtı da gerek yapı ve gerekse işlevsel boyutlarıyla önemli bir dönüşüme uğramaktadır. Devlet yetki kullanmada, düzenleme yapmada, denetim işlevini yerine getirmede giderek artan ölçüde bağımsızlığını yitirmekte, yerel, ulusal, uluslararası ve küresel ölçekte varlığını sürdüren çok sayıda aktörle iktidarını paylaşma konumuna düşmektedir. Bu doğrultuda DTÖ, IMF ve DB, ulus devlet üstü kuruluşlar olarak karşımıza çıkarken, bu kuruluşların uluslar arası arenada sanayileşmiş ülkelerin sözcülüğünü ve savunuculuğunu yaptığı düşüncesi oldukça yaygındır. Ulus devletlerin yetkilerinin bir bölümü ulus devlet üstü kurum ve mekanizmalara devredilirken, diğer bir bölümünü de yerel yönetimlere devretmek durumunda kalması ulusal yönetimlerin otorite ve güç kaybetmesi demektir.

NATO, IMF, AB, uluslar ötesi şirketler ve hükümetler dışı sivil toplum kuruluşları gibi anlaşma, kurum, kuruluş ve düzenli toplantı-konferanslar yoluyla ulus devletler kuşatılmış, böylece devlet, uluslar arası alanda egemenliğinden ve hukuk yapıcılığından bir ölçüde taviz vermek durumunda bırakılmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerde devletten beklenenler azalmamış, aksine artmıştır. Yeni teknolojiler, altyapının korunmasını daha da pahalılaştırmış, çevre kirliliği daha büyük önlemler gerektirmiş, insanların giderek daha uzun yaşaması da sağlık hizmetleri ve emeklilik açısından çok daha fazla masrafa neden olmuştur.

Küreselleşme çağında ulus devletler, kimilerinin bir krizden söz etmelerine yol açacak ölçüde yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Küreselleşme sürecinde Türkiye ve diğer ulus devletlerin sorunları; gelir dağılımının bozulması, işsizlik tehlikeleri, sosyal güvenlik ve sendikasılaştırma, nüfus ve göçler, çevre problemleri, sosyal bozulmalar, tekelleşme, vergi düzenlemeleri, özelleştirme, üretimsizlik ve tüketim artışı, rekabet, kökten dincilik, din ve mezhep ayrılığı, milliyetçilik akımları, güvenlik endişeleri, nükleer silahlar, eğitim, küresel uluslar arası örgütler ile uluslar arası siyasi ve mali örgütlerin etkileridir.

Günümüzde hızını artırarak sürdüren ve etkileri her geçen gün daha da derinleşen küreselleşme süreci, bir olgu olarak işletmeleri de etkilemekte ve yönlendirmektedir. Küreselleşme sürecinin yerel işletmelere nazaran, çok uluslu işletmeler açısından farklı ve olumlu bir boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme süreci ile birlikte, işletmelerin çok uluslu bir yapıya dönme gerekliliklerinin arttığı söylenirken, çok

uluslu işletmelerin kendileri doğrudan küreselleşme sürecinde aktif rol oynadıkları görülmektedir. Çok uluslu işletmelerin ulaştıkları ekonomik büyüklük ve faaliyet alanlarındaki çeşitlilik, zorlayıcı bir faktör olarak çok uluslu işletmeleri küreselleşme sürecinin içine itmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte artan liberalleşme eğilimleri, ülkeler arasındaki sınırları nispeten daha geçirgen bir yapıya dönüştürürken, çok uluslu işletmeler kaynak bulma, sermaye transferleri ve daha da önemlisi yabancı ülkelere elde ettikleri kârlarını kendi ülkelerine kolayca transfer edebilme olanağı bulmaktadır. Bu açıdan küreselleşme süreci çok uluslu işletmeleri küresel pazarda daha da güçlü bir konuma getirmektedir.

Kültürel küreselleşmenin etki ve sonuçları, ülkeden ülkeye değişmektedir. Kendi kültürünü tamamen reddedip küresel kültüre bağlanmak veya kendi kültürü içine hapsolup dış dünyaya kapanmak şeklinde tercihler söz konusudur. Bu iki tercihin dışında, küreselleşme ve yerelleşme arasında orta bir yol bulup insanların kendi kültürel değerlerini kaybetmeden, küresel değerlerle bütünleşmeleri en doğru yoldur. Öte yandan, ekonomik küreselleşme açısından rekabet çok büyük önem kazanmakta ve küresel rekabet, ülkeleri sürekli yenilik yapmaya yöneltmektedir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki büyük atılımın da katkısıyla ekonomik, sosyal, siyasal ilişkilerin yaygınlaşması ve ekonomik etkinlikteki artış gibi kayda değer olumlu etkilerinin yanında olumsuz yönleri de bulunan küreselleşme, dünyanın hemen her coğrafyasında, her tür tarz, düşünce, yapı ve uygulamada etkisini göstermektedir. Bu noktada önemli olan, küreselleşme eğiliminden uzak durulamayacağının bilinip, olumlu ve olumsuz yanlarını iyi ayırt ederek küreselleşme olgusundan maksimum fayda sağlayabilmektir.

1980’li yıllardan itibaren Türkiye de küreselleşme eğilimlerine kayıtsız kalamamış ve pek çok alanda önemli adımlar atmıştır. Fakat Türkiye ekonomisinin küreselleşmenin nimetlerinden yeteri kadar faydalandığı söylenemez. Bu başarısızlıkta kamunun finansman açıkları nedeniyle oluşan kronik ve yüksek enflasyon yüzünden hükümetlerin ekonomi politikalarını hep kısa vadeli yapmalarının payı yüksektir. Ayrıca 1990’lı yıllarda tüm dünyada yaygınlaşan küreselleşmenin etkisiyle gelişmekte olan ekonomilerin dış şoklara karşı hassasiyetinin artması ve Türkiye ekonomisinin de özellikle Körfez Krizi ve Rusya Krizi’nden kötü etkilenmiş olması, hükümetlerin işini daha da zorlaştırmıştır.

Türkiye’nin coğrafi konumu ve doğal zenginliklere sahip oluşu küreselleşme açısından önemlidir. Türkiye Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi görür.

Doğudaki ham maddenin Türkiye üzerinden Batı'ya nakledilecek olması, Türkiye'nin stratejik önemini artırmaktadır. Bu durumda Türkiye küreselleşme olgusunun dışında istese de kalamaz. Fakat Türkiye'de küreselleşme konusunda bilinçli bir politikanın olmadığı, küresel değerleri aldığı halde ulusal değerlerini koruyamadığı açıkça ortadadır.

Türkiye'nin küreselleşme deneyimi, ekonomi dışı açılmadan önce temeller tam olarak yerine oturtulmamış olduğu için iniş ve çıkışlarla doludur. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinden önce ticaretin ve finansal sektörün liberalleştirilmesi gereğini yerine getiren Türkiye, bu faaliyet planında doğru sıralamayı izlediyse de, başarılı olmak için gerekli temel önkoşulları yerine getirememiştir. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinden sonra ekonomik faaliyetler çok daha kırılgan ve oynak hale gelmiştir. Bütün bunlardan dolayı, sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi politika yapıcıların işini daha da zorlaştırmış, ekonomide iniş çıkışlara yol açmış, ekonomik faaliyetin ağırlıklı olarak yurtdışından sağlanan daha çok kısa vadeli olan sermayeye bağlı olmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle büyüme oranı daha oynak hale gelmiş, ekonomideki genel belirsizlik düzeyi artmış, yapılan reformlar dış borcu artırmış ve gelir dağılımı bozulmuştur.

Yabancı sermaye verimli yatırımlarda kullanıldığında ekonominin üretim kapasitesini artırmakta ve sermayenin marjinal getirisi daha yüksek olduğu için daha önceden sermaye yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımcılara çok iyi getiri ödemektedirler. Ancak Türkiye'de, yabancı sermaye daha ziyade bütçe açıklarını finanse etmek için kullanılmış, dolayısıyla yabancı sermaye ekonominin verimlilik kapasitesini artırmamış, bunun yanında borç stoku daha da artmıştır.

Gelişmiş ülkelerin gelecekte de az gelişmiş ve gelişmekte olan borçlu ülkelere IMF ve DB gibi uluslar arası kuruluşlar vasıtasıyla kredi vermeye devam edecekleri, belirli şartlara bağlı bu krediler için, borçlu ülkelere IMF tarafından hazırlanan yeni yapısal programlara uymalarının isteneceği, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tarım politikalarına yapılacak müdahaleler sonucunda tarımsal ürünlerdeki üretimin azalacağı, tarım ürünleri ihraç eden ülkelerin bu ürünleri büyük ölçüde ithal eder duruma geleceği, AB çerçevesinde uygulanan politikalar sonucu dünyanın küreselleşme yerine bloklaşmaya gidebileceği ve bu gelişmeler sonucunda AB'ye girecek ülkelere yeni ekonomik ve siyasi dayatmalarda bulunulacağı, uygulanan hatalı IMF politikalarının (Türkiye'de Şubat 2001 krizi) ülkeleri yeni kriz

ortamlarına sürükleyebileceği ve işsizliği önemli boyutlarda artırabileceği, krizden çıkış için verilecek kredilerle borç alan ülkelerin geçici rahatlamaya rağmen daha sonra yeni krizler yaşayıp kısır borç döngüsü içine gireceği, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme faaliyetlerinin hızlanacağı ve bunun sonucunda devletin sosyal hayata olan katkısının (sağlık hizmetleri, emeklilik sistemi vb) azalacağı, hükümet politikaları yerine IMF, DB, DTÖ gibi uluslar arası kuruluşların ilkeleri doğrultusunda hazırlanan politikaların geçerli olacağı, dünya ticaret hacminin artmasına karşın özellikle az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıklarının artacağı ve gelir adaletsizliği sonucu küreselleşmeye karşı oluşan tepkilerin etkin olarak çoğalacağı değerlendirilmektedir.

Küreselleşme sonucunda, yukarıda saydığımız birçok olumsuz etkiden Türkiye’de nasibini almış ve halen de almaktadır. Küreselleşme kapsamında faaliyetlerini sürdüren gelişmiş ülkelerin kontrolündeki ÇUŞ’ların, uluslar arası mali ve siyasi örgütlerin ülkemiz üzerindeki etkileri sürmekte, dünya ticareti tamamen bu kuruluşların kontrolünde devam etmekte, borçlar artmakta, uluslar arası örgütler verilen borçlara karşı yeni teminatlar istemekte (tarihi eserler, müzeler, önemli turistik tesisler, bor gibi stratejik madenlerin işletilmesine ortaklık vb), ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı beyin göçü devam etmekte, küreselleşmeye karşı oluşan tepkilerin artması sonucu özellikle ülkemize karşı ekonomik, siyasi ve askeri cezalandırma faaliyetleri artmaktadır.

Küreselleşme eğiliminin hızla arttığı dünyada, bu sürece dahil olmakta zorlanan ülkeleri çeşitli güçlükler ve ekonomik krizler beklemektedir. Nitekim, Türkiye’nin de aralarında olduğu gelişmekte olan birçok ülke dünya çapında liberalleşmenin ortaya çıkmaya başladığı 1980’li yıllardan itibaren uluslararası finans kaynaklı birçok krizle karşı karşıya kalmıştır. Ne var ki; Türkiye’deki krizleri sadece küreselleşmeye bağlamak doğru değildir. Çünkü bu krizleri sadece küreselleşmeye bağlamak birçok yapısal sorunu göz ardı ederek, sonraki krizlere de çanak tutmaktan başka bir şey değildir. Küreselleşmenin sağlamış olduğu fırsatları iyi bir şekilde değerlendirerek kalkınan ülkeler olması, sorunun küreselleşmede değil, onun yanlış yorumlanarak uygun olmayan politikalar seçilmesinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye, kuruluşundan günümüze kadar koruyup geliştirmeye çalıştığı değerlerini ciddi, tutarlı, istikrarlı politikalarla daha etkin ve verimli hale getirip güçlendirerek; güçsüz bıraktıklarını tek tek ele alıp toplumun özlem ve beklentileri doğrultusunda ve toplumun desteğini de sağlayarak yeni yaklaşımlarla, bilgi ve

teknolojilerle donatıp kuvvetlendirerek; koruyamadıklarını ise, yeniden halkı bilinçlendirerek, siyasi tercihini ortaya koyarak, varlığını devam ettirip bekasını sağlayabilir.

Türkiye, üreten batının mal ve hizmet akışının kavşağında olması sebebiyle sermaye ve yatırımın cazibe merkezi olmaktadır. Ekonomik sıkıntılarını aşmış bir Türkiye, batının küreselleşme politikaları çerçevesinde vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ülke konumundadır. Buradaki kritik nokta; küreselleşme olgusunun zamanlamasıyla, Türkiye'nin bu avantajını kullanmaya hazır hale gelme zamanının aynı anda olabilmesidir.

Türkiye'nin yeni dünya düzenindeki yeri, açıklanan zorunlulukların yanında hedefleri belli, amaçları toplumca paylaşılmış, geleceğe yönelik büyük atılımları süratle planlayıp, uygulamaya koymasıyla belirlenecektir. Ulus devlet yapıları, ne pahasına olursa olsun korunmalı, tam bağımsızlığın her alanda bağımsızlık olduğu (ekonomik, sosyal, siyasal vb) anlaşılmalıdır.

Görülmektedir ki, küreselleşmenin getirdiği faydalar kadar, dezavantajları da bulunmaktadır. Küreselleşmenin faydalarından istifade edip, dezavantajlarından en az zararla kurtulabilmek için devletin her kademesinde, sivil kuruluşların da katılımı ile çok iyi planlama yapılmalı, etkin ve doğru kararlar alınarak titizlikle uygulanmalı, Türkiye için öncelikler doğru olarak sıralanmalı, iç sorunlar etkin olarak çözülmeli ve yeni dünya düzeni içinde sağlam ve iyi bir yer almamız sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, söz konusu küresel resimden ve yeniden yapılanma sürecinden uzak durmak imkansızdır. Bu yüzden, küreselleşme ve yeniden yapılanmanın sadece görünen yüzündeki gelişmelerle gözlerimizin kamaşmasını önlemek için, yaşamakta olduğumuz değişimi iyi kavramak durumundayız. 2000'li yıllarda Türkiye'nin daha müreffeh ve her bakımdan daha güçlü bir devlet durumuna gelebilmesi için gelişmeleri yakından takip etmesi, önüne geçmesi ve görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKDİŞ Muhammet, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”, Ekim 2002,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm> (07 Şubat 2006)
- AKMAN Vedat, **Gelecek Yüzyılın Gündemi; Yeni Oyunun Yeni Kuralları, Globalleşen Sermayenin 21. Yüzyıl Planı**, İstanbul, Rota Yayınları, Şubat 1999.
- AKTAN C. Can ve Hüseyin ŞEN, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Ankara, Tosyöv Yayınları, 1999.
- AKYÜZ Abdullah, “Türkiye’nin Dünya İçindeki Yeri ve Önemi, Globalleşmede Türkiye’nin Konumu, Türk-Amerikan İlişkileri”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 176:17-36, Temmuz 2000.
- ALPAR Cem ve M. Tuba ONGUN, **Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara, Evrim Yayınevi, Aralık 1985.
- ALPTEKİN Kamil, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü”,
<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet.doc> (02 Şubat 2006)
- ALTUNYALDIZ Ziya, “Globalleşen Dünyada Bölgesel Organizasyonların Önemi ve APEC”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 1:14-17, Nisan 1996.
- ARIBOĞAN Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1996.

AYDOĞAN Metin, **Bitmeyen Oyun ve Türkiye’yi Bekleyen Tehlikeler 1919-1999**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, Nisan 2000.

AYDOĞAN Metin, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 1999.

BAKIRTAŞ Tahsin ve Sohbet KARPUZ, “Yirmi Birinci Yüzyılda Küreselleşme, Gelişme ve Yoksulluk”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 177:32-49, Aralık 2000.

BARNET Richard J. ve John CANAVAGH, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çeviren:Gülden Şen), İstanbul, Medya Holding A.Ş. Tesisleri, Nisan 1995.

BOZKURT Veysel, **Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar**, İstanbul, Alfa Kitabevi, 2000.

BURGI Noelle ve Philip S. GOLUP, “Küreselleşme Gerçekten Ulus Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi mi?”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Abdulkadir Atalık), Sayı: 64:44-49, 2001.

CAN Cansın, “Globalleşme Rüzgarında Global Bir Köy: Türkiye”, <http://iibf.ogu.edu.tr/contest/yarisma.htm> (22 Ekim 2005)

COSSUDOVSKY Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Ankara, Çivi Yazıları Yayınevi, 2001.

CÖMERT Faruk, “Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 12:1-27, Ekim 1998.

ÇARIKÇI Emin, “20. Asırdan 21. Yüzyıla Dünya Ekonomisi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 20:971-978, Mart-Nisan 1998.

ÇAVDAR Tevfik, **Türkiye’de Liberalizm**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.

ÇEÇEN Anıl, **Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

ÇİFTÇİOĞLU Serhan, “Türkiye Ekonomisindeki Krizin Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı İle Analizi”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 12:15-34, 1994, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları.

ÇİVİ Emin ve Tamer ÇAVUŞGİL, “Küresel Dünyada Yerini Arayan Ülke: Türkiye”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 182:24-43, Mayıs 2001.

DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik-Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, Nisan 2003.

Devlet Planlama Teşkilatı, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar”, **7.BYKP.**, Yayın No: DPT:2375-ÖİK:440, Ankara, Ocak 1995.

DİKKAYA Mehmet, **Küreselleşmenin Ekonomi-Politiği**, Yayınlanmamış Ders Notu, Kars, 2005.

DOS SANTOS Theotonio, “National and International Economics”,
<http://www.esf.colodo.edu/jwsr> (05 Eylül 2005)

DRUCKER Peter F., **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çeviren: Belkıs Çorakçı), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993.

DURGUT Şükrü, “Dünyada Yaşanan Globalleşmenin Türkiye’ye Etkileri”, **Standart Dergisi**, Sayı: 466:16-22, Ekim 2000.

DURSUN Davut, “Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 19:154-161, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-I, Ocak-Şubat 1998.

ERBAY Yusuf, “Kavram Olarak Globalleşme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 19:168-174, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-I, Ocak-Şubat 1998.

ERDEM M. Burhan, “Küreselleşme ve Bilgi Çağında Yeni Ekonomi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, , Sayı: 20:983-987, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-II, Mart-Nisan1998.

ERKAN Hüsni, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, İzmir, İş Bankası Yayınları, 1998.

ESER Kadir ve Nuran Halise BELET, “Uluslar arası Ekonomik Düzene Doğru...”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 173:64-82, Ağustos 2000.

EŞKİNAT Rana, **Küreselleşme Türkiye Ekonomisine Etkisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

EVİN Bekir, “Dünyada Yaşanan Globalleşmenin Türkiye’ye Etkileri”, **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, Mart 2000, Ankara.

FRIEDMAN Thomas, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul, Boyner Yayınları, 2000.

GÖKTAŞ Abdulkadir, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Ankara, Özen Yayıncılık, 2000.

GÜNEŞ İzzet Fehmi, “21 nci Yüzyılda Küresel Ticaretin Yönü”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 42:13-23, Temmuz 1999.

GÜRCAN Halil İbrahim, “İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 20:1445-1448, Mart-Nisan 1998.

GÜZELCİK Ebru, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Kasım 1999.

HACISALİHOĞULLARI İ.Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, İstanbul, Çantay Yayınları, 2001.

Harp Akademileri Komutanlığı, **AB’ye Giriş Sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesi Ulusal Program ve Anayasa Değişiklikleri**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 2001.

HIRST Paul ve Grahame THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel), Ankara, Pelin Ofset, Eylül 1998.

HİÇ Mükerrerem, “Küreselleşmeye Yanlış Eleştiri ve Endişeler”, **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Sayı: 418:46-49, Ocak 2001.

IMF, World Economic Outlook, Globalization and Inflation, April 2006

İMRAHOR Atilla İlyas, **Asya Krizi, Uzakdoğu Finans Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, İstanbul, İ.T.O. Yayınları, 1998.

İRBEÇ Yusuf Ziya, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Politikaları ve Yatırımlarda Görülen Gelişme Eğilimleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 28:577-582, Temmuz-Ağustos 1999.

İYİBOZKURT Erol, **Küreselleşme ve Türkiye**, Bursa, Ezgi Kitabevi, Ekim 1999.

JESSOP Bob, “Küreselleşme ve Ulusal Devlet”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Efkan Kala, Ahmet Altıparmak), Sayı: 64:61-79, 2001.

KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, Beta Yayınları, 1997.

KAZGAN Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2000.

KESKİN Ekrem, “Uluslar arası Sermaye Hareketleri, Nedenleri...”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 18:14-26, Eylül 1996.

KEYDER Çağlar, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

KEYMAN Fuat, “Küreselleşme ve Türkiye'nin Kültürel Ekonomisi:Aktörler, Söylemler ve Stratejiler”,
http://www.obarchive.com/guncel_vct_0405_fuatkeyman.html (03 Eylül 2005)

KONGAR Emre, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001.

KÖSE H.Ömer, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”,
Sayıştay Dergisi, Sayı:49,
<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf> (05 Mart 2006)

KUTLU Erol, **Dünya Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

Devlet Planlama Teşkilatı, “Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu”,
8.BYKP., Yayın No: DPT:2544-ÖİK:560, Ankara, 2000.

MAGDOFF Harry, **Emperyalizm Çağı**, (Çeviren: Doğan Şafak), İstanbul, Odak Yayınları, Şubat 1974.

MOR Hıdır, “Küreselleşme ve 2000’li Yılların Küreselleşme Vizyonu”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 35:35-42, Ekim 1997.

MOR Hıdır, “Küreselleşmeli mi? Küreselleşmemeli mi?”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 44:86-91, Nisan 2000.

ODYAKMAZ Necmi, “Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 18:96-113, Temmuz 2000.

OLUÇ Saruhan, “Çok Kutuplu Dünyada ABD-Avrupa-Japonya Şeytan Üçgeni”,
İktisat Dergisi, Sayı: 362:51-56, Nisan 1994.

ÖĞÜTÇÜ Mehmet, “Asya-Pasifik Bölgesi’nde Yeni Jeopolitik/Ekonomik Dengeler ve Türkiye”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 41:27-46, Nisan 1999.

ÖZEL Mustafa, “Yeni Dünya Düzeni ve Körfez Bunalımı”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 25-26:25-32, Temmuz 1991.

ÖZGEN Ferhat Başkan ve Aslı YENİPAZARLI, “Globalizasyon Hakkındaki Doğru”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Globalizasyon.pdf> (25 Şubat 2006)

ÖZKIVRAK Özlem ve Dilek DİLEYİCİ, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 20:134-162, Ocak 2001.

PIERSON Christopher, **Modern Devlet**, (Çeviren: Dilek Hattatoğlu), İstanbul, Berdan Matbaası, 2000.

PROKOP Marian, **Yeşil Yönetim**, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, 1997.

SEVİL Güven, **Finansal Kurumlar**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994.

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslar arası İktisat**, İstanbul, Güzem Yayınları, 1998.

SÖNMEZ Atilla, **Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001.

ŞENSES Fikret, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı? Engel mi?”, ERC Working Paper in Economic, 04/09 August 2004, http://www.erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_09&lang=eng&nav=yes (28 Şubat 2006)

ŞENSES Fikret, **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1996.

ŞEYLAN Gencay, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

TCMB, “Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler”, **TCMB Üç Aylık Bülten**, Sayı: 1998-IV, 1998.

TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ankara, Banknot Matbaası, Mayıs 2002, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kuresel.pdf> (09 Şubat 2006)

TUNÇ Güngör, “Küreselleşme Amacı, Araçları ve Etkileri”, **Banka ve Ekonomik Mali Yorumlar Dergisi**, Sayı: 354:49-70, Mayıs 2001.

TUNÇKANAT Haydar, **İkili Antlaşmaların İç Yüzü**, Ankara, Ekim Yayınları, 1994.

TUTAR Hasan, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, İstanbul, Hayat Yayıncılık, 2000.

ULAGAY Osman, **Küreselleşme Korkusu ve 2001 Krizi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001.

ULAGAY Osman, **Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000.

URRY John, “Küreselleşme ve Vatandaşlık”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Davut Haner), Sayı: 64:88-100, 2001.

YELDAN Erinç, “Kapitalizmin Son İki Küreselleşme Evresi Üzerine Gözlemler”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 406:33-36, Ekim 2000.

YELDAN Erinç, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, 2002, <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf> (08 Aralık 2005)

YELDAN Erinç, “Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları”, Kasım 2003, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_06.html (10 Aralık 2005)

YELDAN Erinç, “Küreselleşme Denilen Tılsımlı Sözcük”, Şubat 2005,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan10_2Sub05.pdf (11 Aralık 2005)

YENER Ergün, “Türk Sanayiinin Yeniden Yapılanma Gerekleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 28:651-665, Temmuz-Ağustos 1999.

YILDIRIM Zekeriya, “Türkiye Dünyanın Neresinde?”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 380:136-139, 1998.

YILDIZ Nilgün, “İnsan Hakları ve Küreselleşme”,
http://www.isguc.org/insanhaklari_kuresellesme.php (16 Kasım 2005)

YILDIZOĞLU Ergin, **Globalleşme ve Kriz**, İstanbul, Alan Yayınları, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

- 1978 Aydın ili Çine ilçesinde doğdu.
- 1989 Çine Atatürk İlkokulu'nu bitirdi.
- 1992 Çine Hüseyin Özkan Ortaokulu'nu tamamladı.
- 1996 İzmir Maltepe Askeri Lisesi'ni bitirdi.
- 2000 Ankara Kara Harp Okulu'ndan mezun oldu.
- 2003 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans sınavını kazandı.